

VELIKA
BITKA
KOD
MOSKVE

ВИД	БА
ДОМА ЈНА -- БЕОГРАД	
СНС	<u>III-1a-362</u>
турс	пр. 1
Инв.	
Бр.	<u>1632</u>

VOJNA BIBLIOTEKA

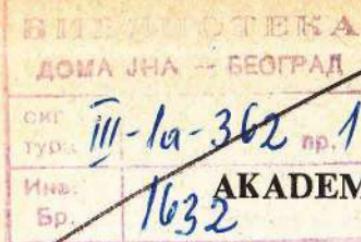
INOSTRANI PISCI

KNJIGA PEDESET SEDMA

UREĐIVAČKI ODBOR

Vazd. tehn. pukovnik Miroslav BORAS, general-potpukovnik
Mirko BULOVIC, general-potpukovnik Boško ĐURIČKOVIĆ, pu-
kovnik Georgije JOVIĆIĆ, Tehn. pukovnik ing. Mihailo KOKO-
LJEVIĆ, general-major avijacije Nikola LEKIĆ, general-pukov-
nik Srećko MANOLA, viceadmiral Bogdan PECOTIĆ, pukovnik
Zdravko ĐUKOVIĆ (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD
BEOGRAD
1966.

АКАДЕМИЈА НАУКА СССР

VELIKA
BITKA
KOD
MOSKVE

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА ВЈ

БЕОГРАД

от. III - 10 - 362/1
21196

NASLOV DELA U ORIGINALU

АКАДЕМИЈА НАУК СССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

ВЕЛИКАЯ
БИТВА
ПОД
МОСКОВОЙ

КРАТКИЙ
ИСТОРИЧЕСКИЙ ОЧЕРК

Preveo s ruskog
General-potpukovnik Gajo VOJVODIĆ

Военное издательство
Министерства обороны СССР
Москва — 1961.

S A D R Ž A J

Uvod — — — — —	9
G l a v a p r v a — O D S T U P A N J E S O V J E T S K I H T R U P A U D U B I N U D R Ģ A V N E T E R I T O R I J E U L E T O 1 9 4 1 . G O- D I N E I P O Č E T A K U G R O Ģ A V A N J A S O V J E T S K O G G L A V N O G G R A D A — — — — —	22
Neuspešni rezultati pograničnih bojeva Sovjetske armije	22
Smolenska bitka — — — — —	28
Sovjetски narod se diže za odbranu Moskve — — — — —	44
Organizovanje odbrane Moskve od neprijateljevog na- pada iz vazduha — — — — —	54
G l a v a d r u g a — P O Č E T A K B I T K E K O D M O S K V E . O D B R A M B E N E B O R B E S O V J E T S K I H T R U P A N A D A L J N I M P R I L A Z I M A G L A V N O M G R A D U — — —	71
Situacija na sovjetsko - nemačkom frontu na početku bitke kod Moskve. Plan hitlerovskog komandovanja o za- uzimanju Moskve — — — — —	71
Stanje kod sovjetskih trupa na moskovskom pravcu i mere komandovanja za odbranu moskve — — — — —	75
Odbrambena dejstva sovjetskih trupa na dalnjim prila- zima glavnem gradu — — — — —	78
Odbrambena dejstva jedinica Zapadnog i Rezervnog fronta — — — — —	78
Odbrambena dejstva jedinica Brjanskog fronta — —	90
Partijsko-politički rad u jedinicama — — — — —	96
Dejstva trupa PVO odbrane Moskve u zaštiti grada — —	102
Dejstva trupa PVO Moskve u zaštiti grada — —	102
Razvijanje partizanskog pokreta u periodu odbrambenih bojeva na dalnjim prilazima Moskvi i borbena dejstva partizana — — — — —	105
Vojni i politički rezultati borbi na dalnjim prilazima Moskvi — — — — —	121
G l a v a t r e ĉ a — R A D N I L J U D I M O S K V E U Z A Š T I T I G L A V N O G G R A D A — — — — —	125
Delatnost Moskovske partijske organizacije u mobilizaciji radnih ljudi grada za borbu s neprijateljem — — — — —	125
Razvijanje ratne proizvodnje u moskovskim preduzećima	141
Političko vaspitanje radnih ljudi Moskve — — — — —	155

Glava četvrta — ODBRAMBENE BORBE SOVJETSKIH TRUPA NA BLIŽIM PRILAZIMA MOSKVI —	160
Izmena situacije na moskovskom pravcu sredinom novembra 1941. godine i dalji planovi zaraćenih strana —	160
Odbrambena dejstva jedinica Zapadnog fronta na severozapadnim prilazima Moskvi — — — — —	168
Odbrambena dejstva jedinica Zapadnog fronta na jugozapadnim prilazima Moskvi — — — — —	181
Kriza napada nemačkih trupa na Moskvu — — — — —	199
Vojni i politički bilans odbrambene bitke na bližim prilazima Moskvi — — — — —	203
Glava peta — PROTIVOFANZIVA SOVJETSKIH TRUPA KOD MOSKVE — — — — —	206
Opšta situacija na moskovskom pravcu početkom decembra 1941. godine — — — — —	206
Zamisao i priprema protivofanzive sovjetskih trupa —	214
Partijsko-politički rad u pripremi trupa za protivofanzivu	217
Borbena dejstva sovjetskih trupa kod Moskve u periodu protivofanzive — — — — —	221
Poraz severne udarne grupacije nemačkih trupa — —	222
Gonjenje neprijatelja snagama Kalinjinskog i Zapadnog fronta u drugoj polovini decembra 1941. godine — —	236
Poraz južne udarne grupacije nemačkih trupa i napredovanje jedinica Zapadnog fronta kod Tule — —	241
Poraz neprijateljeve grupacije na centralnom delu Zapadnog fronta (na liniji r. Nara) — — — — —	249
Napad jedinica Jugozapadnog fronta na jeleckom pravcu	254
Partijsko-politički rad u toku protivofanzive sovjetskih trupa — — — — —	260
Bilans protivofanzive sovjetskih trupa kod Moskve —	267
Glava šesta — OFANZIVA SOVJETSKIH TRUPA NA MOSKOVSKOM (ZAPADNOM) PRAVCU U JANUARU I FEBRUARU 1942. GODINE — — — — —	273
Opšta situacija u početku 1942. godine i plan napada sovjetskih trupa — — — — —	273
Napad Kalinjinskog, Zapadnog i Severozapadnog fronta u januaru 1942. godine — — — — —	280
Borbena dejstva partizana — — — — —	289
Glava sedma — POMOĆ RADNIH LJUDI GLAVNOG GRADA I MOSKOVSKIE OBLASTI FRONTU U PERIODU RAZBIJANJA NEMAČKIH TRUPA PRED MOSKVOM — — — — —	299
Glava osma — VOJNI I POLITIČKI REZULTATI BITKE KOD MOSKVE — — — — —	327
Registrar imena — — — — —	349
Registrar geografskih naziva — — — — —	355

NAPOMENA REDAKCIJE

U knjizi se na naučno-popularan način govori o jednom od važnih događaja velikog otadžbinskog rata — o bici kod Moskve. Ta bitka, koja se završila porazom glavne grupacije nemačkih fašističkih trupa kod Moskve, imala je istorijski značaj svetskih razmera. Ishod herojske bitke koju su sovjetski vojnici vodili štiteći Moskvu konačno je raspršio mit o nepobedivosti nemačke fašističke armije, oborio neprijateljevu koncepciju »munjevitog rata« i stvorio preduslove za nastupanje Sovjetske armije zimi 1941/42. godine.

U knjizi se govori o organizatorskoj i rukovodećoj ulozi Komunističke partije i radu moskovske partijske organizacije i moskovskog sovjeta na mobilizaciji radnih ljudi glavnog grada za otpor neprijatelju.

Autori prikazuju veliki patriotizam Moskovljana, koji su na desetine hiljada dobrovoljno stupali u redove armije i narodne odbrane, a takođe govori i o raznim podvizima stanovnika glavnog grada, koji su u vrlo teškim uslovima samopregorno radili u fabrikama i na izgradnji odbrambenih objekata na prilazima gradu. Dosta mesta u knjizi posvećeno je prikazivanju razvoja partizanskog pokreta u Podmoskovlju, u pozadini neprijatelja. Tu se navode imena i podvizi novih, ranije nepoznatih heroja iz partizanske borbe. Podrobno se govori o herojskoj borbi jedinica Sovjetske armije koje su grudima štitile Moskvu i o sovjetskim vojnicima — herojima.

Knjiga je namenjena širokom krugu čitalaca: sovjet-skim vojnicima, omladini, propagandistima i agitatorima, pedagozima i naučnim radnicima. Ona će poslužiti za vaspi-tanje radnih ljudi, osobito omladine, u duhu sovjetskog patriotizma, ljubavi i odanosti socijalističkoj domovini.

Uređivački odbor: kandidat vojnih nauka V. N. Jev-stignjejev (odgovorni urednik), kandidat vojnih nauka A. V. Vasiljev, kandidati istorijskih nauka A. M. Sam-sonov i V. P. Serjegin.

UVOD

U istoriji svih naroda i država iskrasavaju događaji takvog značaja, koji većno ostaju u sećanju miliona ljudi i postaju svojina istorije sveta. Upravo u takve događaje ubraja se grandiozna po razmerama i značaju, oružana borba koja se odvijala u jesen 1941. i u prvim mesecima zime 1941/42. godine na daljim i bližim prilazima sovjetskom glavnom gradu.

Velika bitka kod Moskve odvijala se u veoma teškim i za našu zemlju nepovoljnim uslovima u prvom periodu velikog otadžbinskog rata. Sovjetske oružane snage na početku rata nisu bile u stanju da odbiju najezdu neprijateljskih armija na našu teritoriju. Iznenadni napad fašističke Nemačke na Sovjetski Savez predstavljaо je smrtnu opasnost za sudbinu prve u svetu socijalističke države. Već prvih nedelja nemačke fašističke trupe duboko su prodrle u sovjetsku teritoriju. Fašistički podstrelkači i organizatori zločinačkog antisovjetskog rata računali su na »munjevitу« pobedu nad SSSR-om.

Međutim, herojska Sovjetska armija, podržana od čitavog sovjetskog naroda, bez obzira na vrlo nepovoljnu ratnu situaciju, izdržavajući jak pritisak brojno i tehnički nadmoćnih armija neprijatelja, ne samo da je zaustavila nemačke fašističke agresore, već im je nanela i ozbiljne poraze na prilazima sovjetskom glavnom gradu.

Slavna победа kod Moskve je sasvim jasno pokazala neiscrpnu snagu sovjetske države. Ta победа se dogodila u momentu kad su nemački imperialisti, a takođe i reakcionari drugih kapitalističkih država, svakodnevno očekivali potpun poraz Sovjetskog Saveza.

Neprijatelji naše domovine, kako su to događaji pokazali napravili su grubu grešku u oceni čvrstine sovjetskog sistema i snage Sovjetske armije, računajući da će u slučaju rata u sovjetskoj državi doći do razdora između radničke klase i seljaštva, da će nastupiti nesloga među narodima SSSR i da će sovjetske oružane snage biti brzo uništene. To su bili avanturistički proračuni koji su propali već u početnom periodu rata. Na delu se pokazalo da su teška iskušenja velikog otadžbinskog rata još više učvrstila savez radnika i seljaka i prijateljstvo naroda Sovjetskog Saveza, a sovjetske oružane snage, bez obzira na niz ozbiljnih poraza, stekle su borbeno iskustvo i očvrsle u žestokim okršajima. Moralno-političko jedinstvo sovjetskog društva, čvrsta rešenost naroda SSSR da odbrani slobodu i nezavisnost domovine, organizatorska i nadahnjujuća uloga Komunističke partije omogućili su da se u teškim uslovima i u kratkom roku mobilišu snage zemlje za borbu protiv neprijatelja.

»U tom ratu«, kaže Nikita Sergejevič Hruščov, »pokazala se u svoj veličini divovska snaga i nesalomljiva volja sovjetskog naroda, čvrsto zbijenog oko svoje rođene Komunističke partije«¹.

Pripremajući napad na Sovjetski Savez, rukovodeći hitlerovski krugovi računali su, takođe, da će im uspeti da izoluju SSSR od ostalog sveta. Ali su i ti planovi neprijatelja propali. Bez obzira na krupne vojne neuspehe Sovjetskog Saveza u početku rata, politička situacija na međunarodnoj pozornici razvijala se povoljno za našu zemlju. Tok događaja je potvrdio pravilnost lenjinske spoljne politike koju su Komunistička partija i Sovjetska vlada istrajno sprovodile u predratnom periodu. Ta politika, kao što je poznato, bila je usmerena ka stvaranju kolektivne bezbednosti i objedinjavanju napora države da se suprotstavi fašističkoj agresiji. Politika izolacije SSSR, koju su vodili desničarski krugovi SAD, Engleske i Francuske uoči drugog svetskog rata, nije dala one

¹ Govor N. S. Hruščova na svečanoj akademiji posvećenoj dvadesetogodišnjici početka Velikog otadžbinskog rata, »Pravda«, 22. juna 1961. g.

rezultate na koje su računali njeni inspiratori. Imperijalisti nisu uspeli da stvore jedinstveni antisovjetski front protiv naše zemlje.

Napad hitlerovske Nemačke na našu zemlju usledio je u takvoj međunarodnoj situaciji kada je saradnja sa Sovjetskim Savezom bila od životne važnosti za kapitalističke zemlje koje su se suprotstavile ili su bile spremne da se suprotstave daljem širenju fašističke agresije. Zbog toga je kontakt SSSR-a, s jedne strane, i Engleske i SAD, s druge, postajao sve tešnji razvojem ratnih dejstava na sovjetsko-nemačkom frontu. To je izraženo i čitavim nizom konkretnih akata usmerenih ka stvaranju i razvijanju anti-hitlerovske koalicije na čelu sa SSSR-om, Engleskom i SAD.

Naravno, u SAD i u Engleskoj bilo je dosta reakcionarnih političara koji su bili pristalice saveza s hitlerovskom Nemačkom, protiv SSSR. Tako su, na primer, američki senatori — izolacionisti Viler i Nej (Willer, Ney), kad su fašisti započeli agresiju protiv SSSR-a, objavili izjavu s pozivom za zaključenje sporazuma sa Nemačkom. U SAD su se našli i takvi reakcionari koji su, kako je to učinio Herst stariji, otvoreno pozdravljali napad Nemačke na Sovjetski Savez. Međutim, većina predstavnika desnih krugova SAD i Engleske smatrala je u to vreme pravilnjim, s tačke gledišta svojih klasnih i državnih interesa, da se stupi u savez sa SSSR-om. Što se tiče narodnih masa SAD i Engleske, one su, odazivajući se apelu komunističkih partija, žarko i otvoreno tražile podršku Sovjetskog Saveza i saradnju s njim u ratu protiv hitlerovske Nemačke.

Svi ti faktori međunarodne situacije stvarali su povoljne uslove za nastanak antihitlerovske koalicije. Predsednik britanske vlade Čerčil, 22. juna 1941. i predsednik SAD Ruzvelt, 24. juna iste godine, dali su službene izjave o podršci SSSR-u u njegovojoj borbi protiv Nemačke. Oko SSSR-a počele su da se okupljaju sve snage koje su istupile protiv fašističke agresije, a među njima i narodi koji su se nalazili pod ropstvom fašističkih zavojevača. Na taj način su nade fašističkih agresora o međunarodnoj

izolaciji SSSR-a pretrpele krah na samom početku rata hitlerovske Nemačke protiv SSSR-a. Umesto toga, oni su se našli pred licem takve opasnosti kao što je stvaranje antihitlerovske koalicije naroda i država koje su istupile protiv fašističke hegemonije.

Učvršćenje spoljnopoličke situacije u prvim danima rata imalo je veliki politički značaj za SSSR. Međutim, položaj naše zemlje u vojnem pogledu bio je težak. Sovjetsko-nemački front, od samog svog nastanka, postao je glavni front II svetskog rata na koji je hitlerovska Nemačka bacila pretežan deo svojih oružanih snaga.

Narodi zemalja antihitlerovske koalicije pratili su razvoj događaja na sovjetsko-nemačkom frontu sa neizmernim saosećanjem prema sovjetskom narodu. Međutim, vlade Velike Britanije i SAD, koje su svečano proglašile svoju spremnost da pomognu Sovjetskom Savezu u njegovoj borbi protiv hitlerovske Nemačke, nisu žurile s neposrednom vojnom pomoći SSSR-u. Takva politika uslovljavana je time što su određeni imperijalistički krugovi tih zemalja gajili nadu u slabljenje Sovjetskog Saveza u ratu sa fašističkom Nemačkom. Pored toga, produženje II svetskog rata obećavalo je britanskim i američkim monopolistima velike dobiti u proizvodnji oružja. Eto zbog čega su Velika Britanija, a zatim i SAD, koje su tek u decembru 1941. stupile u rat s Japanom, Nemačkom i Italijom, dugo vremena odbijale da preduzmu aktivna oružana dejstva na evropskom kontinentu.

Pitanje brzog otvaranja drugog fronta u Evropi imalo je veliki značaj u tom periodu. Sovjetska vlada ga je postavila već u prvim nedeljama oružanih borbi na sovjetsko-nemačkom frontu. Osamnaestog jula 1941. u poruci V. Čerčilu sovjetska vlada je pisala o neophodnosti stvaranja fronta protiv Hitlera na zapadu (severna Francuska) i na severu (Arktik)². Britanska vlada je na taj predlog

² Vidi „Преписка претседателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер — Министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941—1945 г“, Т. I, Госполитиздат, М. 1957, стр. 11.

odgovorila negativno³. Trećeg septembra 1941., u vezi sa daljim pogoršavanjem situacije na sovjetsko-nemačkom frontu, u poruci V. Čerčilu ponovo je postavljeno pitanje drugog fronta⁴. Britanski premijer je odgovorio, da »u sadašnje vreme nema nikakvih mogućnosti za ostvarenje takve britanske akcije na zapadu (sem dejstava u vazduhu), koja bi do zime omogućila odvlačenje nemačkih snaga sa istočnog fronta. Takođe nema nikakvih mogućnosti za stvaranje drugog fronta na Balkanu bez pomoći Turske»⁵. U toj istoj poruci V. Čerčil je ukazivao na to da je na osnovu informacija kojima on raspolaže »nemačka najezda već prešla kulminacionu tačku svojih naprezaanja, pa će zima doneti predah Vašim herojskim armijama (to je, naravno, moje lično mišljenje)«⁶. Pretpostavka o »predahu«, kao što je poznato, nije se obistinila, pa je za manje od mesec dana počelo nastupanje nemačkih fašističkih trupa ka daljim prilazima Moskvi.

Poznato je da je već u to vreme britanska vlada raspolagala snagama i sredstvima neophodnim za otvaranje drugog fronta u Evropi. U septembru 1941. na Britanskim ostrvima postojala je armija od preko 2 miliona ljudi, kao i oko 1,5 milion u jedinicama teritorijalne odbrane. Pored toga, u vojnem vazduhoplovstvu nalazilo se 750 hiljada i u mornarici pola miliona ljudi⁷.

Pa ipak, u jesen 1941, kad se Sovjetski Savez nalazio u najtežem, povremeno i u kritičnom položaju, saveznici nam nisu ukazali značajniju vojnu pomoć, već su se ograničili na isporuku izvesne količine strategijskog materijala i oružja. Predsednik Sovjeta narodnih komesara SSSR-a u ličnoj poruci V. Čerčilu 13. septembra 1941. je pisao: »U odgovoru na Vašu poruku, u kojoj ponovo podvlačite nemogućnost stvaranja drugog fronta u datom momentu,

³ Vidi isto, ctp. 12.

⁴ Vidi isto, ctp. 19.

⁵ Isto ctp. 20.

⁶ Isto.

⁷ Vidi W. S. Churchill The second World War, vols I—IV, London 1948—1953. vol III, p. 765.

ja mogu samo da ponovim da odsustvo drugog fronta lije vodu na vodenicu naših zajedničkih neprijatelja»⁸.

U suštini, tada je Sovjetski Savez sam vodio oružanu borbu protiv fašističke Nemačke i njenih saveznika.

U fašističkim planovima »munjevitog rata« protiv SSSR-a posebno mesto je pridavano osvajanju Moskve. Hitlerovska klika je shvatila da Moskva ima ogroman značaj za život i odbranu sovjetske države. Neprijatelj je za osvajanje sovjetskog glavnog grada vezivao svoje odlučujuće vojnostrategijske i političke zamisli. On je zaboravio istorijske lekcije koje su opominjale na to da su svi inostrani osvajači koji su pokušavali da osvoje Moskvu i pokore ruski narod skupo plaćali te pokušaje.

Iako je postigao krupne uspehe u ostvarenju svojih zavojevačkih planova, okupirajući znatan deo teritorije SSSR-a i približivši se sovjetskom glavnom gradu, neprijatelj nije bio u stanju da uporedo sa tim uništi sovjetske oružane snage i da slomi otpor sovjetskog naroda. Štaviše, ukoliko je neprijatelju pobeda izgledala bliža, utoliko je više rastao otpor sovjetskih trupa, a sovjetski ljudi su požrtvovanje radili u pozadini. Važan faktor borbe sovjetskih ljudi bio je partizanski pokret u rejonima koje je neprijatelj bio zauzeo. Masovni heroizam sovjetskog naroda i njegova nepokolebljivost i samopožrtvovana borba na frontu i u pozadini, koju je organizovala i usmeravala partija, pripremili su preokret na frontu.

Sovjetska armija, kaleći se i stičući borbena iskustva u toku kampanje u letu i jesen 1941, nije se samo oporavila od ozbiljnih poraza koje je pretrpela u početnom periodu rata, već je prešla u protivofanzivu kod Rostova, Tihvinova i kod Moskve. Razbijanje nemačkih fašističkih snaga kod Moskve imalo je ogroman istorijski značaj. »Ceo svet se uverio u visoku borbenu sposobnost naših oružanih snaga koje su uspele da razbiju prvoklasnu hitlerovsku ratnu mašinu i da je odbace nazad. Nastupio je prelom

⁸ Переписка Председателя Совета Министров СССР с Президентами США и Премьер — Министрами Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941—1945 г., Т. I, стр. 22.

u borbi i Sovjetska armija je počela brzo da se priprema za uspešno vođenje zimske kampanje 1941—1942. godine⁹.

Buržoaski falsifikatori istorije II svetskog rata dosta su uložili truda, a to i sada čine, da izopačeno prikažu borbu na sovjetsko-nemačkom frontu, a u okviru toga i događaje velike bitke kod Moskve. Oni posebno nakaradno prikazuju razloge poraza nemačkih fašističkih trupa. Bivši Hitlerov general Hans Guderian u svojoj knjizi »Uspomena jednog vojnika« kao glavni razlog poraza fašističke armije ističe pogrešan strategijski proračun Hitlera, koji je, navodno, protivno nemačkom generalštabu i njegovom generalitetu, vodio nemačke oružane snage u katastrofu. Nastojanje da se opravdaju nemački generali i sva odgovornost za fašističku agresiju i za poraze na sovjetsko-nemačkom frontu prebac na Hitlera svojstveno je i Manštajnu, Tipelskirhu, Melentinu, a takođe i drugim bivšim fašističkim generalima, koji, u stvari, odlično znaju da je nemački fašistički generalstab igrao odlučujuću ulogu u razradi i ostvarenju hitlerovskih agresivnih planova za gospodarenje svetom.

F. Melentin, koji je revnosno služio »fireru« kao general-major nemačke fašističke armije, u svojoj knjizi »Танковые битвы 1939—1945.« piše: »У первых недель войны прорыва изгледало было, что немецкие силы в быстром наступлении сметут все на своем пути. У начала войны русская авиация, техническая база была слабее нашей, но она была нейтрализована немецкими воинами в ходе боевых действий. А танковые дивизии были дальше и дальше прорывали глубину России. За нас было завещано оставаться открытым вопросом о том, смогли ли мы выиграть победу в критический год 1941 года, если бы Гитлерова стратегия была другой. Нападение на Москву, чьим сторонником был Гудериан, а откуда мы в августе предварительно отступили, решив, что лучше всего захватить Украину, возможно, бы привело к тому, что мы бы сделали решение оставить Москву...«¹⁰

⁹ Маршал Советского Союза Р. Малиновский. Страж мира. „Правда“, 23 февраля 1957 г.

¹⁰ F. V. Melentin: „Танковые сражения 1939—1945 гг.“ Izdanie inostrane literature, M. 1957, str. 140.

Postavlja se pitanje zbog čega su hitlerovci u avgustu 1941. »privremeno odustali« od napada na Moskvu. Melentin, deleći mišljenje sa ostalim falsifikatorima, objašnjava to ovako: »Većina vojnih rukovodilaca smatrala je da je neophodno napasti Moskvu i uništiti ruske armije u tom rejonu pre nego što one u njemu organizuju čvrstu odbranu. I ponovo, u odsudnom momentu, kao i kod Denkerka, umešao se Hitler i zahtevao da se prvo izvede operacija u rejonu Kijeva i uništi front maršala Budjonija.¹¹ Naredenje je bilo izvršeno, ali je napad na Moskvu bio zadržan za nekoliko nedelja. Kad smo, konačno, ponovili napad na glavni grad, bilo je, po svoj prilici, kasno. Jesenji raskvašeni putevi i vrlo rana zima pokazali su se kao štit za u dotadašnjim bojevima iscrpljene armije Žukova i zadržale su naše napredovanje u momentu kad su se u dajini već nazirale kule Kremlja. Lišene svega neophodnog za izvođenje borbenih dejstava u zimskim uslovima, nemačke trupe su trpele ogromne i nenadoknadive gubitke¹².

Na taj način, prema verziji Melentina, »odlučujući udar« na Moskvu sprečio je Hitler, koji je, umesto napada na sovjetski glavni grad, odlučio da se prethodno izvede operacija u rejonu Kijeva, radi čega je deo snaga grupe armija »Centar« skrenuo na jug. Međutim, činjenice svedoče o tome da neprijatelj nije nimalo slučajno odlagao napad na Moskvu. Bilo je očito, bez obzira na velike uspehe, da se napredovanje nemačkih fašističkih trupa ne odvija ni izdaleka onako glatko kako je predviđano planom »munjevitog rata« protiv SSSR-a. Tempo napredovanja neprijatelja je opadao, a njegovi gubici su rasli sa svakim danom borbi na sovjetsko-nemačkom frontu. Pri tome je neprijatelj naišao na najjači otpor baš na centralnom delu sovjetsko-nemačkog fronta. Nemačka fašistička grupa armija »Centar«, koja je nastupala na moskovskom strate-

¹¹ Na kijevskom pravcu Jugo-zapadnim frontom do 20. septembra 1941. g. komandovao je general-pukovnik Kirponos. — Prim. red.

¹² Ф. В. Меллентин. Танковые сражения 1939—1945 гг., стр. 290.

gijском правцу, pretrpela je veoma teške gubitke u borbama oko Smolenska. Baš su ti gubici, a ne bilo šta drugo, prinudili glavnu grupaciju neprijateljevih snaga da privremeno pređe u odbranu na 300 km od sovjetskog glavnog grada. To se dogodilo punih 20 dana pre nego što je Hitler izmenio početni plan dejstva nemačkih fašističkih trupa.¹³ Na taj način se plan »munjevitog rata« protiv Sovjetskog Saveza počeo rušiti, ne zbog pojedinačnih »kobnih« Hitlerovskih grešaka, već zbog avanturističke suštine celokupne strategije i politike neprijatelja, koji je nepravilno ocenio snage i moć Sovjetskog Saveza.

U postojećoj situaciji na sovjetsko-nemačkom frontu u avgustu 1941. Hitler i njegovi bliski savetnici, kao što tačno navodi maršal Sovjetskog Saveza A. I. Jerjomenko, postupili su potpuno pravilno u operativnom smislu. »Oni su sasvim logično rasuđivali da ćemo mi za odbranu Moskve angažovati maksimum snaga i da ćemo zbog toga ovamo morati da usmerimo sve raspoložive rezerve. Na jugu se, pak, nazirao očit uspeh. Naime, dopunski i za nas iznenadan udar sa severa na jug nudio je laku i veoma značajnu pobedu, kako sa operativne tako i sa ekonomskе tačke gledišta«.¹⁴

Hans Guderian kategorički tvrdi da je samo Hitlerova pogrešna računica omela nemačke fašističke trupe da zauzmu Moskvu do jeseni 1941. Međutim, iz navedenog je očevidno da takva tvrđenja predstavljaju grubo izopačavanje stvarnih istorijskih događaja. »Kada je Guderian 23. avgusta referisao Hitleru o neophodnosti napada na Moskvu — piše maršal Sovjetskog Saveza A. I. Jerjomenko — on nije mogao da potvrdi svoje navode obaveštanjima o svojim uspesima na glavnom pravcu, a utoliko pre ni na krilu. Ko zna nije li to poslužilo »fireru« kao najubedljiviji dokaz o neophodnosti usmeravanja snaga

¹³ Vidi. Маршал Советского Союза А. И. Еременко. Против фальсификации истории второй мировой войны. Изд-во иностранной литературы, М. 1958, стр. 30.

¹⁴ Маршал Советского Союза А. И. Еременко. Против фальсификации истории второй мировой войны, стр. 29.

na jug? Nije isključena mogućnost da je Guderijan ovde imao značajnije uspehe, da bi se drugačije rešilo pitanje o produženju letnje kampanje 1941.«¹⁵

Celome svetu je takođe poznato da »jesenji razlokani putevi i vrlo rana zima« nisu zaustavili napredovanje nemačkih fašističkih trupa, »kada su se u daljini već nazirale kule Kremlja«, već herojski otpor sovjetskih trupa koje je podržavao ceo sovjetski narod.

Tako, aktivni učesnici pripreme i izvršenja fašističke agresije protiv SSSR-a, uprkos opšte poznatim faktorima, proglašavaju glavnim krivcem poraza nemačkih fašističkih trupa na prilazima sovjetskom glavnom gradu Hitlera i nepovoljne uslove ruske klime.

U godinama posle II svetskog rata, istoriju herojske borbe sovjetskog naroda protiv fašističkih agresora nisu počeli falsifikovati samo potučeni hitlerovski generali na sovjetsko-nemačkom frontu. U Velikoj Britaniji, SAD i drugim kapitalističkim zemljama postoji velik broj reakcionarnih istoričara, publicista, političkih i vojnih rukovodilaca koji, falsifikovanjem istorijskih činjenica, takođe pokušavaju da umanje značaj borbe sovjetskih oružanih snaga i svih naroda SSSR protiv nemačkih fašističkih agresora. Pri objašnjavanju uzroka poraza hitlerovskih trupa pred Moskvom takvi autori ne vide i neće da vide ono glavno što se tako snažno ispoljilo u žestokoj borbi na prilazima sovjetskom glavnom gradu, tj.: visoki moral i hrabrost sovjetskih ljudi, njihovu vatrenu ljubav prema domovini, samopožrtvovanje i masovni heroizam. Oni su posebno daleko od toga da priznaju nerazrušivu čvrstinu sovjetskog socijalističkog sistema, koji je izdržao surovu proveru u vreme teških ratnih iskušenja. Sve to oni zamenjuju rasuđivanjima o Hitlerovim strategijskim greškama a takođe i o ogromnim prostranstvima sovjetske države, o nerazvijenosti njene železničke mreže, o jesenjoj besputici i surovoj zimi 1941/42. Takvom antinaučnom objašnjavanju uzroka poraza nemačkih fašističkih trupa pred

¹⁵ Isto, str. 29

Moskvom pribegavaju britanski vojni pisci Lidel Hart,¹⁶ američki general Omar Bredli¹⁷ i drugi buržoaski autori.

Vremenski uslovi u jesen 1941. i u zimu 1941/42. imali su, svakako, određen uticaj (ponekad i značajan) na tok oružane borbe na prilazima sovjetskom glavnom gradu. No, besputica, kao i mrazevi i duboki sneg, ometali su borbena dejstva trupa obeju strana. Istovremeno, treba napomenuti da vremenski uslovi uopšte nisu bili glavni faktor koji je određivao tok i ishod tako grandioznog sukoba oružanih snaga dveju zaraćenih država, kakva je bila bitka kod Moskve. Preuveličavanje uloge geografskih faktora nužno je falsifikatorima istorije radi toga da bi umanjili značaj borbe i pobeđe Sovjetske armije i sovjetskog naroda, kojima je rukovodila i nadahnjivala ih Komunistička partija.

Uspešna protivofanziva sovjetskih trupa pred Moskvom, ostvarena u uslovima smrтne opasnosti koja se bila nadvila nad našom otadžbinom, dovela je do prvog velikog poraza hitlerovske Nemačke u II svetskom ratu. Posle toga poraza, nemačke fašističke armije na sovjetsko-nemačkom frontu bile su prinuđene da pređu u odbranu sve do leta 1942. Strategijska inicijativa, prvi put od početka rata, istrgnuta je iz ruku neprijatelja i prešla privremenno u ruke Sovjetske armije.

Velika bitka kod Moskve imala je ogroman uticaj na dalji tok velikog otadžbinskog rata i II svetskog rata u celini. Taj događaj je takođe uticao na tok oružane borbe slobodoljubivih naroda protiv fašističke agresije.

Moral hitlerovske armije bio je znatno narušen. U samoj Nemačkoj i u bloku njenih saveznika, koji su do tada bili pod hipnozom »nepobedivosti« fašističkog oružja, po prvi put su se pojavili znaci nesigurnosti i straha. Istovremeno, pod uticajem pobeđe Sovjetske armije kod Moskve, pojačala se narodnooslobodilačka borba naroda

¹⁶ Vidi. Б. Х. Лиддел Гарт. Стратегия непрямых действий. Изд-во иностранной литературы, М., 1957, стр. 345.

¹⁷ Vidi. О. Брэдли. Записки солдата. Изд-во иностранной литературы, М., 1957, стр. 208.

Poljske, Čehoslovačke, Francuske, Albanije, Jugoslavije, Grčke i drugih država koje su bile porobljene od hitlerovaca; narodi Engleske i SAD još jače su učvrstili svoju rešenost da zajedno sa Sovjetskim Savezom ostvare punu pobjedu nad hitlerovskom Nemačkom i celim blokom fašističkih država.

Porazom nemačkih trupa kod Moskve strategijski planovi »munjevitog rata« hitlerovskog komandovanja pretrpeli su krah. Fašistička Nemačka je u potpunosti iscrplila preim秉stva koja su proizašla iz iznenadnog napada na Sovjetski Savez i bila je prinuđena da prihvati vođenje dugotrajnog rata.

U sovjetskoj istorijskoj literaturi događaji iz bitke kod Moskve su rasvetljeni, kako u opštim radovima o istoriji velikog otadžbinskog rata i II svetskog rata, tako i u nizu posebnih izdanja. Ipak se mora priznati da ta velika i značajna tema još uvek nije dovoljno duboko naučno obrađena i da je neophodno da se ona svestrano razradi. U ovom kratkom istorijskom osvrtu autori su nastojali da, na osnovu dokumenata i izvora literature, rasvetle, potpunije nego što je to učinjeno dosad, važnije događaje prve velike pobjede sovjetskog naroda nad fašističkom Nemačkom u toku velikog otadžbinskog rata i da otkriju izvore te pobeđe. Pri tome se tok oružane borbe na moskovskom pravcu, a takođe i razjašnjenje uloge sovjetske pozadine u organizovanju pobjede kod Moskve razmatraju uz navođenje novih dokumentovanih podataka. U knjizi je posebna pažnja posvećena razjašnjenju rada moskovske partijske organizacije i samopregorne borbe radnika — Moskovljana.

Knjiga je naučnog karaktera i namenjena je širokom krugu čitalaca koji se interesuju za istoriju herojske borbe sovjetskog naroda protiv fašističke agresije.

Rukovodilac kolektiva autora je kandidat vojnih nauka V. N. Jevstignjejev. U pisanju knjige uzeli su učešće: A. M. Samsonov (uvod); D. M. Proektor (1. i 2. deo prve glave); F. V. Tamonov (druga i četvrta glava); V. P. Serje-

gin (3. deo prve glave, treća i sedma glava); A. V. Vasiljev (peta i šesta glava); A. V. Vasiljev i V. N. Jevstignejev (osma glava).

Materijale i odeljke o partijsko-političkom radu u jedinicama (glave: prva, druga, četvrta i peta) napisao je S. D. Saharov, a o partizanskom pokretu i PVO (četvrta i šesta glava), V. P. Serjegin.

Ilustracije za knjigu pripremio je V. R. Hodorkovski.

Skice, registar imena i geografski pregled sastavio je A. V. Vasiljev.

Naučno-tehničku pripremu rukopisa za štampu izvršio je mlađi naučni saradnik Instituta za istoriju Akademije nauka SSSR N. A. Koroljev.

Glava prva

ODSTUPANJE SOVJETSKIH TRUPA U DUBINU DRŽAVNE TERITORIJE U LETO 1941. GODINE I POČETAK UGROŽAVANJA SOVJETSKOG GLAVNOG GRADA

(Skica 1)

NEUSPEŠNI REZULTATI POGRANIČNIH BOJEVA SOVJETSKE ARMIJE

(22. juna — 10. jula 1941. godine)

Velikoj bici pred Moskvom prethodili su žestoki sudari i bojevi koji su se odvijali u toku leta 1941. na sovjetsko-nemačkom frontu, od Berencevog do Crnog mora. Sovjet-ski narod neće nikada zaboraviti te prve nedelje i mesece grandioznog dvoboja armije prve socijalističke države u svetu sa armijom fašističke Nemačke — tada najsnažnjom ratnom mašinom imperijalizma. Uporna borba se vodila danju i noću na jugu, u šumama i po putevima Belorusije, u Pribaltiku i na severu. Neprijatelj je brzo postigao velike uspehe. Potiskujući sovjetske snage, koje su odstupale na svim pravcima, neprijatelj je već u početku jula 1941. opasno ugrozio Pskov, Novgorod, Smolensk i Kijev. Nemačke fašističke trupe su forsirale Zapadnu Dvinu između Rige i Dvinska, izašle na Dnjepar u rejonu Orše i Mogiljeva i približavale se Žitomirju. U toku prvih 10—15 dana one su na pojedinim pravcima napredovale 350—400 km, što je znatno otežalo dalja odbrambena dejstva Sovjetske armije.

Sovjetskoj zemlji je istinski zapretila smrtna opasnost. Samo nesalomljiva volja sovjetskog naroda, nadahnutog i rukovođenog svojom borbenom avangardom — Komunističkom partijom, bila je snaga koja se mogla u početku odupreti, drskom i snažnom neprijatelju, a zatim ga i proterati sa rodne zemlje. Već osmog dana rata, 29. juna, Centralni komitet Partije i Sovjet narodnih komesarâ Saveza SSR obratili su se partijskim, sovjetskim, sindikalnim i komsomolskim organizacijama direktnim pismom. To je bio programski dokument Partije i vlade u velikom otadžbinskom ratu. Rukovodeći se lenjinskim učenjem o zaštiti socijalističke otadžbine, Centralni komitet Partije i vlada postavili su pred Partiju i zemlju potpuno jasne osnovne zadatke, koji su iskrslî u vezi sa pojavom rata. Pre svega, trebalo je odreći se mirnodopskih navika, prekinuti duševni mir i spokojstvo i mobilisati sve snage za razbijanje neprijatelja. Partija je pri tome polazila od besmrtnе misli V. I. Lenjina, o tome da »spoznaja cilja i uzroka rata od strane masa ima ogromno značenje i obezbudiće pobedu«.¹ Zatim, sovjetski vojnici su bili dužni da brane svaki pedalj zemlje, da se biju do poslednje kapi krvi za gradove i sela svoje socijalističke domovine i da pokažu smelost, inicijativu i dovitljivost svojstvene našem narodu. Od partijskih i sovjetskih organizacija se zahtevalo da obezbede svestranu pomoć operativnoj armiji, putem organizovanog izvršenja mobilizacije, tačnog i neprekidnog snabdevanja i brzog prebacivanja ešelona transportom. Vrlo važna obaveza partijskih i sovjetskih organizacija bilo je učvršćenje pozadine Sovjetske armije u potčinjanju celokupne svoje delatnosti interesima fronta. Pri priznudnom odstupanju jedinica trebalo je odvoziti sav pokretni železnički park, ne ostavljući neprijatelju nijednu lokomotivu, nijedan vagon, ni kilogram hleba, ni litar goriva. Partija i vlada su zahtevale da se u rejonima koje je zauzeo neprijatelj organizuju partizanski odredi i diverzantske grupe i tako stvore nesnosni uslovi za neprijatelja i njegove pomagače.

¹ В. И. Ленин. Соч., т. 31, стр. 115.

Skica 1 — Odbrambena dejstva sovjetskih snaga u prigraničnoj zoni

Taj program, razrađen od CK SKP/b/ i SNK SSSR, Partija i vlada su dostavile čitavom sovjetskom narodu njegovim objavljivanjem preko radija 3. juna 1941. GOVOR SAVJETSKOG DRŽAVNE VLASTI

Poziv Komunističke partije vatreno je odjeknuo u srcima sovjetskih ljudi, spremnih da daju sve od sebe za razbijanje neprijatelja. Dvestomilionska država pretvarala se u jedinstveni vojni logor koji neće poštedeti neprijatelja.

S obzirom na vrlo težak položaj i radi brže mobilizacije svih snaga naroda SSSR-a za veliki otadžbinski rat, zajedničkom odlukom Vrhovnog sovjeta SSSR, Centralnog komiteta Partije i Sovjetske vlade, 30. juna 1941. stvoren je Državni komitet odbrane.

Državni komitet odbrane preuzeo je rukovođenje celokupnom državnom i narodnom delatnošću, usmeravajući je ka jedinstvenom cilju — uništavanju neprijatelja.

Pri rešavanju tog složenog zadatka ispoljila se u svojoj širini organizatorska i rukovodeća uloga Komunističke partije. Milioni komunista i stotine hiljada partijskih organizacija pozivali su trudbenike na samopregoran rad u pozadini i na herojske podvige na frontu.

U izvršavanju odluka Partije i vlade, Sovjeti radničkih deputata organizuju sveopštu vojnu obuku radnika. Po celoj beskrajno velikoj zemlji hitno se formiraju nove divizije i smesta upućuju na front. Za pojačavanje armije, Partija mobilise više od milion i po svojih članova, od toga 47 hiljada odgovornih partijskih, sovjetskih i komsomolskih radnika.

Istovremeno sa mobilizacijom i pripremanjem rezervi, odvijao se neumoran rad, do tada bez primera u istoriji, na prebacivanju narodne privrede na ratnu proizvodnju i na učvršćenju pozadine. Partija je vrlo dobro shvatila zavet velikog Lenjina o tome da pozadina za front ima prvoステни značaj i da je bez čvrste pozadine nemoguća pobeda u ratu. »Najbolju armiju, revoluciji najpredanije ljude, brzo će istrebiti protivnik — uči V. I. Lenjin —

ako ne budu u dovoljnoj meri naoružani, snabdeveni opre-mom i obučeni«.²

Glavne smernice za stvaranje visokoproduktivne voj-ne ekonomike, sposobne da podmiri nasušne potrebe fronta, dali su CK SKP(b) i SNK SSSR u ratnoprivrednom planu koji je donet 16. avgusta za IV kvartal 1941. i za 1942. godinu za rejone: Povolžja, Urala, zapadnog Sibira, Kazah-stana i srednje Azije. Posebno mesto u ratnoj proizvodnji pripalo je Uralu i zapadnom Sibiru, koji su bili znatno udaljeni od fronta, a raspolagali su razvijenom teškom industrijom, kvalifikovanim kadrom, a takođe i neizmer-nim prirodnim bogatstvima. U cilju mobilizacije izvora Urala i Sibira za potrebe odbrane zemlje, odlukom vlade u septembru 1941. stvorena je specijalna komisija Akade-mije nauka SSSR na čelu sa predsednikom akademikom V. L. Komarovom. Tamo je iz ugroženih rejona evakuisano 665 velikih preduzeća.³

U to vreme na frontu su se produžavale teške borbe. Naročito je bila teška situacija na zapadnom pravcu. Jedinice zapadnog fronta, pretrpevši veliki poraz u Belo-rusiji, odstupile su na istočnu obalu Dnjepra. Sveže rezervne jedinice koje su pristizale na front, iako su pred-stavljele veliku pomoć sovjetskim snagama koje su se branile istočno od Orše i Mogiljeva, nisu mogle da pro-mene situaciju u svoju korist. Neprijatelj je, koristeći se velikom nadmoći u snagama, i dalje prodirao.

Nemačkofašističko komandovanje je računalo da se ratna dejstva u potpunosti odvijaju prema planu »Barba-roso« i da su glavne snage Sovjetske armije uništene. Zamisao neprijatelja sastojala se u tome da se produži brzo prodiranje u dubinu državne teritorije i u potpunosti likvidiraju ostaci sovjetskih oružanih snaga.

Na vojnom savetovanju, početkom jula, najjačoj ne-mačkoj grupaciji — grupi »Centar« bio je postavljen zadatak da, obostranim obuhvatom, svojim snažnim spolj-

² В. И. Ленин. Соч., т. 27, стр. 54.

³ Vidi. Н. Вознесенский. Военная, экономика ССР в период Отечественной войны. Огиз, М., 1948, стр. 41.

nim krilima okruži i uništi grupaciju sovjetskih trupa koja je dejstvovala pred njenim frontom na smolenskom pravcu i da, po mišljenju hitlerovskog vojnog rukovodstva, slomi na taj način poslednji organizovan otpor sovjetskih trupa i da produži nezadrživ marš ka važnim političkim i ekonomskim centrima Sovjetskog Saveza.

Hitlerovsko rukovodstvo je bilo uvereno da je pobeda već izvojevana. Po njegovim proračunima, u narednim dejstvima je trebalo brzo ovladati celom teritorijom Sovjetskog Saveza do Volge, posle čega prodorima pokretnih združenih jedinica i avijacijom uništiti preostale industrijske centre iza Urala. Na jednom savetovanju Hitler je izjavio da je odlučio da sistematskim i masovnim naletima bombarderske avijacije srađni sa zemljom Moskvu i Leningrad. Načelnik generalštaba kopnene vojske general-pukovnik Halder izjavio je da je kampanja u Rusiji dobijena za 14 dana.

Međutim, u to vreme su se na zapadnom pravcu, na liniji Zapadne Dvine i Dnjepra, već razvijale nove jake sovjetske snage koje su pristigle iz pozadine sa zadatkom da zaustave neprijatelja. Te snage su ojačavale frontove koji su se povlačili od državne granice. Tako su se u zapadni front uključile nove armije, koje su se razvile na liniji Sebež — Orša — Šklov i dalje na jug, duž Dnjepra do Kalinkoviča. Ali, mali kapacitet železničkog transporta omemo je blagovremeno razvođenje jedinica fronta i solidnu pripremu odbrane.⁴ Koncentracija se produžavala u toku borbenih dejstava, pri čemu su se, u nizu slučajeva, jedinice koje su pristizale uvodile u borbu iz pokreta, odmah posle istovara iz transportnih ešelona.

Novopridošle snage sastavljene od nekoliko armija (20, 22, 13, 21, 4, 19. i 16) imale su zadatak da na smolenskom pravcu obrazuju novi front odbrane, pošto je zapadni front dotadašnjim bojevima bio veoma oslabljen. Ali, iz sastava 19. armije, na primer, u vreme odstupanja fronta ka Dnjepru, u rejon jugoistočno od Vitebska stigla je samo jedna motostreljačka divizija i nekoliko pukova.

⁴ Архив МО СССР, Ф. 208, оп. 10179, д. 2, л. 1.

Četvrta armija, koja je bila razmeštena u rejonu Kričeva, nalazila se u preformiranju. U rejon Smolenska tek što su pristizali čelni delovi 16. armije. Mnogobrojni vojni ešeloni nisu se mogli dovoljno brzo kretati na zapad, zbog neuobičajene preopterećenosti železničkih pruga i šestokih udara neprijateljeve avijacije. Jedinice koje su pristizale imale su ograničene količine artiljerije, a više od polovine te artiljerije sačinjavali su slabi protivtenkovski topovi 45 mm, pomoću kojih je teško probijan oklop neprijateljevih tenkova. Odbrana jedinica koje su pristizale nije organizovana na dubini dovoljnoj da obezbedi njenu neophodnu stabilnost. Nije bilo ni rovova ni značajnijih minskih prepreka. Sve se to odrazilo na predstojeća borbena dejstva.

SMOLENSKA BITKA

(10. jula — 10. septembra 1941. godine)

U takvim uslovima su 10. jula neprijateljeve jedinice sa linije Dnjepra započele nastupanje ka Smolensku. Na prostoru između Velikije Luki i Gomelja razvila se velika bitka.

Pokretne združene jedinice grupe armija »Centar« (3. i 2. tenkovska grupa), pošto su izbile na Zapadnu Dvinu i Dnjepar, napale su na snage zapadnog fronta, nanoseći glavne udare na krila naših jedinica, sa namenom da istovremeno ostvare nekoliko prodora na širokom frontu. Treća tenkovska grupa delom snaga je prešla u napad u pravcu Nevela, sa ciljem da raseče 22. armiju. Glavne snage ove tenkovske grupe su iz rejona Vitebska nanosile udar duž južne obale Zapadne Dvine, radi obilaska Smolenska sa severa, na spoju 22. i 20. armije, imajući namjeru da u sadejstvu sa 2. tenkovskom grupom okruži 20. armiju. Druga tenkovska grupa je glavnim snagama iz rejona Šklov napadala na Smolensk, nastojeći da se s juga probije na spoju naše 20. i 13. armije i da zajedno sa 3. tenkovskom grupom završi okruženje 20. armije. Ona je delom snaga iz rejona Star. Bihova nanosila udar

na Kričev — Roslavlj. Za tenkovskim snagama, znatno zaostale, nastupale su pešadijske združene jedinice, koje su duže vremena bile prikovane od strane naše grupacije.

Na pravcima svojih udara protivnik je imao izrazitu nadmoćnost u tenkovima i avijaciji. Tako je na vitebskom pravcu, na frontu od 12 do 15 km dejstvovalo oko 500 neprijateljevih tenkova i do 600 aviona, a na našoj strani je bilo nešto više od 50 tenkova i oko 100 aviona. Približno takvo stanje je bilo i na šklovskom i bihovskom pravcu.

Duboki prodori neprijateljevih tenkovskih združenih jedinica severno i južno od Smolenska stvorili su kritičnu situaciju na zapadnom frontu. Nedostatak rezervi i usporen tempo njihovog pristizanja železnicom onemogućili su blagovremeno narastanje snaga iz dubine. Na brzu ruku pripremljeni protivudari sovjetskih trupa nisu doneli odlučujuće uspehe. Razvijajući napad, desnokrilni tenkovski delovi generala Guderijana prodrli su iz rejona Star. Bihova u Mstislavlju. Drugi deo tenkovskih snaga neprijatelja ovladao je Duhovščinom. Obe tenkovske grupe neprijatelja probijale su se sve dalje na istok da bi okružile naše jedinice koje su se branile u rejonu Smolenska. Zauzimanjem »smolenskih vrata« trebalo je neprijateljevim snagama otvoriti najkraći put za Moskvu. No uspeh je skupo stajao neprijatelja. On je pretrpeo velike gubitke. Jedan za drugim sledili su protivnapadi sovjetskih snaga. Na mnogim mestima neprijatelj je bio odbačen. Komandant 3. tenkovske grupe izveštavao je svoje pretpostavljene 15. jula:

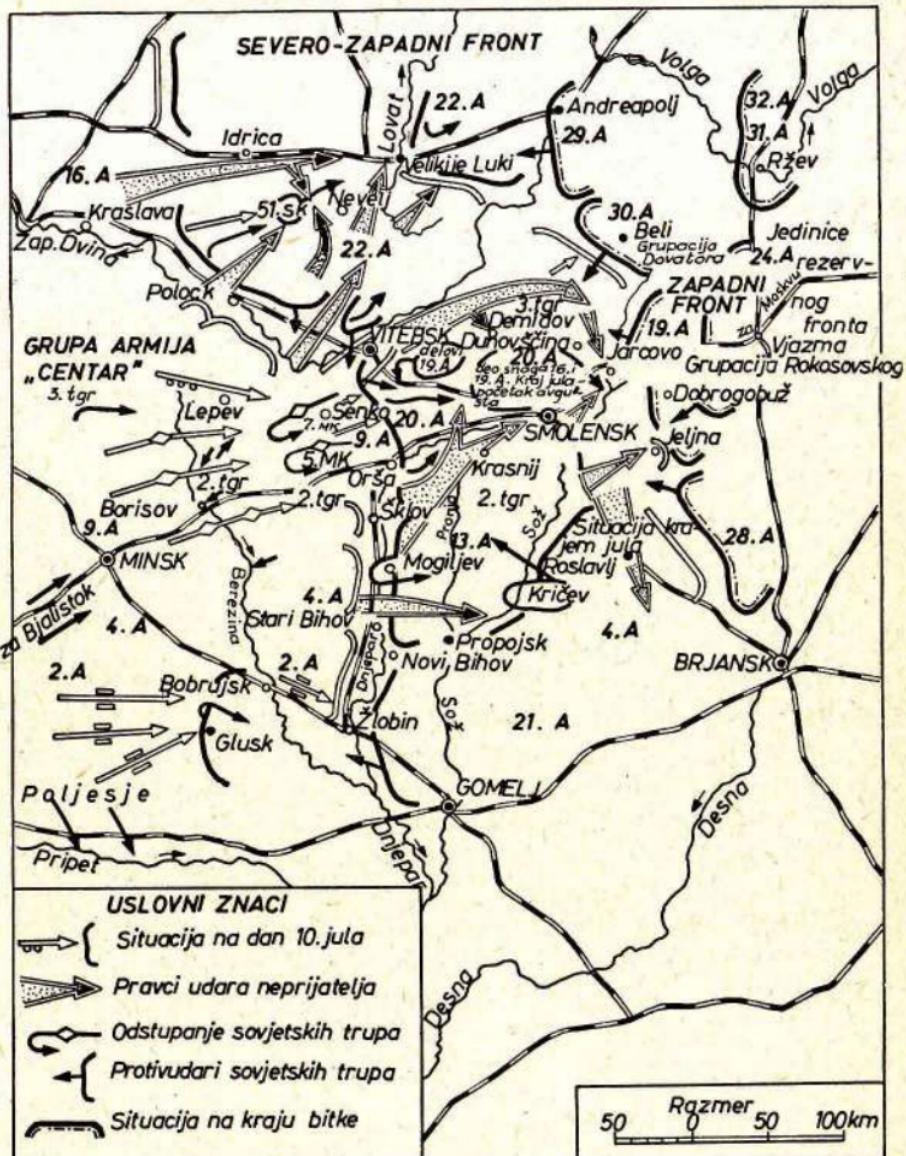
»Veliki gubici. Jedinice strašno iznurene. Žega. Prašina... Pustoš i prostranost teritorije, ogorčenje neprijatelja... U jedinicama se često može uočiti sumnja da li su pokretne jedinice dužne da same sve rade«. Ocenjujući dejstva sovjetskih trupa, on je pisao: »Ruski vojnik se ne bori iz straha, već iz ubeđenja. On je protiv povratka carskog režima. Bori se protiv fašizma koji uništava rezultate ruske revolucije. I pored svega, snažan udar neprijatelja nije se mogao odbiti. Bez obzira na upornu odbranu naših trupa, neprijatelj je po cenu velikih žrtava produ-

žavao napredovanje. Stvorena realna opasnost od okruženja prinuđavala je 22. armiju da produžava odstupanje na istok, udaljavajući se sve više od svog levog suseda — 20. armije. Neprijatelj je u ostvareni proboju uputio dve tenkovske divizije, koje su sa severozapada ubrzo izbile u pozadinu 20. armije. Druga tenkovska grupa, probivši bresu kod Šklova, izašla je u rejon Gorki i grada Krasno.

Uskoro je smolenska grupacija sovjetskih snaga bila duboko obuhvaćena sa istoka i odsečena od glavne magistrale koja je vodila za Moskvu.

Sovjetsko komandovanje je preduzimalo sve moguće mere da bi se zaustavilo napredovanje neprijateljevih trupa. Pre svega bilo je neophodno zadržati u svojim rukama Jarcevo — važnu tačku na putu Smolensk — Moskva. Tamo su bile hitno prikupljene sve jedinice koje su se našle u blizini: nekoliko artiljerijskih jedinica, jedan streljački puk i samostalni odredi. Od tih delova obrazovana je grupa pod komandom general-majora V. A. Juškeviča, a zatim general-majora K. K. Rokosovskog. Jedinice te grupe bile su izvučene na zapadnu obalu r. Vop radi odbrane prelaza u Jarcevu. Tamo su takođe bile upućene dve tenkovske divizije iz rezervnog fronta i odred od 300 automatičara iz sastava 16. armije. U rejonu Jarceva buknule su uporne borbe.

U to vreme jedinice 16. armije kojom je komandovao general-lajtnant M. F. Lukin, koje su se nalazile u rejonu Smolenska, uporno su branile grad u čija su južna predgrađa 16. jula prodrli hitlerovci. Preduzimajući više puta odlučne protivnapade, naše trupe su pokušavale da neprijatelja izbace iz grada. Posle teških borbi delovi 16. armije uspeli su da zauzmu aerodrom, stanicu Sortirovočnaja i severozapadni deo grada. Ali, naše trupe nisu mogle razviti postignuti uspeh. Neprijatelj je i dalje držao centralni i južni deo Smolenska i aktivno je dejstvovao istočno od grada, gde su se u rejonu Jarceva branile jedinice grupe generala Rokosovskog. Čvrstom odbranom i upornim protivnapadima jedinica te grupe neprijatelj je bio zaustavljen u Jarcevu. U to vreme komanda zapadnog fronta razvila

Skica 2 — Smolenska bitka

je sveže snage i organizovala odbranu severno i južno od Jarceva, što je omogućilo da se neprijatelj zaustavi u rejonima Duhovščine i Jeljne. Time je srušen plan hitlerovskog

komandovanja za okruženje smolenske grupacije sovjetskih snaga istočno od Smolenska. Dugotrajna uporna borba na smolenskom pravcu znatno je oslabila ofanzivne mogućnosti neprijateljeve grupe armija »Centar«.

Borbe za Smolensk su potrajale skoro ceo mesec. Grad je više puta prelazio iz ruke u ruku. Više puta su u njemu potpuno uništavane čitave fašističke jedinice koje su uspele da prođu u grad. Nekoliko neprijateljevih pukova je ostavilo kosti na prilazima gradu i u njemu. Žestoke borbe vođene su za svaku ulicu, za svaki kvart; fašisti su skupo platili svaki metar napredovanja. Stotine neprijateljevih oficira i vojnika poginulo je u talasima Dnjepra. Fašističko komandovanje je bilo prinudeno da hitno i stalno uvodi nove rezerve, često ih ubacujući u borbu direktno sa marša. Ogromni gubici koje su hitlerovci ovde pretrpeli morali su se odraziti na stanje njihovog fronta u celini.

Nemačkofašističko komandovanje nije očekivalo da će naići na tako fantastičnu upornost sovjetskih trupa. Međutim, i stanje jedinica zapadnog fronta bilo je izuzetno teško. U snagama je bio slabiji od neprijatelja. U odbraňi fronta pojavili su se duboki prekidi. Jedinice fronta su napustile Jeljnu, gde je neprijatelj ostvario isturen ka istoku placidom za novo nastupanje. Zapadni front takođe nije imao jakih rezervi, jer su sve sveže rezervne združene jedinice fronta do 20. jula bile uvedene u borbu. Nisu se više imali čime odbijati dalji udari neprijatelja, u rejoni ma Duhovšćine i Jarceva, a osobito Jeljne.

Prodor neprijatelja u rejone Velikije Luki, Jarcevo i Jeljna i nedostatak rezervi kod zapadnog fronta stvorili su izuzetno tešku situaciju. U tim uslovima Vrhovna komanda je 20. jula naredila da se uvedu u borbu na zapadnom pravcu snage rezervnog fronta. Jedinicama 29, 30, 24. i 28. armije, prikupljenim na liniji Ostaškov — Beli — Brjansk, postavljen je zadatak da pređu u napad u cilju okruženja i uništenja smolenske grupacije neprijatelja.⁵

Posle uvođenja novih združenih jedinica situacija na zapadnom pravcu se bitno izmenila. Neprijatelju, koji je

⁵ Архив МО СССР, Ф. 219, оп. 36549, д. 5, л. 18.

napadao u dotadašnjem sastavu i čije su jedinice pretrpele teške gubitke, suprotstavile su se jedinice iz rezerve koje su, bez obzira na to što nisu bile u potpunosti završile razvijanje i što nisu bile dovoljno naoružane, predstavljale sveže snage. Neposredna opasnost od prodora neprijateljevih tenkovskih jedinica dalje na istok bila je donekle umanjena. Pa ipak, situacija u rejonu dejstva smolenske grupacije sovjetskih snaga bila je i dalje vrlo ozbiljna. Dvadeseta i 16. armija su već od 27. jula vodile borbe u potpunom okruženju severno i zapadno od Smolenska. Njihova danonoćna dejstva odvijala su se u vidu uporne odbrane i odlučnih protivnapada. Municija i gorivo bili su na izmaku, armije su snabdevane jedino vazdušnim putem. Bez obzira na tako težak položaj, hrabre jedinice 20. i 16. armije nanele su neprijatelju odlučne gubitke. Glavni komandant zapadnog pravca, maršal Sovjetskog saveza S. K. Timošenko, opisujući krajem jula dejstva trupa 20. i 16. armije, izveštavao je Vrhovnu komandu: »...Borbama u te dane mi smo potpuno poremetili nastupanje neprijatelja. Sedam-osam tenkovskih i motorizovanih divizija i dve-tri pešadijske, koje su dejstvovalе protiv nas, zbog ogromnih gubitaka lišene su mogućnosti da napadaju za punih deset dana...«⁶

Poslednjih dana jula vojni savet zapadnog fronta doneo je odluku da izvuče iz okršaja snage 20. i 16. armije. U tom cilju organizovan je protivudar grupom generala Rokosovskog u pravcu Jarceva i Duhovšćine. Objedinjavajući komandovanje čitavom okruženom grupacijom, komanda 20. armije je obrazovala udarnu grupu za probor. Kao rezultat preduzetih mera bio je ostvaren organizovan izlaz armija iz okruženja. U toku noći 4. avgusta trupe smolenske grupacije probile su obruč i izbile na Dnjepar u rejonu prelaza kod Solovjeva, južno od Jarceva, a do jutra sledećeg dana uz borbe su se prebacile na istočnu obalu Dnjepra, gde su prešle u odbranu.

Time su završena odbrambena dejstva smolenske grupacije sovjetskih trupa neposredno u rejonu Smolenska.

⁶ Архив МО СССР, Ф. 246, оп. 12928, д. 2, лл. 182—183.

³ Velika bitka kod Moskve

Rezultat prve etape smolenske bitke, koja je trajala više od mesec dana, bio je taj da je neprijatelj potpuno ovladao rejonom Smolenska, a sovjetske trupe su napustile Smolensk i odstupile na reke Dnjepar i Vop. Ali je i grupa armija »Centar«, zbog iscrpenosti u borbama, bila pri nuđena da prekine napredovanje.

U nastaloj situaciji hitlerovski generalštab je valjalo da odluči: ili produžiti napadna dejstva na glavnom — moskovskom pravcu, što je iziskivalo nove velike gubitke, ili na tom pravcu privremeno preći u odbranu, a razviti napad jakim snagama prema jugu SSSR. Nemačkofaističko komandovanje je prihvatio drugu mogućnu varijantu dejstva, koja je, u slučaju uspeha, bila pogodna i zbog osvajanja bogatih rejona sovjetske Ukrajine i zbog mogućnosti da se razbije levo krilo strategijskog fronta sovjetskih snaga.⁷

Polazeći od toga, desnokrilna grupacija grupe armija »Centar«, sastava 2. poljska armija i 2. tenkovska grupa, početkom avgusta 1941. bila je usmerena za napad opštim pravcem Rostov — Konotop, a bliži zadatak joj je bio da, u sadejstvu sa jedinicama grupe armija »Jug«, razbije sovjetske snage u rejonu Kijeva.

U to vreme, posle neznatne pauze, u drugoj polovini avgusta na čitavom frontu zapadnog pravca od Duhovštine do Jeljne ponovo su otpočele žestoke borbe. Sovjetske snage su više puta prelazile u napad da bi izbacile neprijatelja iz Smolenska. Njima je pošlo za rukom da probiju neprijateljev front južno od grada Beli i da u taj prodor ubace konjičku grupu pukovnika L. M. Dovatora, koja je bila specijalno formirana za dejstva u pozadini neprijatelja. Konjanici su preduzeli smela dejstva po neprijateljevim komunikacijama, što je donelo izvestan operativni uspeh. Istovremeno, produžavale su se dugotrajne uporne borbe u rejonu Jeljne, koju je neprijatelj bio zauzeo, a zatim su je oslobodile naše snage.

⁷ Види. Директивы немецко-фашистского командования, относящиеся к ведению начальной кампании против СССР. „Военноисторический журнал“, Н 6, 1959, стр. 77—78.

Desetog septembra prestala su aktivna dejstva na zapadnom pravcu. Obe strane su prešle u odbranu na liniji: jugozapadno od grada Beli — reka Vop — Jeljna i dalje prema jugu. Dvomesečna bitka u rejonu Smolenska se završila. Front na moskovskom pravcu je stabilizovan do početka oktobra. Istovremeno, aktivnim dejstvima naših trupa bilo je zaustavljen napredovanje neprijatelja na velikoluškom i mogiljevskom pravcu.

U teškim odstupnim borbama sa nadmoćnijim snagama neprijatelja naše trupe su ispoljile visoku borbenu sposobnost i nesalomljivu istrajnost. Postojanje tih kvaliteta u velikoj meri je zavisilo od moralno-političkog stanja jedinica. Armijski politički organi i partijske organizacije objašnjavali su sovjetskim vojnicima, tokom svakodnevnog vaspitnog rada, pravedni, oslobodilački karakter rata Sovjetskog Saveza protiv nemačkih fašističkih porobljivača i ukazivali na organizatorsku i usmeravajuću ulogu Komunističke partije u svenarodnoj borbi sa neprijateljem.

Kao osnova za rad političkih organa i partijskih organizacija služio je proglašen narodnog komesara odbrane SSSR i načelnika Glavne političke uprave Sovjetske armije od 20. jula 1941, upućen vojnim savetima frontova, armija i okruga, načelnika političkih organa i vojnim komesarima divizija i pukova. U tom dokumentu bili su formulisani osnovni zahtevi Centralnog komiteta Komunističke partije i Državnog komiteta odbrane komunizma u armiji u momentu opasne situacije na frontu, kada je neprijatelj prodiraо u dubinu sovjetske države. U tim uslovima bili su neophodni »volja za pobedom, idejno jedinstvo, gvozdena disciplina, organizovanost... izvanredna samopožrtvovanost, spremnost na sve žrtve radi pobeđe nad neprijateljem i gotovost svakog crvenoarmeјca starešine i političkog radnika da se tuče do poslednje kapi krvi za svaki pedalj sovjetske zemlje, ne štedeći svoj život.«

Izvršavajući zahteve proglaša, politički organi i partijske organizacije su, pod rukovodstvom vojnih saveta frontova i armija i komesara divizija i pukova, vaspitavali sovjetske vojнике u duhu nepokolebljivog ispunjavanja

vojničke zakletve. Komunisti i komsomolci strasnom i istinskom rečju, ličnim primerom i smelošću i hrabrošću u borbi nastavili su da učvršćuju moralni duh i veru u pobjedu nad neprijateljem.

Centralni komitet Partije je, radi učvršćenja moralno-političkog stanja u jedinicama Sovjetske armije, upućivao u armiju, u svojstvu političkih boraca sve veći broj odreda komunista. U najteža prva tri meseca rata na front je bilo upućeno više od 58 hiljada komunista, političkih boraca. Od toga, na zapadni pravac — 25.700, na severozapadni — 15.700 i na jugozapadni — 16.900 ljudi.⁸

Prvih 75 komunističkih četa stiglo je na zapadni pravac sredinom jula, a sledećih 100 četa — u avgustu, kada su trupe vodile neobično teške borbe. Politički borci su u tim bojevima odigrali izuzetno važnu ulogu. Njih su komande frontova i armija koristile za borbu sa neprijateljem na najvažnijim odsecima. Politički borci, kako o tome govore borbeni izveštaji jedinica, samopožrtvovano su se tukli sa neprijateljem, pokrećući u juriše cele jedinice.

Vojni savet zapadnog fronta u jednom od svojih izveštaja obaveštavao je: »Uključivši se u jedinice komunistička popuna je učvrstila moralno-političko stanje ličnog sastava i oživila partijski politički rad u njima. Povećala se disciplina i borbena gotovost jedinica.«⁹

Komunisti su svojim borbenim podvizima i vatrenom rečju okupljali vojnike vanpartijce oko Komunističke partije. Borci i starešine, vodeći borbu sa neprijateljem na život i smrt za socijalističku domovinu, žarko su želeli da stupe u redove Partije. Izlazeći im u susret, Centralni komitet SKP(b) je 19. avgusta 1941. godine doneo odluku o novom načinu prijema u Partiju vojnika koji se ističu u borbama. U odluci je naglašeno: »Sprovesti da crvenoarmejski i starešinski sastav Crvene armije koji se posebno ističu u borbama, a koji pokažu primere heroizma i izraze želju da stupe u Partiju, mogu podneti preporuku tri člana Partije sa jednogodišnjim partijskim stažom, iako ih oni

⁸ Архив МО СССР, ф. 32, оп. 15798, д. 196, л. 113.

⁹ Isto.

poznaju iz zajedničkog rada manje od godinu dana. U tom slučaju oni koji stupaju u Partiju podnose borbenu karakteristiku političkog rukovodioca jedinice ili komesara puka«.

Odluka Centralnog komiteta bila je objavljena u svim armijskim listovima i proučena u partijskim organizacijama jedinica. Politički organi i partijske organizacije, objašnjavajući tu odluku, postizali su da se borci još više zbijaju oko Komunističke partije da se popune njeni redovi hrabrim i nepokolebljivim vojnicima.

U učvršćivanju discipline i borbene sposobnosti jedinica značajnu ulogu su igrale komsomolske organizacije. Pod rukovodstvom političkih organa i partijskih organizacija one su obavljale zamašan vaspitan rad među borcima, oduševljavale ih ličnim primerom, učvršćivale među njima disciplinu i organizovanost, nepokolebivost i hrabrost.

Veliki političko-vaspitni rad ostvarivala je među vojnicima armijska štampa. Armijske novine i listovi su propagirali heroizam i smelost boraca, komandira i političkih radnika, iznosili su primere vojničke veštine i dovitljivosti, čvrste discipline i organizovanosti u boju, bodrili su jedinice i učili ih da umešno ratuju; otkrivali su taktička načela neprijatelja, pokazivali njegove dobre i slabe strane i učili kako treba dejstvovati da bi se mogli uspešno odbijati udari neprijatelja.

Frontovski list zapadnog pravca »Krasnoarmejskaja pravda« donosio je iz broja u broj članke i beleške o borbi sa neprijateljevim tenkovima i avionima. Borci su pažljivo proučavali te materijale i to im je pomagalo da bolje tuku neprijatelja na kopnu i u vazduhu. U agitaciji kroz štampu, kao i usmeno, važno mesto su zauzimala pitanja vojničke zakletve i njenog samopregornog izvršenja.

Novine su takođe objavljivale članke o radnim podvizima sovjetskog naroda u pozadini, o proizvodnji oružja i municije, o pripremi ljudstva iz rezerve za front i o visokom moralno-političkom stanju sovjetskog naroda. Čitali i slušajući obaveštenje o tome kako živi domovina, borci su sticali uverenje da će ona stvoriti sve što je

potrebno za front. To je davao snage sovjetskim vojnicima u teškim krvavim borbama u letu 1941. i pomagalo im da hrabro brane čast i nezavisnost socijalističke otadžbine i da u toj borbi ne štede ni krv ni živote.

U teškim odbrambenim borbama na smolenskom pravcu jedinice Sovjetske armije su ispoljavale masovni heroizam. Kod Orše i Borisova 1. moskovska motostreljačka divizija hrabro se nosila sa neprijateljevim tenkovskim korpusom i dugo ga je zadržavala. Poseban strah su zadavali fašističkim vojnicima borci konjičke grupe pukovnika Dovatora.

U Smolenskoj bici rodila se sovjetska garda. U septembru 1941. 100, 127, 158 i 161, a nešto kasnije i 64, 107. i 120. streljačka divizija bile su preformirane u gardijske. One su pokazale izuzetnu nepokolebljivost, hrabrost i smelost u borbama sa neprijateljem.

To mogu posvedočiti mnogi borbeni podvizi tih divizija, među kojima i borbena dejstva 107. streljačke divizije. Divizija je stigla na front u sastavu sibirskog korpusa iz dalekog Altaja. Sredinom avgusta ona je stupila u borbu za uništenje Jeljnske grupacije neprijatelja. Zadatak je bio težak. Neprijatelj je u rejonu Jeljne bio stvorio snažan čvor odbrane. On se bio temeljito utvrđio na liniji Jeljna — Jarcevo. Na svakih 50 metara postavio je tenkove i time stvorio svojevrsnu liniju bunkera.

Komandant 107. streljačke divizije pukovnik P. V. Mirnov, izvršavajući zadatok postavljen diviziji, naredio je pukovniku I. N. Njekrasovu da se sa svojim pukom probije ka železničkoj pruzi, odseče neprijatelju odstupnicu iz Jeljne i spreči kretanje neprijateljevim snagama u taj rejon.

Puk je 27. avgusta krenuo na izvršenje zadatka i uveče toga dana, posle žestokih borbi, zbacio je neprijatelja sa bezimene kote. Izjutra, 28. avgusta, jedinice su ponovo napale neprijatelja.

U toku 28. i 29. avgusta, savladavajući uporan otpor neprijatelja, puk Njekrasova je uspeo da se pokrene napred za svega 300 metara. Tada je pukovnik Njekrasov rešio da napadne neprijatelja kad padne mrak. Posle kra-

tke ali snažne artiljerijske pripreme bataljoni puka pošli su u juriš. Komandant puka je išao na čelu, što je oduševljavalo i bodrilo borce. U juriš su pošli čutke, bez uobičajenog uzvika »ura«.

Borba je trajala oko jedan čas i neprijatelj je bio izbačen iz nekoliko naseljenih mesta. U svanuće 30. avgusta puk je zauzeo naseljeno mesto Voloskovo i utvrdio se na pogodnoj uzvišici.

Rano ujutru 31. avgusta puk je pokušao da krene napred, ali nije uspeo. Ustanovilo se da se našao u potpunom okruženju. To je potrajalo dan i noć i ljudstvo puka je ostalo bez hrane i vode. Hitlerovci su očito računali da će nastupio pogodan momenat za uništenje puka, pa su sa svih strana nagrnnuli u juriš. Rasplamsala se žestoka borba koja nije prestajala tri dana. Ljudstvo puka, iznurenog gladu, nesanicom i neprekidnim jurišima neprijatelja, držalo se besprimerno nepokolebljivo. Sovjetski vojnici, pocrneli od prašine i dima baruta, tukli su se sa neprijateljem nemilosrdno i hrabro.

Izviđačka služba je 3. septembra obavestila da neprijatelj u sovhozu Damšino koncentriše svež puk i da se priprema da uništi okruženi sovjetski puk.

Uskoro su hitlerovci krenuli u juriš. Išli su uspravno, stežući automate uz gib ramena.

— Ne pucaj! — naredio je komandant puka.

Fašisti su produžavalii pokret. Kad su se približili na oko 300 metara, kamandant puka je viknuo: »Pali!« Snažan vatreni udar je za momenat zadržao hitlerovce. Zatim su ponovo krenuli, gađajući iz automata.

— Napred! Za mnom! — povikao je komandant puka Njekrasov svojim borcima, vodeći ih u protivnapad. Počela je nemilosrdna borba prsa u prsa. Hitlerovci su se branili ne odstupajući. Rukovodeći protivnapadom, komandant puka je iz karabina oborio tri neprijateljeva oficira.

Protivnapad puka se završio razbijanjem neprijateljevog puka, koji se zadržao u rovovima na ivici sovhoza Damšino. Razvijajući napad, puk se probio iz okruženja i zauzeo železnički čvor. Nemci su bili prinuđeni da od-

stupe. Za odvažnost i hrabrost i za umešno rukovođenje borbama kod Jeljne pukovnik Njekrasov je proglašen za heroja Sovjetskog Saveza.

Veliku istrajnost u borbi pokazali su i vojnici 26. streljačke divizije. U septembru 1941. nemački fašistički osvajači, nastupajući na jednom odseku zapadnog pravca, imali su za cilj da presek Oktobarsku železničku prugu, poremete vezu Lenjingrada sa Moskvom i tako olakšaju svojim trupama zauzimanje Lenjingrada i Moskve. Hitlerovska komanda je odredila za bliži zadatak: probiti našu odbranu i izaći u rejon Ljubnica — Valdaj. U taj rejon je 19. septembra stigla 26. streljačka divizija i nakon nekoliko dana počela žestoke borbe na odseku Lužno — Kamena Gora. U tim borbama kod ličnog sastava divizije snažno se ispoljila pobuda za napadom. Sovjetski vojnici, vodeći borbu sa fašističkom SS divizijom »Mrtvačka glava«, ovenčali su sebe večnom slavom. Besmrtni podvig napravio je redov 312. streljačkog puka te divizije komsomolac Nikolaj Sosnovski.

Četa u kojoj je služio borac Sosnovski, prešla je u protivnapad. Uskoro su naši borci bili zaustavljeni mitraljesskom vatrom iz neprijateljevog bunkera. Da bi spasao situaciju, Nikolaj Sosnovski je rešio da se žrtvuje. »Istrčavši napred on se prebacio do neprijateljevog bunkera i svojim telom zatvorio puškarnicu. Heroj je poginuo, ali je omogućio borcima da zauzmu bunker«.¹⁰ Podvig komsomolca Nikolaja Sosnovskog ušao je u letopis heroizma naše slavne sovjetske omladine. On oličava hrabrost sovjetskih vojnika u borbi sa neprijateljem i njihovu bezgraničnu ljubav prema socijalističkoj domovini.

Besprimerni heroizam sovjetskih vojnika, koje je vaspitala Komunistička partija, odigrao je ogromnu ulogu u razbijanju planova neprijatelja.

Glavni rezultat smolenske bitke bio je za nas neophodan dobitak u vremenu. On je omogućio sovjetskom komandovanju da utvrdi daljne prilaze ka Moskvi i da na zapadni pravac privuče nove rezerve iz dubine državne

¹⁰ „Комсомольская правда“, 29 октября 1959 г.

teritorije. To je bilo od neocenjivog značaja za celokupan tok narednih borbi sovjetskih trupa na prilazima glavnom gradu.

Takođe su stvorenii povoljni uslovi za dalju mobilizaciju ekonomskih i ljudskih rezervi zemlje i za organizovanu evakuaciju važnih proizvodnih preduzeća iz ugroženih rejonâ na istok.

Borba sovjetskih trupa u rejonu Smolenska ukazala je veliku pomoć i Lenjingradu. Neprijatelj nije uspeo, kako je ranije planirao, da udarom delom snaga centralne grupe armija na Bologoje sadejstvuje grupi armija »Sever« pri njenom nastupanju na Lenjingrad. Više od toga, oslabljenje neprijatelja na zapadnom pravcu prinudilo je nemacko fašističko komandovanje da kasnije prebacuje jedinice 4. tenkovske grupe sa lenjingradskog na moskovski pravac, radi ojačanja snaga koje su tu dejstvovalle.

Na taj način je odbrambena operacija sovjetskih trupa u rejonu Smolenska odigrala ogromnu ulogu u razvijanju daljnih događaja neposredno na prilazima Moskvi.

Međutim, u leto i jesen 1941. naša zemlja je pretrpela veoma teške gubitke i podnela velike žrtve. Znatno su oslabile sovjetske kadrovske jedinice, koje su imale velike gubitke u prigraničnim rejonima. Bili su izgubljeni važni ekonomski rejonî, u kojima je živelo do 40% stanovništva i proizvodilo se 58% čelika, 63% uglja, 68% sirovog gvožđa, 60% aluminijuma, 38% žita. Moskva se našla u neposrednoj opasnosti.

U čemu su se sastojali glavni razlozi naših neuspeha u leto i jesen 1941? Zbog čega je neprijatelju pošlo za rukom da se probije toliko daleko da je sada ugrožavao Moskvu? Ti razlozi su složeni i raznovrsni. Glavni od njih su se ogledali u sledećem.

Nemačka je napala na SSSR pošto je zauzela skoro celu zapadnu Evropu i tako došla do njenih ekonomskih izvora i moćne industrije. Zato je materijalno-tehnička baza Nemačke u početku rata bila snažnija od vojne industrije SSSR. Nemačka je svoju ekonomiku orijentisala na ratnu proizvodnju dosta vremena pre rata, dok je Sovjet-

ski Savez bio prinuđen da prevodi svoju ekonomiku na ratni kolosek u uslovima već započetog rata. Nemačka fašistička armija je prodrla u SSSR kada u drugim državama Evrope njene suvozemne snage nisu vodile nikakva borbena dejstva. Zato je pretežan deo nemačkih fašističkih oružanih snaga bio bačen protiv SSSR.

Hitlerovske oružane snage bile su ojačane armijama Finske, Rumunije, Mađarske i Italije, dok je SSSR bio usamljen kad je podvrgnut podmuklom napadu fašističke Nemačke. Na istoku ga je ugrožavao Japan, vezujući znatne snage Sovjetske armije.

Nemačka je u potpunosti razvila ogromnu armiju od 190 divizija (od čega 153 nemačke), potpuno spremnu za napad, mobilisanu i snabdevenu svim neophodnim potrebama, koja je već imala dvogodišnje ratno iskustvo u Zapadnoj Evropi.

Važnu ulogu je odigrala okolnost što je napad na Sovjetski Savez bio, za sovjetski narod i njegovu armiju, iznenadan. Naravno, upad nemačkih fašističkih armija, nije bio izведен neočekivano za SSSR. Partija, vlada i sovjetski narod su znali da će, bez obzira na postojanje sovjetsko-nemačkog ugovora o nenapadanju, fašistička Nemačka ranije ili kasnije početi rat protiv SSSR. Saznавши za pretnju agresijom od strane fašističke Nemačke i pripremajući zemlju i armiju za odbranu, sovjetska vlada se strogo pridržavala svih uslova ugovora o nenapadanju, da ne bi reakcionarnim krugovima Nemačke dala ma i najmanji povod za njegovo narušavanje i opravdavanje za njihovu agresiju. Tek kada je bilo jasno da se ogromne nemačke fašističke snage koncentrišu prema zapadnim granicama SSSR, sovjetska vlada je donela niz preventivnih mera za slučaj otpora mogućnom upadu neprijatelja. Ali, kako se očito pokazalo već u prvim danima rata, sa tim merama se zakasnilo i one su bile nedovoljne da se odoli pritisku ogromne neprijateljeve armije.

Važan uzrok neuspeha bila je okolnost što je J. V. Staljin, znajući o neizbežnosti rata sa fašističkom Nemačkom, pogrešno procenio međunarodnu situaciju pred sam rat, a takođe i uzajamne odnose između Nemačke i SSSR.

J. V. Staljin je potcenjivao opasnost od fašističke agresije i podmuklost fašizma. Naravno, nepravilna ocena događaja od strane jednog od članova rukovodećeg štaba ne bi imala toliko velik značaj za sudbinu države da je u državnom rukovodstvu bio poštovan lenjinski princip kolektivnog rukovođenja. No toga nije bilo. J. V. Staljin, nasuprot lenjinskim principima o upravljanju državom i normama partijskog života, preuzeo je da samostalno odlučuje o izvanredno važnim državnim, partijskim i vojnim pitanjima, ne obazirući se na mišljenja drugih članova CK partije. J. V. Staljin nije blagovremeno preuzeo sve neophodne mere za dovođenje armije u bojevu gotovost. Zbog toga je prodor nemačke fašističke armije u teritoriju naše zemlje bio iznenadan za sovjetske oružane snage, što je imalo teških posledica.

Treba istaći da su se na borbenu gotovost sovjetskih oružanih snaga negativno odrazile neosnovane masovne represalije 1937/1938. protiv komandnog i starešinskog sastava armije i mornarice.

Takođe je neophodno podvući i neobično važnu okolnost da su se sovjetske oružane snage u momentu napada fašističke Nemačke, nalazile u stanju korenite reorganizacije i preoružanja. Novoformirane združene jedinice nisu raspolagale tehnikom prema formacijskim normama. Znatan deo ličnog sastava nije uspeo da ovlada novim naoružanjem i nije ga uvek umešno upotrebljavao u borbama. Pešadijske jedinice nisu mogle uspešno da vode borbu sa tenkovima i avijacijom neprijatelja, jer su bile slabo naoružane sredstvima za protivtenkovsku odbranu, protivavionskim oruđima i radio-stanicama. Oklopne i mehanizovane združene jedinice, većinom slabo pripremljene i organizovane, pretrpele su niz poraza od avijacije i tenkova neprijatelja i izgubile su skoro svu borbenu opremu. Naročito teške posledice za ishod borbi sovjetskih trupa u letu i jesen 1941. prouzrokovala je nespremnost avijacije za rat u našim prigraničnim okruzima. Nanoseći teške gubitke našim vojnim vazdušnim snagama u prvim danima rata, neprijatelj je osvojio prevlast u vazduhu. To se veoma

negativno odrazilo i na dejstva naših kopnenih snaga. Kao rezultat svih navedenih okolnosti, situacija na sovjetsko-nemačkom frontu krajem leta 1941. bila je neobično složena. Smolenska bitka je donekle zadržala udar neprijatelja, ali nije mogla da odstrani opasnost koja je zapretila Moskvi.

SOVJETSKI NAROD SE DIŽE ZA ODBRANU MOSKVE

Približavanje fronta Moskvi i opasnost da drski neprijatelj osvoji sovjetski glavni grad još jače je zbila narode Sovjetskog Saveza i mobilisala njihovu volju za odlučujuću borbu protiv nemačkih fašističkih osvajača. Za odbranu velike Moskve na poziv Partije se digla sva zemlja.

Teško je bilo to vreme. Neprijatelj je zauzeo ogromnu teritoriju. Sovjetska država bila je lišena donjeckog uglja, južne metalurgije i poljoprivrednih proizvoda iz Ukrajine. Više od 1360¹¹ velikih preduzeća, uglavnom vojnih, premeštalo se sa zapada na istok i još nisu davala proizvode.

Mada se u istočnim rejonima s velikim uspehom privreda postepeno preorientisala na vojnu proizvodnju, još uvek nije bilo mogućno nadoknaditi izgubljene kapacitete jugozapada. Počev od septembra pa sve do kraja 1941. nivo proizvodnje naše industrije činio je jedva polovinu predratne.¹² Skoro u potpunosti je prekinuta proizvodnja obojenih metala, kablova, kugličnih ležaja i niza drugih vrsta proizvoda neophodnih za vojnu industriju.

I pored najvećeg opterećenja železničkog transporta, u jesen 1941. prosečan dnevni tovar na prugama opao je na 36—37 hiljada vagona, tj. na jednu trećinu predratnog.¹³

Ipak, sovjetski narod nije klonuo i čvrsto je verovao u svoju konačnu pobedu. On je znao da ga u otadžbinski, oslobodilački i pravedni rat zove i vodi proverena i u

¹¹ Vidi. Н. Вознесенский. Военная экономика СССР в период Отечественной войны, стр. 41.

¹² ЦГАОР, ф. 4372, оп. 4, д. 890, л. 189.

¹³ Исто, л. 190.

borbama prekaljena mudra lenjinska partija. Pokrenuti osećanjem plemenite ljubavi prema socijalističkoj domovini i Moskvi, pod čijim se zidovima rešavala sudbina celog progresivnog čovečanstva, sovjetski ljudi su samopregorno radili, povećavajući svakog dana obim proizvodnje za front.

Socijalističko takmičenje rađalo je stalno nove heroje rada. U industriji i poljoprivredi rastao je broj frontovskih brigada i broj radnika i kolhoznika koji su ispunjavali dve, tri, četiri i više normi u jednoj smeni. Mladi radnik na Uralu Dmitrij Bosij otpočeo je tzv. pokret hiljaditih, tj. pokret za izvršenje 10 normi u smeni. Radni elan i stvaralačko odusevljenje radnika, seljaka i inteligencije bili su takva pokretačka snaga koja nije poznavala prepreke na svom putu.

Metalurzi Kuzbasa i Magnetogorska u toku nekoliko nedelja osvojili su nove proizvode specijalnih čelika i oklopa za tenkove, avione i topove koji ranije nisu ovde izrađivani. »Mi smo izvršili taj teški zadatak zbog toga — piše poznati livac čelika iz Kuzbasa Aleksandar Čalkov — što su u kombinatu izrasli takvi radnici i rukovodioci koji su umeli brzo preorientisati proizvodnju na izradu metala za potrebe rata«.¹⁴

Rudari Kizila i Karagande uspevali su da proizvedu ugalj za sebe i za privremeno izgubljeni Donbas. Mašinci Nižnjeg Tagila, Sverdlovska, Novosibirска, Jaroslavlja, Kujbiševa i mnogih drugih gradova ostvarivali su serijsku proizvodnju tenkova, aviona i topova. Stotine preduzeća lokalne industrije proizvodilo je municiju.

Istočni rejoni SSSR-a postali su osnovna baza za proizvodnju crnih i obojenih metala, uglja i proizvoda hemijske industrije. U 1941. godini tamo je iskopano 70,5 miliona tona uglja i proizvedeno 5,1 miliona tona sirovog gvožđa, 7,8 miliona tona čelika i 5,5 miliona tona prokata¹⁵ (valjanih metala).

¹⁴ „Труд“, 2 марта 1945 г.

¹⁵ ЦГАОР, ф. 4372, оп. 4, д. 890, л. 188.

I pored ogromnih teškoća koje je preživljavala sovjetska industrija u vezi sa prebacivanjem i evakuacijom, ratna proizvodnja u preduzećima Urala, Sibira, Dalekog istoka, Srednje Azije, Kazahstana, Srednje Volge, a takođe u Kirovskoj, Gorkovskoj, Ivanovskoj, Kostromskoj i Jaroslavskoj oblasti, kao i Čuvaškoj i Mordovskoj SSSR povećala se u drugom polugodju 1941. više od dva puta.¹⁶

U periodu teških odbrambenih borbi pred Moskvom, u oktobru i novembru, armija je dobila više od 6.500 puškovskih oruđa i minobacača većeg kalibra (82 i 120 mm), oko 1.600 tenkova i preko 2.000 borbenih aviona.¹⁷

Herojskim naprezanjima naroda i partije krajem 1941. uspelo se ne samo da se prebrodi opadanje proizvodnje, već i da se u dubokoj pozadini izgradi solidna baza za ratnu proizvodnju. Sovjetska pozadina je upućivala na front pred Moskvom sve veći broj ešelona sa borbenom tehnikom, oružjem, municijom, opremom i hranom.

Na kartama nemačkog komandovanja sovjetski glavni grad je bio prikazan kao krajnja tačka rata u Evropi i stepenica ka svetskoj vladavini nemačkog fašizma. Ali je sovjetsko komandovanje poremetilo sve račune neprijatelja. Uskoro su na poljima Podmoskovlja nemačke fašističke trupe pretrpele prvi poraz koji se zatim završio njihovim potpunim krahom u Berlinu. Moskva — luča novog sveta — opravdala je nade čovečanstva.

Snaga sovjetskih vojnika, koji su se tukli pod drevnim zidinama Moskve, bila je u tome što ih je podržavala cela zemlja. Ogromnu pomoć frontu ukazivala je sama Moskva. Stanovnici sovjetskog glavnog grada, zajedno sa celom zemljom, već prvih dana od upada neprijatelja pođigli su se u surovu borbu za čast i slobodu svoje socijalističke otadžbine. Moskva kao politički, kulturni i industrijski centar Sovjetskog Saveza, raspolagala je takvim ekonomskim i moralno-političkim potencijalom, čije je pravilno korišćenje, zajedno sa izvorima iz Moskovske oblasti, činilo tu pomoć neocenjivom.

¹⁶ Isto, л. 181.

¹⁷ Isto, лл. 167—173.

Uoči rata u Moskvi je bilo 4,5 miliona stanovnika, a ukupno u Moskovskoj oblasti, zajedno sa Moskvom i drugim gradovima, živelo je oko 9 miliona ljudi.¹⁸ Moskovska partijska organizacija, rukovodeća i usmeravajuća snaga radnih ljudi, objedinjavala je u svoje redove: u glavnom gradu — više od 236 hiljada, a u oblasti — više od 93 hiljade članova i kandidata Partije,¹⁹ tj. skoro deseti deo celokupnog sastava Komunističke partije Sovjetskog Saveza.

Preduzeća Moskve i Moskovske oblasti ostvarivala su 22,3% ukupne bruto industrijske proizvodnje Sovjetskog Saveza. Moskovski zavodi i fabrike davali su narodnoj privredi 98% kugličnih ležaja, 66% instrumenata, 65% visećih kranova, 55% proizvodnje avionske industrije, 49% automobilske industrije, 33,5% elektroindustrije, 33,1% proizvodnje opšte mašinogradnje i 29,5% srednje mašinogradnje, 26% svesavezne proizvodnje mašina-alatljika i 39,7% proizvodnje tekstilne industrije.²⁰

U borbi za socijalističku industrijalizaciju zemlje, u moskovskim preduzećima izrasli su izvrsni kadrovi kvalifikovanih radnika, upravnih i tehničkih rukovodilaca, konstruktora i tehničara, sposobnih da uspešno rešavaju odgovorne upravno-političke zadatke. Izvršavajući odluke XVIII kongresa SKP/b/ i XVIII svesavezne partijske konferencije, Moskovljani su uoči rata osvojili proizvodnju niza najsloženijih mašina i alatljika, koje su bile neophodne za narodnu privredu i za učvršćenje odbrambenih sposobnosti zemlje.

Sa pobedom kolhoznog sistema u predratnih deset godina kolhozi i sovhozi Moskovske oblasti iz godine u godinu su povećavali setvene površine i prinos poljoprivrednih kultura, osobito krompira i povrća. U 1940. godini Moskovska oblast je dala zemlji žita za 56% više

¹⁸ Arhiv Instituta marksizma-lenjinizma pri CK KPSS (dalje Архив ИМЛ), ф. 88, оп. 1, д. 861, л. 136; д. 853, л. 14.

¹⁹ Isto, д. 846, л. 18; д. 854, л. 35.

²⁰ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 18, д. 30, л. 1.

nego visokorodne 1937. godine. Oblasni otkup krompira za snabdevanje Moskve i drugih industrijskih centara prebacio je onaj iz 1937. godine gotovo za dva puta i iznosio je 3,1 milion metričkih centi.²¹ Neprekidno je rastao broj stoke i njen kvalitet.

Kad je počeo rat, svi ogromni ljudski i materijalni potencijali Moskve i Moskovske oblasti bili su usmereni ka odbrani sovjetske države od nemačkih fašističkih osvajača. Moskovska partijska organizacija razvila je živu delatnost na izvršavanju odluke Centralnog komiteta SKP/b/ i Državnog komiteta odbrane o pripremi borbenih rezervi za armiju i mornaricu i za obezbeđenje njihove neprekidne popune ljudima i borbenom tehnikom. Situacija na frontu se tako razvijala da je bilo neophodno da se u najkraćem roku mobilije stotine hiljada boraca, starešina i političkih radnika i da se oni pripreme za herojske podvige u žestkoj i teškoj borbi sa neprijateljem.

U izvršavanju mobilizacijskih mera Partije i vlade, Moskovska partijska organizacija je pokazala izvanredne primere organizatorskog i političkog rada u masama. Posebnu pažnju moskovski boljševici su tih dana posvećivali političkom i kulturnom radu među mobilisanim za armiju na frontu. Rejonski komiteti i osnovne partijske organizacije glavnog grada razvili su živu agitacionu delatnost. U pomoć vojnim organima bilo je dodeljeno više od dve hiljade komunista i komsomolaca koji su onima koji su odlazili na front objašnjavali ciljeve i zadatke sovjetskog naroda u otadžbinskom ratu, govorili im o staranju Partije i vlade i o vojnicima Sovjetske armije i njihovim porodicama.

Na agitacionim mestima odvijao se vrlo intenzivan kulturno-prosvetni rad. Za prvih sedam dana rata tamo je bilo organizovano 1.238 koncerata, uz učešće 4.780 umetnika iz moskovskih pozorišta i varijetea. Pred mobilisanim su istupali mnogi ansamblji VCSPS,* centralnog doma

²¹ Архив ИМЛ, ф. 88, оп. 1, д. 846, л. 5.

* VCSPS — Всесоюзный Центральный совет професиональных союзов (Savezni centralni Odbor sindikata) — Prim. red.

železničara, hor koji je nosio ime Pjatnickoga i drugi umetnički kolektivi i kulturni radnici.

Organizatorski i politički rad moskovske partiskske organizacije doprinosio je političkom uzdizanju radnika Moskve i oblasti, koje je raslo iz dana u dan. Politička zrelost Moskovljana i njihovo duboko shvatanje zadataka otadžbinskog rata pokazalo se pre svega u ogromnom stremljenju desetina hiljada radnika sovjetskog glavnog grada da dobrovoljno stupe u redove armije. U vojni komandu Moskve već u prvoj sedmici otadžbinskog rata stiglo je 170 hiljada izjava radnika, službenika, inženjera i tehničara, kulturnih i naučnih radnika sa molbama da se odmah upute na front u svojstvu dobrovoljaca. Uporedno sa muškarcima, 20 hiljada žena i devojaka Moskve uporno su molile da budu upućene na front.

Omladina glavnog grada sa posebnim oduševljenjem je nastojala da što pre stigne na front. U svojoj predstavci 360 hiljada omladinaca iz Moskve su pisali: »Mi smo uzrasli i stekli obrazovanje i stručnost za vreme sovjetske vlasti, na sovjetskoj zemlji i pod sovjetskim suncem. Šta može biti časnije za nas od toga da zaštitimo voljenu domovinu od najezde hitlerovskih bandi! Mi smo obavezni, pa zato s punim pravom zahtevamo da budemo upućeni na front. Mi ćemo se svetiti neprijatelju potpuno svesni svoga duga prema domovini.²²

Više od hiljadu studenata Moskovskog državnog univerziteta koji nose ime M. V. Lomonosova dobrovoljno je stupilo u redove Sovjetske armije u samom početku rata. Među prvim devojkama sa univerziteta kao dobrovoljci na frontu nalazile su se studentkinje drugog kursa, danas heroji Sovjetskog Saveza: Ženja Rudnjeva, Kaća Rjabova, Rufa Gaševa i Dusja Postko.

Svaki Moskovljalin je želeo da što je mogućno više učini za svoju domovinu, za njenu zaštitu. Jedni su, uvezši oružje u ruke, išli na front, dok su se drugi, zamenjujući ih, prihvatali posla na mašinama i za upravljačima kom-

²² Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 18, д. 26, лл. 3, 4.

bajna. Vanpartijska radnica moskovske fabrike »Stankolit« T. I. Anohina navodila je u pismu upućenom upravi fabrike: »Juče sam ispratila muža u armiju. Želela bih da učinim sve što je moguće da bih najviše koristila zajednički. Odlučila sam da vas zamolim da u potpunosti iskoristite moja znanja. Ja sada radim u pirometrijskoj laboratoriji, no umem takođe i da upravljam automobilom. Sa voljom će pripojiti svom osnovnom poslu i posao šofera. Pored toga, molim da me računate za dobrovoljnog davaoca krvi, a takođe i za člana sanitetske družine.«²³

Moskva i Moskovska oblast poslali su u armiju u prvim mesecima rata oko pola miliona boraca, starešina i političkih radnika.²⁴ Za popunjavanje oružanih snaga glavni grad je u prvih pola godine rata, tj. u periodu kada se sudbina celog II svetskog rata rešavala pod drevnim zidinama Moskve, uputio 91 hiljadu komunista i 260 hiljada komsomolaca.²⁵

Svaki dan su se sve jače ispoljavale osobine dubokog narodnog patriotizma sovjetskih ljudi. Važna inicijativa Moskovljana i Lenjingrađana bio je pokret za stvaranje organizacije narodne odbrane. Drugog jula u Kremlju se održavalo savetovanje rukovodećih partijskih radnika Moskve koje je sazvao CK SKP(b). Pretresano je pitanje o preduzimanju praktičnih mera za organizovanje narodne odbrane, lovačkih bataljona i partizanskih odreda. Centralni komitet Partije je svesrdno odobrio duboku patriotSKU inicijativu trudbenika Moskve.

Izražavajući volju Moskovljana, Državni komitet odbrane 4. jula je doneo odluku o »dobrovoljnoj mobilizaciji radnih ljudi Moskve i Moskovske oblasti u divizije narodne odbrane«. Rukovođenje mobilizacijom i formiranje divizija narodne odbrane povereno je specijalnoj komisiji Moskovskog oblasnog i gradskog komiteta partije i Vojnom savetu Moskovskog vojnog okruga. Za pripadnike narodne od-

²³ „Московский“ большевик“, 2 июля 1941 г.

²⁴ Архив МО СССР, ф. 56, оп. 21468, д. 2, л. 106; оп. 19186, д. 89, л. 2.

²⁵ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 18, д. 5, л. 49; д. 26, л. 3.

Upisivanje dobrovoljaca u moskovsku organizaciju narodne odbrane

brane prikupljena je pomoć: od radnika — u visini prosečne zarade, od službenika — u visini plate, od studenata — u visini stipendije, a od kolhoznika je određivana pomoć saglasno ukazu Prezidijuma vrhovnog sovjeta SSSR od 26. juna 1941. godine.

U toku nekoliko dana Moskva, zajedno sa oblasti, formirala je 11 divizija narodne odbrane i 56 lovačkih bataljona od preko 140 hiljada dobrovoljaca.²⁶

Partijske organizacije bile su tih dana pravi štabovi, one su primale prijave i odabirale komandni i politički sastav. Stvaranje narodne odbrane još više je učvrstilo vezu partijske organizacije sa širokim masama radnih ljudi i u očima naroda manifestovalo bezgranično poverenje i autoritet komunističke partije. Sledeći za primerom Moskve, Lenjingrada i Kijeva, narodna odbrana se počela formirati u mnogim drugim gradovima prifrontovskog pojasa.

²⁶ Архив ИМЛ, ф. 3, оп. 18, д. 5, л. 3; д. 26, л. 3.

U redove narodne odbrane upisivali su se radnici i drugi radni ljudi, službenici i učenici. U moskovskoj fabrici »Srp i čekić« na čelo narodne odbrane stali su veterani iz građanskog rata: A. Tihonov, A. Gladišev, P. Lavrentijev, J. Pavlov. U Institutu istorije Akademije nauka SSSR prvi se upisao u narodnu odbranu stari boljševik ilegalac, poznati naučnik V. Miroševski. U fabrici »Kalibar« formiran je bataljon. Za njegovog komesara postavljen je sekretar partijskog komiteta fabrike M. Sutjagin.

U opremanju i naoružavanju pripadnika narodne odbrane učestvovala su sva preduzeća Moskve. Partijske organizacije Akademije generalštaba Crvene armije, Vojne akademije »M. I. Frunze«, Viši kurs »Vistrela« ukazali su pomoć divizijama narodne odbrane u popuni komandnim kadrom.

Divizije narodne odbrane brzo su se uklopile u sastav Rezervnog fronta koji je posedao liniju odbrane u rejonu Vjazma — Spas — Demensk. Njihova namena je bila — kako se govorilo u naredbi Državnog komiteta odbrane — da brane Moskvu.

Moskovske divizije narodne odbrane već u periodu smolenske bitke stupile su u borbu. Krajem septembra 1941. godine su bile preformirane u kadrovske divizije Sovjetske armije.

Rat je zahtevao od sovjetskog naroda, kao i od radnih ljudi Moskve i njene oblasti, rešenje važnih problema iz organizacije rada u pozadini zemlje. Najvažniji zadatak koji je bilo nužno odmah rešavati bio je reorganizacija ekonomike zemlje u cilju stvaranja ratne proizvodnje koja bi bila sposobna da u potpunosti obezbedi sve potrebe fronta i delatnost zemlje u celini.

Taj zadatak je trebalo da rešavaju i radni ljudi Moskve. Uz neposredno učeće i rukovođenje od strane partijske organizacije glavnog grada, vojne fabrike i pogoni Moskve i njene oblasti bili su popunjeni opremom i kvalifikovanim kadrovima, na račun drugih grana proizvodnje, a njihov rad je bio prestrojen u saglasnosti sa zahtevima

rata. Preduzeća koja su proizvodila robu za široku potrošnju prelazila su na proizvodnju raznih vrsta ratnog materijala.

Pri prebacivanju industrije na ratnu proizvodnju posebna pažnja je poklanjana specijalizaciji preduzeća, njihovoj kooperaciji i organizovanju tehnološkog procesa za

Moskovljani-dobrovoljci odlaze u zaštitu Moskve

proizvodnju naoružanja i municije. Delovi i polufabrikati, koji su pre rata dobijani iz drugih rejona zemlje počeli su se izrađivati u samim preduzećima ili unutar ekonomskog rejona. To je obezbeđivalo neprekidan rad na ostvarivanju ratne proizvodnje. Inicijatori tog izvanrednog pokreta bili su moskovski radnici industrije automobila koji su u svojim pogonima organizovali proizvodnju karburatora, uredaja i raznih delova za automobile. Široko popu-

larišući tu inicijativu Centralni organ partije lista »Pravda« je pisao: »Inicijativa radnika moskovskih fabrika automobila u ratnim uslovima ima ogroman ekonomski značaj. Radnici tih preduzeća boljševički i patriotski prilaze poslu, koristeći se lokalnim mogućnostima za proširenje proizvodnje.«²⁷

Radnici, inženjeri i tehničari zavoda i fabrika iz Moskve i Moskovske oblasti, pod rukovodstvom partijskih, sindikalnih i komsomolskih organizacija, već u prvim nedeljama i mesecima otadžinskog rata obezbedili su izvršenje naredbe Državnog komiteta odbrane o proširenju ratne proizvodnje i spremili se za masovni remont aviona, tenkova, artiljerijskih tegljača, reaktivnih minobacača, minobacača, granata, odeće i naoružanja za armiju. U fabrici »Elektrostalj«, u trećem kvartalu 1941. znatno se povećala proizvodnja mina i artiljerijskih granata.

U preduzećima Moskve i Moskovske oblasti bila je organizovana proizvodnja i remont tenkova. Fabrike hemijske industrije, do njihove evakuacije na istok, izrađivale su za armiju raznovrsne proizvode.

ORGANIZOVANJE ODBRANE MOSKVE OD NEPRIJATELJEVOG NAPADA IZ VAZDUHA

Veliki trud je uložila moskovska partijska organizacija na mobilizaciji radnih ljudi glavnog grada da bi zaštitila građane od naleta avijacije neprijatelja.

U momentu podmuklog napada fašističke Nemačke na Sovjetski Savez, Moskovska zona protivvazdušne odbrane imala je u svom sastavu 1. korpus PVO i 6. korpus lovačke avijacije. Protivavionska artiljerija je zahvatala zonu u radijusu od 40 km od Moskve. Borbena zona lovačke avijacije počinjala je na daljim prilazima, s isturenih aerodroma koji su se nalazili na udaljenju 100—120 km od granice vatre protivavionske artiljerije. U određenim rejonima podizani su baloni za zaprečavanje.

²⁷ „Правда“, 27 септембра 1941 г.

Šesti lovački vazduhoplovni korpus Moskovske zone protivvazdušne odbrane sastojao se u početku rata od šest lovačkih vazduhoplovnih pukova, imajući u bojevoj gotovosti 314 posada za dnevna i 86 posada za noćna dejstva.²⁸

Prvi korpus protivvazdušne odbrane predstavljao je ogromnu borbenu snagu i imao je u početku ratnih dejstava znatnu količinu protivavionskih oruđa raznih kalibara, protivavionskih reflektora i protivavionskih mitraljeza. Artiljerija i mitraljezi stvarali su moćnu zonu protivavionske vatre u radijusu 35—40 km od Moskve. Pri tome je najveća gustina protivavionske vatre obezbeđivana na zapadnom i južnom pravcu, a maksimalna nad gradom. U početku jedinice korpusa su osećale veliki nedostatak reflektorske tehnike. Opremljenost jedinica reflektorima nije prelazila 60% potreba što je otežavalo organizovanje osvetljavanja pri gađanju protivavionskom artiljerijom i pri dejstvu lovaca noću. Kasnije je to bilo poboljšano.

U sastavu 1. korpusa protivvazdušne odbrane bilo je dva puka balona za vazdušno zaprečavanje namenjenih za zaštitu centra grada i njegovih važnijih industrijskih objekata od jurišnih bombardera neprijatelja. Pred početak masovnih naleta nemačke fašističke avijacije na Moskvu u pukovima je bilo spremno da se podigne u vazduh do 100 balona za zaprečavanje.²⁹ Službu vazdušnog osmatranja, obaveštavanja i veze (VNOS) u korpusu obavljala su dva puka VNOS i samostalni bataljon veze.

Sprovodeći u život naredbu Državnog komiteta odbrane »O protivvazdušnoj odbrani Moskve«, partijske i sovjetske organizacije glavnog grada i njegove oblasti uporno i svakodnevno su pomagale komandi PVO Moskve u popunjavanju jedinica ljudstvom, borbenom tehnikom, municijom i odećom. Snagama preduzeća izgrađivani su zakloni za protivavionska oruđa i mitraljeze i uređivane prostorije za borce. Tako su, na primer, fabrika »Kaučuk« i »Crvena ruža« organizovale da se pre roka izvrši vojna porudžbina

²⁸ Архив МО СССР, ф. 32, оп. 65608, д. 36, л. 71.

²⁹ Исто, оп. 65610, д. 9, л. 187.

vazdušnih balona za zaprečavanje. U novi pogon fabrike »Kaučuk« po uputima Moskovskog gradskog komiteta VLKSM*) u julu 1941. zaposlilo se 800 komsomolaca. Pod rukovodstvom fabričkog komiteta komsomola i uz neprestanu podršku i pomoć starih radnika i radnica, oni su samo za avgust povećali proizvodnju vazdušnih balona za četiri puta.³⁰ Na taj način pukovi balona za vazdušno zaprečavanje bili su potpuno obezbeđeni borbenom tehnikom.

Moskovski gradski i oblasni komiteti Partije mobilisali su 600³¹ partijskih radnika za učvršćenje osnovnih partijskih organizacija u objektima VNOS PVO Moskve. Kao rezultat tih važnih mera bilo je poboljšan partijsko-politički rad u jedinicama VNOS, a zajedno s tim aktivisala se i njihova borbena delatnost. Najveće učešće Moskovljana u radovima bilo je na izgradnji i uređenju aerodroma i poletno-sletnih staza za avijaciju jedinica PVO glavnog grada.

Mesna protivvazdušna odbrana glavnog grada bila je dovedena u bojevu gotovost već prvog dana velikog otadžbinskog rata Naredbom br. 1 načelnika MPVO*), od 22. juna 1941, proglašeno je da su Moskva i Moskovska oblast u ugroženom položaju. U svakom preduzeću, ustanovi i kućnim upravama uvedeni su odgovorni dežurni za mesnu protivvazdušnu odbranu. Posle izdavanja naredbe SNK SSSR od 2. jula 1941. o opštoj obavezi da se naselja pripreme za protivvazdušnu odbranu, svi odrasli stanovnici glavnog grada aktivno su učestvovali u pripremi protivvazdušne i protivhemijske odbrane.

U saglasnosti sa odlukom Državnog komiteta odbrane u okviru službe štaba MPVO i komandi odseka rejonskih štabova, u Moskvi je oformljeno 6 specijalizovanih pukova

*) VLKSM — Всесоюзной ленинский коммунистический союз молодёжи (Svesavezni lenjinski savet komunističke omladine). Prim. red.

³⁰ Рукописный фонд Института истории АН СССР (далее ОРФИИ АН СССР), разд. V, ф. 22, д. 2, л. 2.

³¹ Isto, разд. II, ф. 1, д. 13, л. 35.

* MPVO — Московская ПВО (Moskovska PVO). — Prim. red.

i više od 20 samostalnih bataljona i četa za obnavljanje porušenih objekata gradske privrede, kao i za protivpožarnu, sanitetsku i degazacionu službu i opravke.

U preduzećima, ustanovama i stambenim zgradama, pored grupa za samozaštitu, na inicijativu samih radnika organizuje se više od 13 hiljada protivpožarnih komandi u čijem sastavu je bilo 205 hiljada ljudi. Na inicijativu moskovskih komsomolaca, organizovan je komsomolski puk protivpožarne-odbrane jačine 5 hiljada ljudi. Pri približavanju fronta Moskvi, u sastavu MPVO bilo je formirano 6 protivdesantnih četa.³²

U učvršćenju i usavršavanju MPVO važno mesto su zauzela pitanja veze, obaveštavanja i medicinske pomoći.

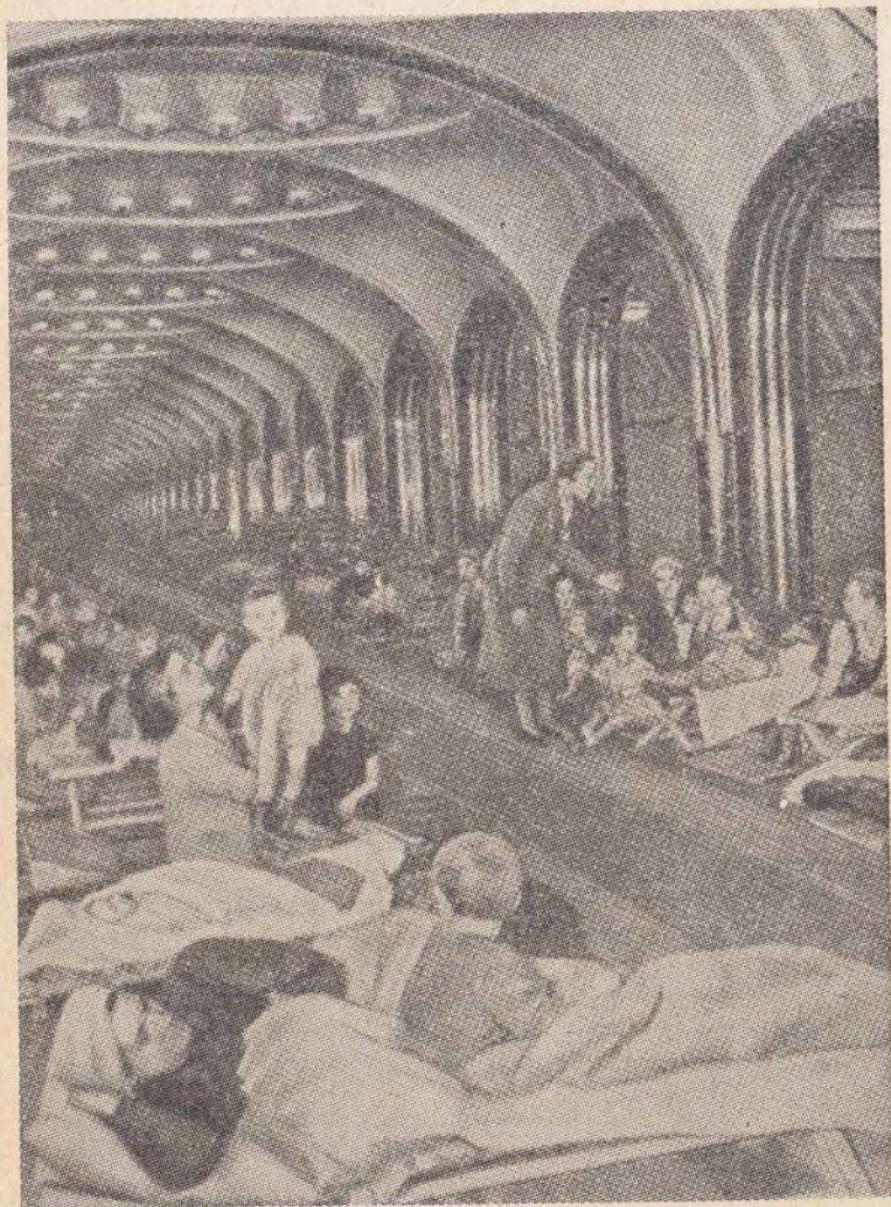
Veza u okviru MPVO grada i rejona ostvarivana je preko gradske telefonske ATS,^{*)} automatske stanice komandnog mesta gradskog štaba i dispečerskih komutatora. Neprijatelj je u vazduhu neposredno osmatran sa 19 gradskih i 200 rejonskih uzdignutih osmatračnica. Obaveštavanje stanovništva grada o vazdušnoj uzbuni (VT) i o prestanku vazdušne uzbune (OVT) ostvarivano je putem radio-translacione mreže i zvučnih signala. Jednovremeno se uključivalo 7 radio-čvorova i 80 podstanica mreže obaveštavanja sa 130 sirena, 280 hiljada reproduktora i 206 uličnih glasnogovornika. Sanitetska služba je imala u svojim jedinicama 60 sanitetskih automobila, 22 specijalno opremljena automobila za traumatološku pomoć i 127 traumatoloških odreda koji su neprekidno dežurali.³³

Neocenjivu pomoć stanovništvu u sticanju vojnih znanja za borbu sa neprijateljskim avionima ukazali su agitatori, štampa i bioskopi. Dnevni list »Moskovski boljševik« je iz broja u broj upoznavao stanovnike kako da prepoznaaju neprijateljeve avione i kako da se zaštite od zapaljivih bombi. Bioskopi glavnog grada su takođe to živo objašnjavali. U moskovskom Domu avijacije i PVHO,^{*)} koji je

³² Архив МО СССР, ф. 218, оп. 198982, д. 9, лл. 320, 322.

³³ Архив МО СССР, ф. 218, оп. 198982, д. 9, лл. 324, 325.

^{*)} ATS — Автоматическая телефонная станция (Automatska telefonska stanica) — prim. red.

Žene i deca u podzemnom holu stanice metroa »Majakovski« u vreme vazdušne uzbune

nosio ime M. V. Frunzea, svakodnevno su držana predavanja o protivvazdušnoj i protivhemijskoj zaštiti.

Učvršćenju i usavršavanju MPVO poklanjali su veliku pažnju moskovski gradski i rejonski sovjeti radničkih deputata. Pod njihovim rukovodstvom građena su ili uređivana u podzemnim prostorijama skloništa stalnog tipa, a takođe i skloništa i zakloni za individualno korišćenje. Pri obučavanju stanovništva o merama PVO, instruktori su nastojali da se svaka požarna komanda, grupa za samozaštitu, sanitetska družina i druge jedinice nalaze i danju i noću u borbenoj gotovosti, i da se sve odraslo stanovništvo obuči u gašenju zapaljive bombe vodom i zasipanjem pšekom i u izbacivanju takve bombe iz prostorije na ulicu, a takođe da se ume služiti protipožarnim sredstvima.

U prvoj polovini 1941. pri Moskovskom sovjetu radničkih deputata stvara se služba maskiranja najvažnijih odbrambenih objekata glavnog grada.

Sve mere koje je sprovodila Partija i sovjetske organizacije Moskve bile su usmerene ka poboljšanju borbene sposobnosti jedinica mesne protivvazdušne odbrane. Pred prve nalete neprijateljeve avijacije na grad u raznim organizacijama mesne protivvazdušne odbrane sovjetskog glavnog grada nalazilo se više od 600 hiljada aktivnih zaštitnika.³⁴

U preduzećima, u ustanovama i u stambenim zgradama od prvog dana rata strogo su se poštovali propisi o zamračenju. Moskovljani su brzo prihvatili režim ratnog stanja.

Organizovani sistem PVO i MPVO grada i njegove bliže okoline obezbeđivao je pouzdanu zaštitu od napada neprijatelja iz vazduha. Moskovljani su bili spremni da dočekaju nezvane goste iz vazduha i da pruže odlučan otpor.

³⁴ Архив Московского Совета, т. 15. Стенограмма заседания XV сессии городского Совета депутатов трудящихся. М., 1944, стр. 8.

Organizacija efikasne zaštite sovjetskog glavnog grada od naleta nemačke fašističke avijacije imala je veliki vojni i politički značaj i unutar zemlje i van njenih granica. Slom vazdušnih naleta nemačke avijacije na Moskvu trebalo je da posvedoči o moći sovjetske države i sposobnosti njenih oružanih snaga i naroda za otpor i pobedu.

Prodiranje nemačkih fašističkih trupa u dubinu sovjetske teritorije praćeno je aktivnim dejstvima njihove avijacije. Neprijatelj je nastojao da udarima iz vazduha izbací iz stroja velike industrijske centre naše zemlje i da samim tim dezorganizuje pozadinu Sovjetske armije. Nemačkofašističko komandovanje je uložilo posebne napore da poruši Moskvu. Neprijatelj je nastojao da uzaštopnim i masovnim udarima bombarderske avijacije izbací iz stroja industrijska preduzeća i moskovski železnički čvor i paralizuje život u sovjetskom glavnom gradu, kako bi naneo ozbiljnu štetu sovjetskoj ratnoj ekonomici i podrio moral stanovnika zemlje.

Za rušenje Moskve bila je određena 2. vazdušna flota pod komandom feldmaršala Keselringa, koja je brojala do hiljadu bombardera. Spremajući se za vazdušne napade na Moskvu, nemačkofašističko komandovanje je u toku juna i u prvoj polovini jula kompletiralo 2. vazdušnu flotu. U njen sastav su ušle odabrane eskadre daljne bombarderske avijacije Nemačke. Posebnu nadu su polagali u 56. eskadru »Legion Kondor«, koja je stekla mračnu slavu varvarskim bombardovanjem mirnog stanovništva gradova republikanske Španije, Poljske, Francuske, Engleske, Jugoslavije i Grčke. Ta krupna jedinica avijacije bila je naoružana avionima »henkel-111« i nalazila se na aerodromima Minska. Za ojačanje 2. vazdušne flote bila je prebačena 55. eskadra bombardera »henkel-111« sa kijevskog na smolensko-moskovski pravac, u rejon Borisova. U julu je stigla iz Francuske 26. eskadra daljnih bombardera »junkers-88«, koja je u početku bazirala u rejonu Bresta, a zatim na aerodromima Bobrujska. Za dopunsku popunu aviona gorivom i prijem borbenog kompleta bili su uređeni međuaerodromi u rejonima Vitebska i Orše.

Pоловина свих посада авиона 2. ваздушне флоте била је сastavljena od подофицира и официра обућених за dugotrajne ноћне летове.

Prvi nemački izviđački avion pojavio se u Moskovskoj zoni protivvazdušne одbrane 8. jula, 17. дана рата. On je preleteo na visini od 6 do 7 hiljada метара по курсу: Viazma — Gžadsk — Možajsk — Moskva, okrenuo se i otišao u правцу Rževa. Od тога дана непријатељ је pojedinačно, паровима и групама до пет авиона систематски извиђао жељезничке пруге, станице, aerodrome и друге објекте у severozapadnom, западном и jugozapadном правцу.³⁵

Prvi масовни налет на Moskvu nemačka avijacija je preduzela ноћу između 21. i 22. jula, mesec dana posle upada nemačkih fašističkih trupa u našu земљу.

Neprijatelj je pripremao iznenadni и uništavajući udar, no njegovim planovima nije bilo suđeno da se ostvare. O pripremljenom налету на Moskvu sovjetska Vrhovna komanda je znala 20. jula. Sva sredstva i trupe Moskovske zone protivvazdušne одbrane била су dovedена u први степен бorbene готовости.

U 22 časa 21. jula služba vazdušnog osmatranja (VNOS) obavestila је о приблиžавању neprijateljevih aviona. Više od 250 bombardera, под заштитом ноћи, ишlo је u talasima u nekoliko ešelona na visini od 5 do 6 hiljada метара.³⁶ Prvi ešelon је имао задатак да баци запалjive avio-bombe sa ciljem да изазове поžар u gradu. Avioni осталих ešelona, prema tim оријентирима, требало је да bombarduju sovjetski главни град i njegovu okolinu.

U susret neprijatelju poleteli су наши ноћни ловци. Vazdušna борба je trajala 5 часова i 30 минута. Jedinice 6. lovačkog vazduhoplovног korpusa ostvarile су te ноћи 172 avio-poleta. Na prilazima Moskvi i podmoskovskoj zoni, u rejonima Tušina, Istre, Zvenigoroda, Vnukova i Noro-Fominska bilo je uništeno 12 neprijateljevih aviona.³⁷

³⁵ Архив МО СССР, ф. 741, оп. 199008, д. 6, л. 174.

³⁶ Isto, ф. 32, оп. 22149, д. 34, л. 2.

³⁷ Isto, л. 144.

U prvom vazdušnom boju pred Moskvom osobito su se istakli piloti 11. lovačkog vazduhoplovног puka — Titenkov, Bokač, Kuharenkov, Logvinov, Vasiljev; 34. lovačkog vazduhoplovног puka — Ledovski, Lukjanov, Ščerbina, Latuško, Usikov, Terentjev; 27. lovačkog vaz-

Protivavionski višecevni mitraljez na Sovjetskom trgu u Moskvi

duhoplovног puka — Poljugin, Kurguzov, Jeremejev. U rejonu Istre pilot Jeremejev smelo je grunuo svojim avionom u neprijateljev bombarder »junkers-88« na visini od hiljade metara.³⁸

Nailazeći na otpor lovaca i protivavionske artiljerije, većina neprijateljevih aviona se vratila nazad. Samo je pojedinima uspelo da se probiju ka Moskvi i da bace zapaljive i fugasne avionske bombe. Požari izazvani od bombardovanja bili su likvidirani energičnim dejstvom protipožarnih ekipa grada.

Prvi vazdušni napad neprijateljeve avijacije radni ljudi Moskve dočekali su nepokolebljivo i organizovano.

³⁸ Архив МО СССР, ф. 32, оп. 22149, д. 34, л. 52.

Zajedno sa jedinicama 6. vazduhoplovog korpusa i 1. korpusa protivvazdušne odbrane, mnoge hiljade stanovnika Moskve, objedinjene u razne organizacije mesne protivvazdušne odbrane, hrabro su štitile svoje domove, ustanove i preduzeća, svoju rođenu Moskvu. Zajedno sa odraslima smelo i umešno se branila od avionskih bombi i omladina. Mladi zaštitnici glavnog grada za vreme vazdušne uzbune su bez smene stajali na borbenim mestima — na krovovima stambenih zgrada, ustanova i preduzeća. Kada su na objekte koje su oni obezbeđivali padale zapaljive bombe, oni su zbacivali bombe na zemlju, gde su ih gasile žene.

Moskovski radnici i radnice za vreme naleta neprijateljeve avijacije često nisu ni napuštali mašine već su produžavali rad. Tako, na primer, u fabriци za izradu kočnica 21. jula u 8 časova uveče nastupila je ročna smena. U prvom i trećem pogonu kolektiv se spremao za proizvodnju nove hitne vojne porudžbine. U kabinetu direktora bili su se okupili šefovi pogona i odseka, majstori i konstruktori. Razmatralo se pitanje tehnološkog procesa nove vojne porudžbine. U to vreme bila je objavljena vazdušna uzbuna. Svi su brzo zauzeli svoja mesta. Direktor fabrike je otisao na komandno mesto, proverio je pripravnost protivpožarnih, sanitetskih i drugih ekipa i izdao neophodna naređenja. Dok su na krovovima fabričkih zgrada dežurale epipe protivvazdušne odbrane, u pogonima je tekao rad. Izjutra pri suočenju proizvodnih obračuna pokazalo se da nije bilo nijedne brigade u celoj fabrići koja nije ispunila normu smene. Čak je odsek majstora Kravčenka ispunio plan sa 123%.³⁹ Tako je bilo i u drugim branjenim preduzećima u gradu.

Uspešno odbijanje prvog masovnog naleta nemačke fašističke avijacije na Moskvu pokazalo je da su zaštitnici glavnog grada odlučni u nanošenju udara neprijatelju u vazduhu. Prvi uspesi izazvali su ogroman politički ugled zaštitnika Moskve. U vojnim jedinicama, u fabrikama, zavodima, u ustanovama i stambenim upravama držani su

³⁹ Vidi. „Московский большевик“, 23 июля 1941 г.

*Protivavionci na obezbeđenju neba nad Moskvom
u rejonu Crvenog trga*

govori, mitinzi i sastanci. Borci, starešine i svi radni ljudi Moskve primali su obaveze da još energičnije i umešnije tuku nemačke faštiste.

Drugi masovan nalet na Moskvu nemačka avijacija je izvršila noću između 22. i 23. jula. Bez obzira na oblačno vreme, neprijateljevi avioni su bili blagovremeno otkriveni sa osmatračica službe vazdušnog osmatranja. Više od 300 fašističkih bombardera išlo je u talasima. Od dvanaest ešelonu prva četiri su naši noćni lovci naterali u bekstvo na daljim prilazima Moskvi. Ostali ešeloni nisu uspeli da prođu kroz zonu protivavionske vatre. Samo pojedinim neprijateljevim avionima, kao i u prvom naletu, pošlo je za rukom da se probiju do grada i bace bombe.⁴⁰

Borba je trajala 3 časa i 50 minuta. Lovci 6. vazduhoplovног korpusa ostvarili su 202 avio-poleta i oborili 10 neprijateljevih aviona u rejonima Kašira, Serpuhova i Moskve. U rejonima Rubljeva i Tušina dva neprijateljeva

⁴⁰ Архив МО СССР, ф. 32, оп. 22149, д. 34, л. 38.

aviona u vreme pikiranja naletela su na zaprečne vazdušne balone i sagorela. Jedan avion »junkers-88« oborila je baterija 193. protivavionskog artiljerijskog puka.⁴¹

Još uspešnije nego u prvom naletu vodila se borba sa zapaljivim bombama. Na 924. reflektorsku stanicu neprijatelj je bacio 35 zapaljivih bombi. Zapalilo se telo agregata. Borac Zotov, bez obzira na opekotine, energično je odbacivao i gasio bombe. Tako su samopregorno dejstvovali i drugi crvenoarmejski. Agregat je bio spasen.⁴²

Treći masovan nalet na sovjetski glavni grad izvršili su neprijateljevi bombarderi noću između 23. i 24. jula. Za vreme tog naleta neprijatelj je primenio taktiku zaobljaženja Moskve iz raznih pravaca, ali naša protivvazdušna odbrana nije mu dala mogućnosti da ostvari svoju zamisao. Lovci su nametnuli neprijatelju 18 vazdušnih borbi, rastrojili njegove redove i oborili 4 bombardera.⁴³ Moćna i snažna zaprečna vatra zatvorila je nemačkim avionima put ka Moskvi.

U borbi sa neprijateljem kalila se volja ljudi, sticalo se iskustvo, ljudi su postajali umešniji i primenjivali su ratno lukavstvo. Na primer, u 124. lovačkom vazduhoplovnom puku, da bi se obmanuo neprijatelj puštene su daleko od aerodroma osvetljavajuće rakete. Neprijateljevi avioni su se uputili na osvetljeno zemljište i тамо bacili oko 300 zapaljivih i 30 razornih avionskih bombi.⁴⁴

Pri odbijanju vazdušnih napada neprijatelja istakle su se na stotine ljudi iz sastava vojnika PVO i stanovništva, koji su se u uslovima borbene situacije pokazali samopožrtvovani i hrabri. Tako je noću između 22. i 23. jula protivpožarna ekipa jedne biblioteke iz Moskve ugasila 52 zapaljive bombe. Ljudi su radili ne znajući za zamor. U toku četiri časa dežurala je na osmatračnici službenica »Biblioteke Timofejeva«. Predložili su joj da je zamene.

⁴¹ Isto, лл. 13, 34.

⁴² Isto, л. 135.

⁴³ Isto, л. 34.

⁴⁴ Архив МО СССР, ф. 32, оп. 22149, д. 34, л. 145.

Patriotkinja je odgovorila: »Ni u kom slučaju neću da napustim svoje mesto.⁴⁵

Odlične organizatorske sposobnosti i ličnu hrabrost pokazala je upravnica doma broj 99 Kirovskog rejona T. J. Golubjeva. Još pre vazdušnih napada neprijatelja ona je uspela da u kratkom roku pripremi stanare za protivvazdušnu odbranu, obezbedila je dobrovoljnu ekipu, koja je brojala 127 ljudi, uredila sklonište i stvorila jaku grupu za samozaštitu. Za vreme napada nemačkih aviona, noću između 23. i 24. jula, ona je lično ugasila 66 zapaljivih bombi.⁴⁶

U prvim naletima neprijateljeve avijacije istakli su se dobrovoljci komsomolskog puka. Mladi borci su časno prošli borbeno krštenje. Noću između 22. i 23. jula, kad je neprijatelj bombardovao važan odbrambeni objekat, borac protivpožarne čete Formuškin bio je daleko odbačen eksplozijom razorne bombe. Kad je došao k sebi komsomolac se bacio u plamenom zahvaćenu zgradu da spasava ljudе.

Iskustvo prvih dana borbe protiv napada nemačkih fašističkih aviona je pokazalo da su u zaštitu Moskve od vazdušnih napada zajedno sa jedinicama PVO stupili i stanovnici glavnog grada, koji su pokazali hrabrost i ovladali potrebnom veština za slamanje neprijateljevih planova.

Najhrabrijim i najodlučnijim vojnicima PVO vlada je dodelila nagrade. Ukazom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR od 24. jula za primerno izvršavanje borbenih zadataka na frontu bilo je nagrađeno ordenima i medaljama u jedinicama 1. korpusa PVO 88, a u jedinicama 6. lovačkog vazduhoplovног korpusa 17 ljudi.

U lovačkim vazduhoplovnim pukovima bili su nagrađeni ordenom Lenjina kapetan Titenkov, poručnik Juško i potporučnik Mazepin. U 193. protivavionskom artiljerijskom puku, koji je štitio jugozapadne prilaze Moskvi, dobili su nagrade: orden »Crvena zvezda« — komandant

⁴⁵ „Московский большевик“, 24 июля 1941 г.

⁴⁶ Vidi „Московский большевик“, 1 и 27 августа 1941 г.

puka potpukovnik Kiknadze i komesar baterije, mlađi politički rukovodilac Skopcov; orden »Crvena zastava« — komandiri baterija: politruk Kaplinski i poručnici Ponomarenko i Tereščenko.

Nagrađivanje boraca i starešina ordenima i medaljama izazvalo je veliko oduševljenje u jedinicama. Svuda su održavani mitinzi i sastanci. Zaštitnici Moskve su uveravali Partiju i vladu da će iz dana u dan zadavati sve žešće udare neprijatelju.

Takođe su bili nagrađeni i borci i članovi mesne protivvazdušne odbrane. Odlukom Izvršnog komiteta moskovskog sovjeta radničkih deputata od 25. i 28. jula bili su nagrađeni značkom »Odlikaš gradskog gospodarstva Moskve« 12 radnika Moskovskog vodovoda za snalažljivo i brzo otklanjanje kvarova i 47 ljudi iz dobrovoljnih protivpožarnih ekipa iz zgrada i preduzeća za suzbijanje požara.⁴⁷

Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR, ukazom od 30. jula 1941. godine, za pokazanu smelost i umešnost u gašenju zapaljivih bombi za vreme napada neprijateljevih aviona, za rad na suzbijanju požara, za organizovanje javnog reda u Moskvi u periodu naleta fašističke avijacije, nagradio je ordenima i medaljama 149 ljudi, starešinskog i boračkog sastava iz protivpožarne zaštite, milicije, lovačkih bataljona, dobrovoljnih protivpožarnih ekipa i mesne PVO grada Moskve.⁴⁸

Među nagrađenima nalazio se predsednik izvršnog komiteta Krasnopresnenskog rejonskog Sovjeta radničkih deputata N. V. Popova, upravnik doma u Kirovskom rejonu T. J. Golubjeva, dobrovoljci omladinske protivpožarne čete komsomolci Vasilij Fomuškin i Evgenij Nefjedov.

Iskustvo iz prvih dana odbrane od napada neprijateljeve avijacije pokazalo je da Moskva ima solidna sredstva protivvazdušne odbrane i da su za njenu zaštitu ustali neustrašivi sovjetski ljudi, spremni da se samopregorno tuku sa neprijateljem sve dok on ne bude uništen.

⁴⁷ Vidi „Московский большевик“, 27 и 29 июля 1941 г.

⁴⁸ Vidi „Московский большевик“, 31 июля 1941 г.

Hitlerovsko komandovanje je pojačavalo napade na sovjetski glavni grad. Samo za devet dana jula ono je upotrebilo za napad najmanje hiljadu bombardera, nadajući se da će slomiti otpor naše lovačke avijacije i protivavionske artiljerije i porušiti Moskvu iz vazduha.

U avgustu neprijatelj je izvršio 16 naleta u kojima je učestvovalo 1.250 aviona. Do grada se probilo 29 aviona, tj. 2,3%.⁴⁹ Na taj način, u avgustu, broj naleta i broj aviona koji su u njima učestvovali, kao i aviona koji su se probili ka gradu, u upoređenju sa julom, umanjio se više od dva puta. Dok je u julu u prvom naletu učestvovalo 250, a u drugom 300 aviona, to u avgustu maksimalan broj aviona koji je jednovremeno dejstvovao u pravcu Moskve nije prelazio 115 do 120 aparata.⁵⁰

U avgustovskim borbama posebno se istakao Moskovljani potporučnik Viktor Talalihin. Noću uoči 7. avgusta on se podigao na svom »jastrebu« u vazduh i počeo da traži neprijatelja. Na visini od 4.800 metara projurio je »hajnkel-111«. Neprijatelj se provlačio ka Moskvi. Sovjetски letač je zašao neprijatelju pozadi i napao ga. »Meni je, pričao je on kasnije, uspelo da oštetim desni motor bombardera. Neprijatelj se naglo okrenuo, izmenio kurs i smanjujući visinu poleteo natrag. Istovremeno sam i ja smanjio visinu na oko 2.500 metara i tada mi je nestalo municije. Mogao sam da i dalje pratim neprijatelja. Ali čemu to? On je na jednom motoru mogao leteti još dosta dugo i pobegao bi. Ostalo je jedino — taraniti.*⁾ Ako poginem, ja sam jedan, pomislio sam, a fašista u bombarderu su četvorica. Odlučivši da elisom odrubim rep neprijatelju, počeo sam mu se primicati. I tako nas je razdvajalo samo nekih 9—10 metara. Ja vidim trbuh neprijateljevog aviona. U tom momentu neprijatelj je pustio rafal iz krupnokalibarskog mitraljeza. Oparalo mi je desnu ruku, naglo

⁴⁹ Архив МО СССР, ф. 218, оп. 198982, д. 13, л. 88.

⁵⁰ Исто, ф. 741, оп. 199008. д. 6, л. 175.

*⁾ Taran — izraz koji označava način dejstva pri kome se sopstvenim avionom udara u neprijateljev i to u deo koji se može razbiti, uz neznatnu verovatnoću da se ostane »čitav«.

sam dao gas i ne elisom već celim aparatom protaranio sam neprijatelja.«⁵¹

Za primerno izvršenje borbenih zadataka na frontu, borbe sa nemačkim fašizmom i hrabrost pokazanu pri tome Viktoru Talalihinu je bilo dodeljeno zvanje Heroja Sovjetskog Saveza.

Broj heroja iz vazdušnih borbi, neustrašivih sovjetskih pilota, neprekidno je rastao. Rasli su i nepovratni gubici fašističke avijacije, koja je vršila bombarderske napade na Moskvu. Krajem avgusta u 2. vazdušnu flotu stigle su iz zapadne Evrope još četiri grupe daljnih bombardera, jačine do 100 aviona.

Sovjetsko komandovanje je preduzelo odgovarajuće mere za pojačanje lovačke avijacije 1. korpusa PVO. Do 1. septembra borbeni sastav korpusa je porastao na 20 lovačkih pukova u kojima je bilo 700 lovaca. Od posebnog značaja je bilo to što je u to vreme korpus bio znatno popunjen savremenim avionima: JAK-1, MiG-3 i LaGG-3. Novi tipovi lovaca sačinjavali su 56% svih borbenih aparat korpusa.⁵² Korpus je neprekidno popunjavan materijalnim sredstvima i ljudima.

Taktika dejstva neprijateljeve avijacije se izmenila. Nastojeći da razvuče snage i sredstva protivvazdušne obrane Moskve i samim tim oslabi njenu efikasnost, nemačko-fašističko komandovanje je u septembru primenilo takтику tzv. zvezdastih naleta. No i taj taktički potez

Letač, heroj Sovjetskog Saveza
Viktor Talalihin

⁵¹ Москва на вахте. Сборник. Огиз, М., 1941, стр. 20—21.

⁵² Архив МО СССР, ф. 35. оп. 30802. д. 67, л. 3.

neprijatelja bio je brzo odgonetnut. Jedinice protivavionskih pukova, prilagodivši način otvaranja vatre, presretale su fašističke avione gustom sasređenom vatrom svojih baterija. Zahvaljujući tome neprijatelj nije uspeo da postigne željene rezultate novim načinom borbe. U septembru se do Moskve probio samo 51 avion, ili 2,5%, dok se u julu i avgustu probilo 69 aviona, ili 3,1%.⁵³

Kao i u prethodnim naletima, i sada su osnovno sredstvo napada neprijateljevih bombardera bile zapaljive avio-bombe. Za nepuna dva meseca bačeno ih je na Moskvu više od 25 hiljada, ili 78% od ukupnog broja zapaljivih bombi, koje su bačene u toku bitke za Moskvu.⁵⁴ Nemačka fašistička propaganda je tvrdila da je Moskva zahvaćena požarom. No to je bila laž koju je širila hitlerovska klika s namerom da obmane javno mnenje u Nemačkoj i van njenih granica. Moskva je živila i borila se, a nemačka fašistička avijacija je plaćala svoje nalete žestokim gubicima. Dovoljno je reći da je u toku dva meseca, kada su trupe PVO Moskve još samo sticale iskustva savremenog rata i učile se načinu ratovanja, neprijateljeva avijacija izgubila na prilazima Moskvi od lovaca 6. vazduhoplovног korpusa — 110 bombardera, a od protivavionske artiljerije i vazdušnih zaprečnih balona 1. korpusa PVO — oko 60.⁵⁵ To znači da je otprilike svaki dvanaesti neprijateljev avion, koji je učestvovao u napadu na Moskvu, bio oboren od strane njenih hrabrih zaštitnika.

Takvi su bili rezultati prva dva i po meseca borbi jedinica protivvazdušne odbrane i stanovnika Moskve sa naletima nemačke fašističke avijacije na sovjetski glavni grad. Hitlerovsko komandovanje, praveći opsežan plan rušenja Moskve iz vazduha, bilo je prinuđeno brzo da se ubedi da je sovjetski glavni grad zaštićen od masovnih vazdušnih napada. Neustrašivi zaštitnici Moskve, koja je postala prifrontovski grad, pokazali su celom svetu da su spremni da se bore sa opasnim neprijateljem do potpune i konačne pobede nad njim.

⁵³ Isto, ф. 218, оп. 198982. д. 13, л. 88.

⁵⁴ Isto, д. 9, лл. 329, 338.

⁵⁵ Види, Москва на вахте. Сборник, стр. 24

Glava druga

POČETAK BITKE KOD MOSKVE. ODBRAMBENE BORBE SOVJETSKIH TRUPA NA DALJNIM PRILAZIMA GLAVNOM GRADU

(od 30. septembra do 15. novembra)

SITUACIJA NA SOVJETSKO-NEMAČKOM FRONTU
NA POČETKU BITKE KOD MOSKVE.
PLAN HITLEROVSKOG KOMANDOVANJA
O ZAUZIMANJU MOSKVE

(Skica 3)

Krajem septembra 1941. nemačke fašističke trupe vodile su borbe na prilazima Lenjingradu i stigle su na liniju: Jarcevo — Jeljnja — Poltava — Zaporozje, ugrozivši Lenjingrad, Moskvu i Donbas.

Procenjujući opštu situaciju na sovjetsko-nemačkom frontu u jesen 1941, neprijateljevo komandovanje je smatralo da su glavne snage Sovjetske armije na osnovnim pravcima njegovog nastupanja razbijene, a da sovjetsko komandovanje ne raspolaže pripremljenim rezervama. Analogno tome, po mišljenju Hitlerove vrhovne komande, stvoreni su povoljni uslovi za nanošenje odlučujućeg poraza Sovjetskoj armiji i okončanja ratne kampanje protiv SSSR-a pre nastupanja zime.

Na osnovu takve procene situacije, nemačko fašističko komandovanje je u jesen 1941. godine pripremilo nove operacije napada na tri važna strategijska pravca sovjetsko-nemačkog fronta: severozapadnom, zapadnom i jugozapadnom. Glavni od tih pravaca računao se zapadni (moskovski) pravac, kuda su i bile upućene glavne snage

neprijatelja. Još u planu »Barbarosa« zauzimanju Moskve, glavnog grada sovjetske države, pridavan je poseban značaj. U planu jesenjeg nastupanja nemačko komandovanje smatralo je Moskvu za svoj glavni cilj.

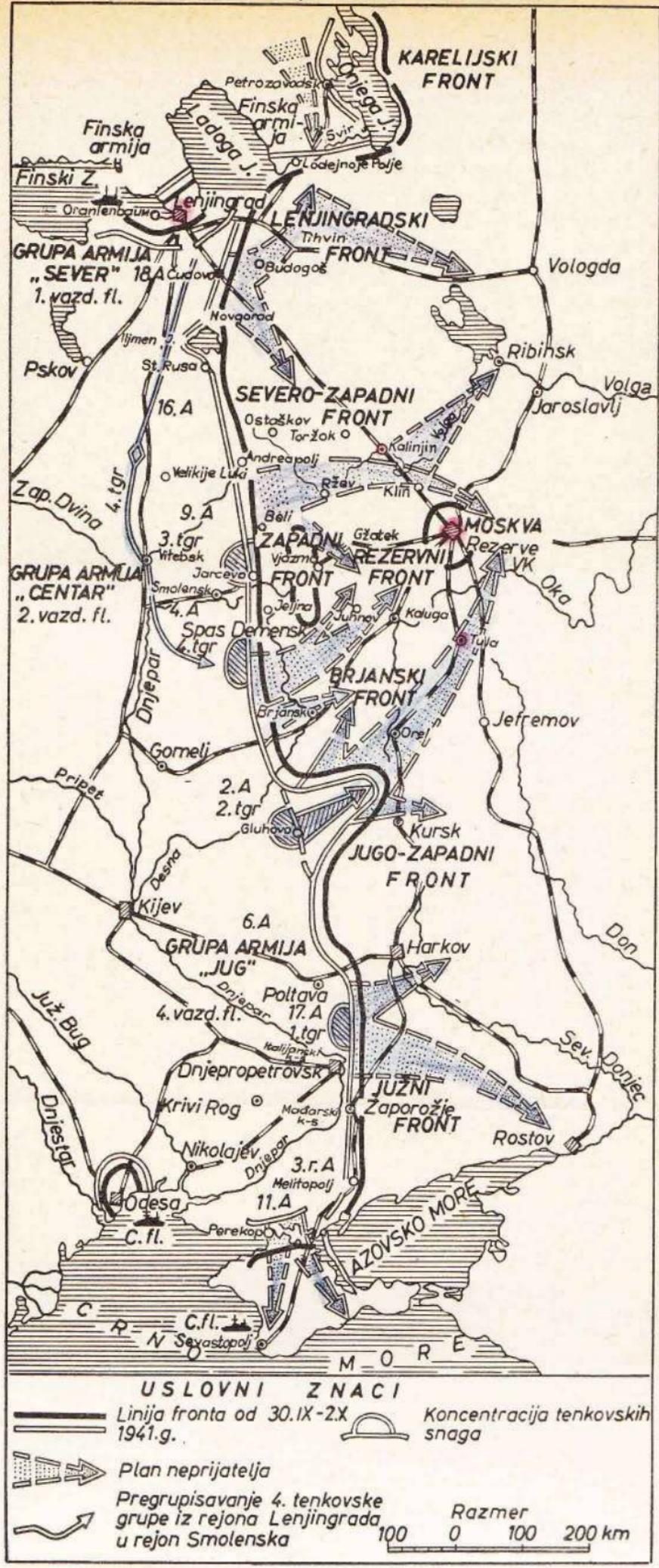
Suština odluke za napad na moskovskom pravcu bila je u tome da se u rejonu Vjazme i Brjanska okruže i uniše glavne snage Zapadnog i Brjanskog fronta i tako im se ne dozvoli da odstupe ka Moskvi. Po proračunima neprijatelja, izvršenje tog zadatka trebalo je da stvori povoljne uslove za duboki obuhvat Moskve sa krila. Zatim je Moskva, po odluci fašističke klike, trebalo da bude podvrgнутa potpunoj blokadi, a njeno stanovništvo uništeno. Kako tvrde bivši fašistički generali, Hitler je na savetovanju u štabu grupe armija »Centar« izjavio: »Grad mora biti okružen tako da ga nijedan ruski vojnik i nijedan stanovnik, bio to muškarac, žena ili dete, ne može napustiti. Svaki pokušaj izlaska sprečiti silom«.¹

U saglasnosti sa osnovnim ciljem i idejom napada na moskovskom pravcu, grupa armija »Centar« je krajem septembra bila znatno popunjena na račun drugih grupacija. Pored vraćanja u njen sastav 2. tenkovske grupe, koja je učestvovala u napadu na kijevsku grupaciju sovjetskih snaga, ovde je ispod Lenjingrada bila prebačena i cela 4. tenkovska grupa (iz sastava grupe armije »Sever«). Sem toga, iz sastava grupe armija »Jug«, u grupu »Centar« bila su dodeljena dva armijska korpusa. Prvog oktobra 1941. grupa armija »Centar« sastojala se od tri poljske armije i tri tenkovske grupe, što je ukupno iznosilo oko 80 divizija, od čega 14 tenkovskih i 8 motorizovanih. To je sačinjavalo 38% svih pešadijskih i 64% tenkovskih i motorizovanih divizija koje su se nalazile na sovjetsko-nemačkom frontu.²

Nemačko komandovanje je na moskovskom pravcu stvorilo izrazitu nadmoćnost snaga i sredstava u poređenju

¹ Offizieren gegen Hitler nach einem Erlebennis-bericht von Fabian von Schlabrendorf. Zürich, 1946, S. 48.

² Види. Вторая мировая война 1939—1945 гг. Воениздат, М., 1958, стр. 227.

Skica 3 — Situacija na sovjetsko-nemačkom frontu na početku bitke pred Moskvom i zamisao hitlerovskog komandovanja da zauzme Moskvu

sa sovjetskim trupama koje su tu branile: u ljudstvu za 1,4 puta, u tenkovima za 2,2 puta, u oruđima i minobacačima 1,9 puta. Napad grupe armija »Centar« trebalo je da podržava 2. vazdušna flota, koja je imala 950 borbenih aviona.

Sirina fronta grupe armija »Centar« prelazila je 600 km. Međutim, glavne snage neprijatelja na početku oktobarskog napada bile su raspoređene u tri kompaktne grupacije, što je neprijatelju obezbeđivalo još veće preim秉stvo na pravcima glavnih udara. Na primer, na pravcu Vjazma, u zonama odbrane 19. i 30. armije Zapadnog fronta, neprijatelj je imao preim秉stvo u živoj sili 3 puta, u tenkovima — 1,7 puta a u oruđima i minobacačima — 3,8 puta. Na roslavljskom pravcu, u zonama odbrane 24. i 43. armije Rezervnog fronta, neprijatelj je bio nadmoćniji u živoj sili 3,2 puta, u tenkovima 8,5 puta, a u oruđima i minobacačima — 7 puta. U zoni odbrane 13. armije Brjanskog fronta neprijatelj je prevazilazio naše snage u živoj sili za 2,6 puta, u artiljeriji i minobacačima za 4,5 puta a u tenkovima je imao apsolutno preim秉stvo (na celom Brjanskom frontu raspolagalo se sa samo 60 tenkova).

Saglasno zamisli nemačkog fašističkog komandovanja severna grupacija neprijatelja, sastava 9. poljske armije i 3. tenkovska grupa trebalo je da nanese udar na centar Zapadnog fronta (na 30. i 19. armiju) u pravcu: Sičevka (južno od Rževa) — Kalinjin, usmeravajući jedan tenkovski korpus na Gžatsk. Centralna grupacija neprijatelja, sastava 4. poljska armija i 4. tenkovska grupa, nanosiла je udar na spoj između Zapadnog i Rezervnog fronta u pravcu: Spas — Demensk — Juhnov, usmeravajući dva tenkovska korpusa ka Vjazmi. Južna grupacija neprijatelja, sastava 2. poljska armija i 2. tenkovska grupa, nanosiла je udar na krila Brjanskog fronta: 2. armija u zoni 50. armije (na Tulu — Jefremov), a 2. tenkovska grupa u zoni 13. armije (opštim pravcem na Orel — Tula).

Obezbedivši znatnu premoć u snagama i sredstvima na pravcima glavnih udara, neprijateljsko komandovanje

je računalo da će ostvariti odlučujuće rezultate u prvim danima napada, a zatim da dejstvima tenkovskih grupa, podržanih moćnom avijacijom, brzo izbije ka Moskvi.

Hitlerovski generali su bili uvereni da će novi snažni udar na moskovskom pravcu paralizati volju sovjetskih trupa za otpor ne samo kod Moskve, već i na ostalim pravcima nastupanja nemačkih trupa, da će izazvati opšti haos u zemlji i, konačno, dovesti do brzog pobedonosnog završetka rata.

Početak napada neprijatelja na Moskvu predviđao se 1. oktobra. Direktiva za to je bila izdata 16. septembra, a zapovest grupi armija »Centar« za napad je izdata nakon 10 dana — 26. septembra.

Uporedo sa napadom na moskovskom pravcu, nemačko komandovanje je imalo u vidu produženje napada na tihvinskom, rostovskom i krimskom pravcu. Napadi na tim pravcima planirani su sa ograničenim snagama. Međutim, njihov uspešan ishod bi mogao dovesti do teških posledica po Sovjetski Savez. Napad na tihvinskom pravcu imao je za cilj da se, zajedno sa finskim snagama koje su napadale sa linije r. Svir, izvrši potpuno okruženje Lenjingrada i njegovi branioci prinude na kapitulaciju. Trupama koje su napadale na rostovskom pravcu postavljen je zadatak da zauzmu Donbas. Udarom na Krimskom pravcu hitlerovci su računali da će ovladati Krimom, blokirati Kavkasku obalu i uvući Tursku u rat na stranu Nemačke.

Napadima na tihvinskom, rostovskom i krimskom pravcu, po zamisli neprijateljevog komandovanja, trebalo je odvući snage Sovjetske armije sa moskovskog pravca i samim tim olakšati ostvarenje glavnog cilja jesenjeg nastupanja neprijatelja — ovladati Moskvom i izbaciti Sovjetski Savez iz rata.

Vrhovna komanda oružanih snaga fašističke Nemačke nije sumnjala u uspeh napada svojih trupa na sovjetski glavni grad. U naredbi snagama na istočnom frontu od 2. oktobra 1941. godine kaže se: »Stvoreni su najzad pred-

uslovi za poslednji ogromni udar, koji još do nastupanja zime treba da doveđe do uništenja neprijatelja... Danas počinje poslednja, velika i odlučujuća bitka godine».³

STANJE KOD SOVJETSKIH TRUPA NA MOSKOVSKOM PRAVCU I MERE KOMANDOVANJA ZA ODBRANU MOSKVE

Dubok prodor nemačkih snaga na teritoriju Sovjetskog Saveza stvorilo je opasnu situaciju za našu zemlju, a osobito za Moskvu. Ta opasnost je povećana time što su trupe Zapadnog, Brjanskog i Rezervnog fronta, koje su branile centralne rejone zemlje posle teških letnjih borbi bile nekompletne u ljudstvu i tehnički, a raspored njihovih jedinica u odbrani je bio plitak. Među frontovima, a na pojedinim pravcima i među armijama, postojali su veliki zemljistični prostori neposednuti jedinicama.

Početkom oktobra 1941. sovjetske snage koje su dejstvovali na moskovskom pravcu, zauzimale su sledeći raspored: trupe Zapadnog fronta, jačine šest armija,⁴ (22, 29, 30, 19, 16. i 20) zatvarale su pravce ka Toržoku, Rževu i Vjazmi, posedajući odbranu na liniji: zapadno od Ostroškova — Andreapolj — Jarcevo — zapadno od Jeljne. Komandant fronta u to vreme bio je general-pukovnik I. S. Konjev, a načelnik štaba general-potpukovnik V. D. Sokolovski. U prvom ešelonu fronta nalazile su se dvadesetjedna streljačka i dve konjičke divizije i jedna tenkovska brigada. U rezervi fronta bile su tri streljačke, dve tenkovske i jedna konjička divizija i četiri tenkovske brigade.⁵

U zoni odbrane fronta dejstvovala je 9. armija i 3. tenkovska grupa neprijatelja, sastava: 29. pešadijskih, 4 tenkovske i 2 motorizovane divizije.

Trupe rezervnog fronta, jačine četiri armije (31, 49, 32. i 33), posedale su odbranu u dubini Zapadnog fronta, za-

³ Е. А. Шиловский. Разгром немецких войск под Москвой. Госполитиздат, М., 1943, стр. 4.

⁴ Po sastavu sovjetske armije toga perioda bile su ravne otprilike nemačkim armijskim korpusima. — Prim. red.

⁵ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 45317, д. 5, л. 185.

padno od Rževa, Vjazma i Spas-Demjenska. Trupe fronta su dvema armijama (24. i 43) štitile spoj Brjanskog i Zapadnog fronta na juhnovskom pravcu. Protiv 24. i 43. armije rezervnog fronta dejstvovala je 4. armija neprijatelja, ojačana tenkovskim korpusom iz 4. tenkovske grupe. Trupama Rezervnog fronta komandovao je maršal Sovjetskog Saveza S. M. Buđoni, član Vojnog saveta bio je S. N. Kruglov, a načelnik štaba — general-major A. F. Anisov.

Trupe Brjanskog fronta jačine tri armije (50, 3. i 13) i operativna grupa general-majora A. N. Jermakova posedale su odbranu na liniji zapadno od Brjanska, i istočno od Gluhova. Komandant fronta bio je general-potpukovnik A. I. Jerjomenko, član Vojnog saveta — divizijski komesar P. I. Mazepov, a načelnik štaba — general-major G. F. Zaharov. U prvom ešelonu fronta nalazile su se 21 streljačka i 4 konjičke divizije i 3 tenkovske brigade. U rezervi fronta bile su 2 streljačke i 1 tenkovska divizija i tenkovska brigada.⁶

U zoni odbrane fronta dejstvovale su 2. poljska armija i 2. tenkovska grupa neprijatelja, sastava: 15 pešadijskih, 8 motorizovanih i 5 tenkovskih divizija.

U saglasnosti sa direktivama Vrhovne komande, jedinice frontova koji su zatvarali moskovski pravac uređivale su odbranu posednutih linija i vršile popunu jedinica. Istovremeno je vršeno delimično pregrupisavanje snaga sa ciljem da se stvore jaki drugi ešeloni i rezerve. Pojedine jedinice su odvođene u pozadinu da bi se popunile ljudstvom i borbenom tehnikom. Na osnovu iskustva iz proteklih bojeva vršena je borbena i politička obuka jedinica. Redovno su izvođena zanimanja sa oficirskim sastavom i usavršavana je štapska služba.

Veliki značaj u stvaranju čvrste odbrane naših trupa na moskovskom pravcu pridavao se inžinjerijskom uređenju odbrambenih linija. Još u julu 1941, po odluci Državnog komiteta odbrane, počela je izgradnja odbrambenih linija na daljim prilazima Moskvi — vjazmaskoj i možajskoj zoni odbrane, čija je prosečna dubina iznosila 250 km.

⁶ Isto, ф. 5, оп. 2159, д. 63, лл. 1—2.

Prema planu, vjazmaska zona odbrane trebalo je da se sastoji od glavne linije, međulinije i pozadinske linije odbrane, uključujući pet utvrđenih rejona (seližarovski, rževski, vjazmaski, spas-demenski i kirovski); možajska zona odbrane se sastojala od glavne i dve pozadinske obrambene linije. Osnovu njene odbrane trebalo je da čine 4 utvrđena rejona (volokolamski, možajski, malojaroslavčki i kalutski).

U momentu napada neprijatelja na Moskvu, vjazmaska i možajska zona odbrane bile su pripremljene samo 40—60%. Ali, one su ipak odigrale značajnu ulogu u obrani naših trupa.

Stanje sovjetskih snaga koje su dejstvovali na moskovskom pravcu bilo je različito. Trupe Zapadnog fronta su imale iskustvo i bile su solidno pripremljene za borbenu dejstva; trupe Brjanskog (bivšeg Centralnog) i deo snaga Rezervnog fronta takođe su posedovale borbeno iskustvo. Osnovne snage Rezervnog fronta bile su slabo pripremljene, nedovoljno naoružane i još bez »vatrenog krštenja«.

Snage navedenih frontova nalazile su se u odbrani istočno od Smolenska duže vreme (više od mesec i po dana). To je omogućilo komandnom i političkom sastavu da sproveđe određene mere za obučavanje i sređivanje jedinica i učvršćenje njihovog moralno-političkog stanja.

Bitka kod Moskve je obuhvatila dva perioda — period odbrane i napada. U periodu odbrane, u jesen 1941, sovjetske snage su odbijale udare nemačkih fašističkih trupa na Moskvu, čime su srušile plan neprijatelja za zauzimanje sovjetskog glavnog grada i stvorile povoljne uslove za prelaz u protivofanzivu radi razbijanja neprijateljeve grupacije na moskovskom pravcu.

U periodu napada zimi 1941/42, sovjetske snage su prešle u protivofanzivu, nanele neprijatelju veliki poraz i odbacile njegove trupe od Moskve, čime su likvidirale smrtnu opasnost koja je pretila sovjetskom glavnom gradu.

Odbrambena dejstva sovjetskih trupa na prilazima Moskvi mogu se podeliti na dve etape. U prvoj etapi jedinice Zapadnog, Rezervnog, Brjanskog i novoformiranog

Kalinjinskog fronta u toku oktobra 1941. branile su se na dalnjim prilazima glavnom gradu, odbijajući napade neprijatelja na vjazmaskom, brjanskom, zatim kalinjinskom, možajskom, kalužskom i orelsko-tulskom pravcu, pri čemu su bile prinuđene da odstupe za 200—250 km na istok. U drugoj etapi sovjetske trupe su se branile na bližim prilazima Moskvi — na volokolamsko-dmitrovskom, istrinskom i tulskom pravcu, čime su, iako su odstupile još za 90—120 km, konačno iscrple i oslabile snage grupe armija »Centar«, zaustavile njihovo nastupanje i samim tim srušile plan hitlerovskog komandovanja o zauzimanju Moskve.

ODBRAMBENA DEJSTVA SOVJETSKIH TRUPA NA DALJNIM PRILAZIMA GLAVNOM GRADU

(Od 30. septembra do 15. novembra 1941. godine)

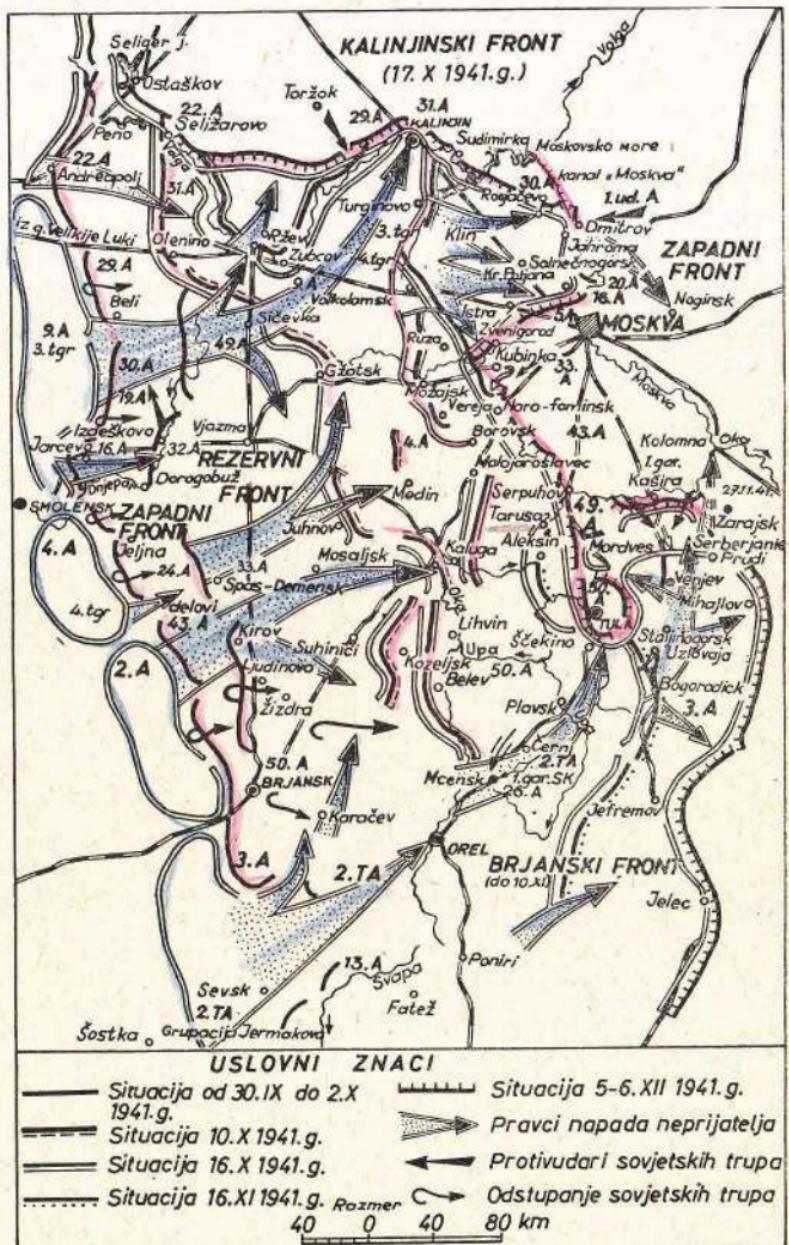
(skica 4)

ODBRAMBENA DEJSTVA JEDINICA ZAPADNOG I REZERVNOG FRONTA

Vojni savet Zapadnog fronta, raspolažući podacima o pripremanju neprijatelja za napad na Moskvu, blagovremeno je preduzeo mere koje su isključile nanošenje iznenadnih udara od strane neprijatelja. Trupe su 29. septembra bile upozorene da je neophodno da budu posebno budne i u stanju borbene gotovosti kako bi odbile juriše neprijatelja. Na ugrožene odseke isturene su rezerve fronta. U rejon zapadno od Izdeškova bila je upućena operativna grupa štaba fronta na čelu sa zamenikom komandanta fronta general-lajtnantom I. V. Boldinom sa zadatkom da koordinira dejstva snaga na tom pravcu i pripremi protivudar. *U direktivi komande fronta upućenoj komandantima armija stajalo je »zaboraviti svaku pomisao o tzv. pokretnoj odbrani, već preduzeti upornu odbranu svakog položaja i objekta«.⁷* (Podvukao prev.).

Prvog oktobra obe strane su vršile intenzivno kopneno i vazdušno izviđanje. Bez obzira na prevlast neprijatelja u vazduhu, izviđačka avijacija Zapadnog fronta je uspela

⁷ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 10169, д. 13, л. 22.

Skica 4 — Odbrambeni bojevi na daljim i bližim prilazima Moskvi

da otkrije raspored glavnih grupacija neprijatelja, koje su dejstvovale u zoni fronta i karakter aktivnih dejstava neprijateljevih trupa u zonama Zapadnog i susednog Brjanskog fronta.

Izjutra 2. oktobra, posle kratke avijacijske i artiljerijske pripreme, neprijatelj je u zoni Zapadnog fronta prešao u napad. Nemačke fašističke snage su nanosile glavne udare na centar i levo krilo fronta. Jedinice Fronta su pružile uporan otpor neprijatelju. Na mnogim odsecima fronta razvile su se žestoke borbe. Neprijatelj je ipak uspeo da pri kraju dana potisne jedinice 30. i 19. armije i da se uklini u odbranu snaga Fronta južno od grada Beli, a takođe i na levom krilu Rezervnog fronta, južno od Jeljne.

U toku 3. i 4. oktobra jedinice Zapadnog fronta su vodile teške borbe sa neprijateljem koji je napadao. Za uspostavljanje odbrane na odseku probaja pod komandu generala Boldina stavljene su iz rezerve fronta dve streličke, dve tenkovske i jedna konjička divizija i dve samostalne tenkovske brigade. Snagama tih jedinica, grupa generala Boldina u toku 3. i 4. oktobra odbila je nekoliko juriša neprijateljevih tenkova, srušivši njegove planove brzog proširenja fronta probaja.

Međutim, nije bilo mogućno naneti protivudar i u potpunosti uspostaviti odbranu na odseku probaja. Čak su neke jedinice 19., 30. i 20. armije, pod pritiskom nadmoćnijih snaga neprijatelja i opasnosti od dubokog obilaska krila, a takođe u vezi sa povlačenjem susedne 24. armije Rezervnog fronta, bile prinuđene da počnu opšte povlačenje.

Neprijatelj je 5. oktobra još jače potisnuo snage levog krila Zapadnog fronta i 24. i 43. armije Rezervnog fronta duž Varšavske magistrale. Pravac ka Juhnovu je time bio otvoren. Kao rezultat proširenja probaja odbrane na spoju frontova na juhnovskom pravcu i dubokog uklijnavanja pokretnih snaga neprijatelja u centru Zapadnog fronta, krila 30., 19., 16. i 20. armije fronta bila su obiđena i snage tih armija su se uskoro našle u okruženju. U tim uslovima Vrhovna komanda je 5. oktobra donela odluku

o povlačenju snaga Zapadnog fronta na međupoložaje vjazmaske zone odbrane sa ciljem da se na njima organizuje uporan otpor. Jedinice Rezervnog fronta trebalo je izvući na liniju: Mosalsk — Suhiniči — Kozelsk. Određeno je da se snage izvuku noću 5/6. oktobra.

Međutim, zbog toga što je naređenje za povlačenje primljeno sa zakašnjenjem jedinice se u toku 6. i 7. oktobra nisu povlačile na određene položaje, već tamo gde je to dozvoljavala situacija. Zbog toga se nije uspelo da se neprijatelj zadrži ni na međupoložajima vjazmaske zone odbrane. Jedinice fronta su produžavale odstupanje na istok, a deo snaga je vodio borbu u okruženju u rejonu Vjazme. 9. oktobra neprijatelj je zauzeo gradove Zubcov, Gžatsk, Juhnov i Suhiniči.

U to vreme, zona odbrane Zapadnog i Rezervnog fronta, u vezi sa povlačenjem njihovih snaga, povećala se za skoro dva puta. Povezanog fronta odbrane više nije bilo. To je bio period najveće krize u odbrani naših snaga na daljim prilazima Moskvi, pošto su frontovi već utrošili svoje rezerve, a nisu imali nikakvih svežih snaga da organizuju odbranu na novom položaju. Snage Moskovskog vojnog okruga, raspoređene u možajskoj odbrambenoj zoni, bile su malobrojne, nisu imale borbenih iskustava i bile su slabo naoružane. Pored toga, u odbrani delova utvrđenih rejona bilo je mnogo međuprostora neposednih trupama.

U tim teškim uslovima Vrhovna komanda Sovjetske armije preduzela je niz hitnih mera za ojačanje Zapadnog fronta i odbrane celog moskovskog pravca. Odlukom Vrhovne komande formiran je 9. oktobra Moskovski rezervni front kome su bili potčinjeni garnizoni, utvrđeni rejoni i rezerve Vrhovne komande u zahвату možajskih položaja odbrane.⁸ Za komandanta Moskovskog rezervnog fronta bio je određen general-potpukovnik P. A. Artemjev.

Rezervni front je 10. oktobra bio rasformiran i sve njegove armije su ušle u sastav Zapadnog fronta, za čijeg komandanta je bio određen general armije G. K. Žukov.

⁸ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211085, д. 6, л. 3.

Jedanaestog oktobra, od jedinica možajskog odseka fronta i rezervnih divizija Vrhovne komande, formirana je nova — 5. armija, pod komandom general-majora D. D. Leljušenka, čiji je zadatak bio da zatvori možajski pravac, koji je u to vreme postao jedan od odlučujućih pravaca.⁹ Državni komitet odbrane doneo je 12. oktobra odluku o organizovanju trećeg pojasa odbrane Moskve (Moskovske zone odbrane). Moskovska zona odbrane sastojala se od pojasa obezbeđenja i dva odbrambena pojasa — glavnog i gradskog.

Pojas obezbeđenja Moskovske zone odbrane išao je paralelno sa drugim pozadinskim pojasmom Možajske linije odbrane, koji se protezao na sever linijom Moskovskog kanala i na jug do r. Oke kod Serpuhova. Glavni odbrambeni pojas Moskovske zone odbrane obuhvatao je Moskvu u vidu polukruga čiji je radius iznosio 15—20 km. Glavni položaj se delio na tri sektora: severozapadni, zapadni i jugozapadni. Sektori su se, opet, delili na odseke. Gradski pojas Moskovske zone odbrane protezao se u vidu prstena linijom kružne železničke pruge. U okviru tog prstena Moskva se delila na tri sektora po frontu i na tri položaja po dubini: položaj kružne železničke pruge, gradski prsten »B« i prsten »A«.¹⁰

Za izgradnju glavnog i gradskog pojasa Moskovske zone odbrane angažovana su vojna građevinska preduzeća Moskovskog vojnog okruga i trudbenici grada Moskve i njene oblasti. Glavno rukovođenje snagama i izgradnjom Moskovske zone odbrane povereno je Vojnom savetu Moskovskog vojnog okruga.

Da bi se obezbedilo povlačenje glavnih snaga Zapadnog fronta na možajske položaje odbrane, naredbom Vrhovne komande u sastav Zapadnog fronta je ušlo 6 tenkovskih brigada, koje su dobile zadatak da dejstvuju duž osnovnih komunikacija koje vode ka Moskvi, i da nanose udare na tenkove neprijatelja koji su se bili probili. Jednovremeno, na možajske odbrambene položaje bilo je upućeno 10 puškova protivtenkovske artiljerije i 6 mitraljeskih bataljona.

⁹ Isto, ф. 208, оп. 10169, д. 26, л. 43.

¹⁰ Isto, ф. 6314, оп. 211085, д. 6а, лл. 17—19.

Zahvaljujući preduzetim mjerama Državnog komiteta odbrane i Vrhovne komande, do 13. oktobra stvoren je gotovo povezan front odbrane sovjetskih snaga na možajskim položajima koje su posele glavne snage Zapadnog fronta. Vojni savet fronta izdao je 13. oktobra zapovest o prelaženju jedinica 16, 5, 43. i 49. armije Zapadnog

Kolona tenkova na ulicama Moskve odlazi na front

fronta u upornu odbranu na možajskim položajima, sa zadatkom da »ne dozvoli neprijatelju da se probije kroz liniju utvrđenja u pravcu istoka«.¹¹

Dok je sredinom oktobra u centru Zapadnog fronta odbrana stabilizovana, na krilima je situacija ostala i dalje vrlo zategnuta. Posebno teško stanje bilo je u rejonima Kalinjina i Kaluge, koje su branile razbacane jedinice 30. i 49. armije. Glavne snage tih armija produžavale su da se povlače. Za sigurnu zaštitu krila fronta nije bilo

¹¹ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 10169, д. 12, л. 3.

dovoljno snaga. Mnoge streljačke divizije su bile prinuđene da posedaju odbranu na širokom frontu. Pri proboru tenkova one nisu mogle dugo držati odbrambene položaje već su odstupale. Tako je, na primer, 5. gardijska divizija branila prilaze ka Kalugi na frontu dužem od 30 km. U zoni odbrane te divizije napadale su 3 neprijateljeve pešadijske divizije sa tenkovima. Gardisti su se žestoko tukli, ali nisu mogli da održe položaje, te su 12. oktobra bili prinuđeni da napuste grad Kalugu.

U to vreme 41. motorizovani korpus neprijatelja, nanoseći udar po otkrivenim krilima 29. i 30. armije, izbio je na prilaze gradu Kalinjinu. Naredbom Vrhovne komande, za likvidaciju probora neprijatelja na kalinjinskem pravcu formirana je, od snaga levog krila Severozapadnog fronta, operativna grupa pod komandom načelnika štaba fronta general-potpukovnika N. F. Vatutina. U njen sastav ušle su dve streljačke i dve konjičke divizije i jedna tenkovska brigada.

Istovremeno, za neposrednu odbranu grada Kalinjina, iz sastava snaga desnog krila Zapadnog fronta hitno su bile upućene 3 streljačke divizije i jedna tenkovska brigada. Glavno rukovođenje odbranom kalinjinskog pravca Vrhovna komanda je poverila zameniku komandanta Zapadnog fronta generalu I. S. Konjevu, potčinivši mu, pored navedenih jedinica, i 22, 29. i 30. armiju Zapadnog fronta. Sve te jedinice obrazovale su takozvanu Kalinjinsku grupu. FR

Došavši 12. oktobra u rejon grada, general I. S. Konjev je doneo odluku da, u sadejstvu sa grupacijom generala Vatutina, izvrši protivudar na tenkovsku grupaciju neprijatelja koja se bila probila u rejon Kalinjingrada. Pokazalo se da je snaga određenih za protivudar bilo dovoljno, ali je teškoća bila u tome što nije bilo dovoljno vremena da se prikupe te snage i pripremi protivudar. Jedinice koje su bile određene za odbranu grada, 12. i 13. oktobra su se nalazile još na maršu.

Prednji delovi 5. streljačke divizije, koji su podišli ka Kalinjinu, nisu uspeli da organizuju čvrstu odbranu grada.

Četrnaestog oktobra jedna neprijateljeva tenkovska divizija, uz podršku 60 aviona iz pokreta, prodrla je u Kalinjin sa jugozapada. Pri kraju dana na periferiju grada prodrele su motostreljačke jedinice neprijatelja i tu se utvrdile.

Petnaestog oktobra jedinice grupe generala Vatutina pokušavale su da izbace neprijatelja iz Kalinjina, ali nisu imale uspeha. Sledećeg dana, 16. oktobra, u rejon Kalinjina stigle su druge jedinice Kalinjinske grupacije. Ceo dan i celu noć vođene su neprekidne borbe. Ali, zbog neusklađenog dejstva samostalnih jedinica i slabe podrške protivudara iz vazduha, sovjetske snage nisu uspele da oslobole Kalinjingrad. No i neprijatelj, u vezi sa porastom otpora naših trupa, nije uspeo da razvije napade na severozapad i na jug od Kalinjina.

To što su sovjetske trupe napustile Kalinjin stvorilo je realnu opasnost od dubokog obilaska možajskih položaja odbrane sa krila i obuhvata same Moskve. Da bi to spremio, vojni savet Zapadnog fronta je 15. oktobra izdao naređenje da se organizuju protivtenkovska uporišta na osnovnim pravcima koji vode za Moskvu. Glavne snage tih uporišta činile su tenkovske brigade i protivtenkovska artiljerija. Tenkovske jedinice, nalazeći se u zasedama, zatvarale su osnovne pravce dejstva tenkovskih grupa neprijatelja. U nizu rejona na pravcima ugroženim od tenkova bila je postavljena protivtenkovska artiljerija. Ta mera je bila važan faktor za učvršćenje odbrane naših trupa, na možajskim položajima.

Da bi se Moskva zaštitila sa severozapada i održavala odbranu na prilazima ka Kalinjinu, istovremeno je, direktivom Vrhovne komande, 17. oktobra od jedinica desnog krila Zapadnog fronta (22, 29. i 30. armije) i grupe generala Vatutina, bio formiran samostalan Kalinjinski front na čelu sa general-pukovnikom I. S. Konjevom. Za člana vojnog saveta fronta bio je određen komesar korpusa D. S. Leonov, a za načelnika štaba fronta general-major I. I. Ivanov.

Formiranjem Kalinjinskog fronta pojas odbrane Zapadnog fronta skraćen je skoro na polovinu. Glavni pravci

Zapadnog fronta sada su bili: volokolamski, možajski, malojaroslaivecki i taruski. Svaki od njih branila je po jedna armija, ojačana tenkovskim jedinicama i protivtenkovskom artiljerijom. Na volokolamskom pravcu branila se 16. armija general-majora K. K. Rokosovskog, na možajskom pravcu — 5. armija general-potpukovnika L. A. Govorova, na malojaroslaiveckom pravcu — 43. armija general-majora K. D. Golubjeva i na taruskom pravcu — 49. armija general-potpukovnika I. G. Zaharkina. Na tim pravcima u drugoj polovini oktobra razvile su se najžešće borbe.

16. A ROKOSOVSKI

Na volokolamskom pravcu napadao je 46. tenkovski korpus neprijatelja. Razvijajući uspeh, on je nastojao da iz pokreta ovlada gradom Volokolamskom i priđe Moskvi sa severozapada.

Bez obzira na malobrojnost snaga 16. armije, napadi neprijatelja na Volokolamsk sredinom oktobra bili su odbijeni. Sovjetski vojnici su branili svaki pedalj zemlje, nanoseći neprijatelju gubitke. U tim borbama posebno se istakao puk pitomaca pod komandom načelnika učilišta heroja Sovjetskog Saveza pukovnika Mladenceva i 316. streljačka (kasnije 8. gardijska) divizija generala I. V. Panfilova, koja je stigla iz Alma-Ate.

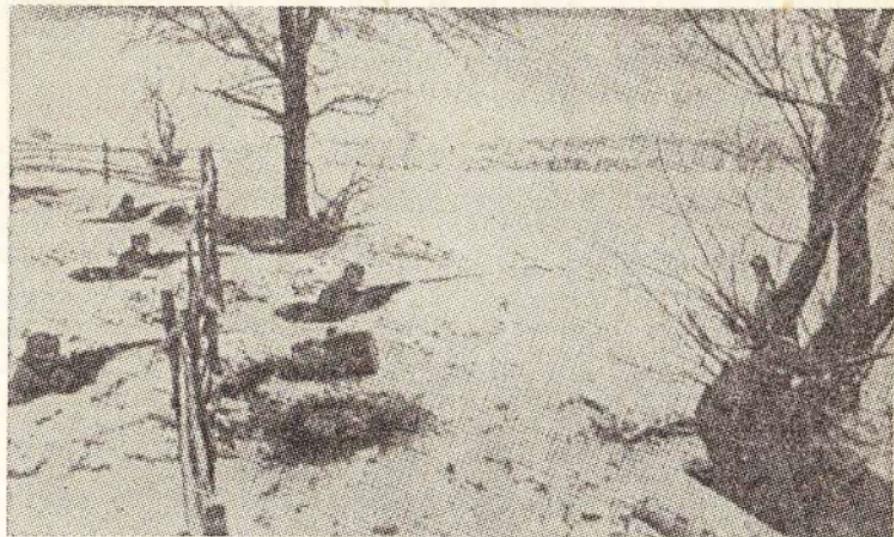
Puk pitomaca vodio je u toku nedelje neprekidne borbe, držeći zonu odbrane 24 km po frontu. Pojedinih dana puk je odbijao po nekoliko tenkovskih juriša neprijatelja. Trista šesnaesta streljačka divizija posela je zonu odbrane od 30 km po frontu, u rejonu Volokolamske magistrale. Ona je bila ojačana sa tri protivtenkovska artiljerijska puka i jednim topovskim artiljerijskim pukom. General Panfilov je umešno koristio artiljerijske jedinice za organizovanje protivtenkovskih zaseda na ugroženim pravcima. Neprijatelj je na frontu divizije preduzimao nekoliko juriša pešadijom i tenkovima, ali su svi ti juriši odbijani artiljerijom i nepokolebljivim otporom boraca divizije.

Kao rezultat uporne odbrane jedinica 16. armije, front na volokolamskom pravcu je bio stabilizovan na rekama Lami i Ruzi. Tu je neprijatelj bio prinuđen da obustavi svoje nastupanje.

5.A. Goveco

Na možajskom pravcu nastupao je 57. motorizovani korpus, podržan tenkovima i avijacijom. Neprijateljevi tenkovi su napadali duž možajskog i minskog druma. U toku dva dana borbi (13. i 14. oktobra), 32. streljačka divizija pukovnika V. I. Polosuhina, u sadejstvu sa 18. i 19. tenkovskom brigadom, odbila je nekoliko žestokih tenkovskih juriša neprijatelja kod Možajska. U tim borbama posebno su se istakli četa poručnika Kuznjecova. Samo za jedan dan ona je uništila 150 hitlerovaca, 4 automobila i 8 tenkova. Kao rezultat herojskog otpora divizije, svi frontalni napadi duž možajskog i minskog druma bili su odbijeni.

Neprijatelj je 15. oktobra pokušao da obide položaje divizije sa krila, ali se i taj njegov pokušaj pokazao bezuspešnim. Protivnapadima tenkova i dejstvom artiljerije bio je osujećen obilazni manevr neprijatelja. Neprijatelj je 16. oktobra podvrgao borbene poretke 32. streljačke divizije i tenkovskih brigada bombardovanju iz vazduha i prešao u napad na ceo front odbrane. Jedinice divizije, bez obzira na velike gubitke, uporno su branile svoje polo-

Borci u streljačkim zaklonima na možajskom pravcu

žaje. U tim borbama naročito hrabro su se borili artiljeri i majora Jefremova i Čevgusa, pešaci 2. bataljona 322. streljačkog puka pod komandom kapetana Ščerbakova i izviđači majora Korepanova. Ali, snage su bile nejednake i tenkovima neprijatelja je ušpelo da probiju odbranu divizije.

Delovi divizije su 16. i 17. oktobra pod borbom počeli da se povlače ka Možajsku. Neke jedinice divizije (17. streljački puk), našavši se u okruženju, produžavale su da vode žestoke borbe. U rejonima Borodino, Gorki i Knjazkovo takođe su uspešno vodili borbu protiv tenkova neprijatelja protivavionski i protivtenkovski divizioni divizija, koji su za dva dana borbi uništili 60 tenkova i 20 automobila. Nišandžija na oruđu Čihman uništio je 6 tenkova. Pri izvlačenju divizije iz borbe pokazali su hrabrost i nepokolebljivost major Vorobjev, koji je stajao na čelu odreda 17. streljačkog puka i izviđačkog bataljona, i komesar toga odreda Jefimov, komandir 113. streljačkog puka major Soldatov i komesar 17. streljačkog puka Mihailov.

Izjutra 18. oktobra neprijatelj je podvrgao Možajsk novom bombardovanju, a zatim je prodrio sa zapada u zapaljeni i razrušeni grad. *GOLUBJEV 43.A*

Na malojaroslaveckom pravcu nastupao je 12 armijski korpus neprijatelja, ojačan tenkovima. Na prilazima Malojaroslavec, na 35 km fronta, herojski su se borili 312. streljačka divizija pukovnika Smirnova i Podoljsko pešadijsko učilište, ojačani sa četiri artiljerijska puka. Probivši odbranu Podoljskog učilišta, tenkovi neprijatelja su 15. oktobra zaobišli malojaroslavecke položaje sa severa i iz pokreta prodrli u grad Borovsk. Motostreljačke jedinice neprijatelja su 16. oktobra podišle Malojaroslavec koga je branio mesni lovački bataljon. Ceo dan 17. oktobra neprijatelj je vršio borbeno izviđanje, pokušavajući da se manjim grupama provuče u grad, ili da ga obide sa krila. Izjutra 18. oktobra 20 neprijateljevih tenkova prodrlo je u grad.

Time što su sovjetske trupe napustile Malojaroslavec stvoreno je opasno stanje u centru Zapadnog fronta na narofominskom i podoljskom pravcu. Po naređenju Vrhov-

ne komande, na narofominskom pravcu je bila razvijena nova 33. armija, sastavljena od moskovskih divizija narodne odbrane.

49. A. ZAHAROV

Sredinom oktobra, u vezi sa neprekidnim povlačenjem delova 49. armije, pokazao se slabo obezbeđen taruski pravac. Trinaesti armijski korpus neprijatelja, koji je tu nastupao skoro bez borbe, ovладао је gradovima Tarusa i Alekxin, stvorivši opasnost od dubokog obuhvata Tule sa severa.

Na taj način, bez obzira na uporan otpor pojedinih združenih jedinica fronta i odseka utvrđenih rejona, nije se uspelo da se stabilizuje odbrana Zapadnog fronta na možajskim položajima. Dubok prodor neprijatelja na centru odbrane Zapadnog fronta, na narofominskem i podoljskom pravcu i napuštanje osnovnih položaja u možajskoj zoni odbrane od strane 5., 43. i 49. armije stvorilo je vrlo teško stanje na bližim prilazima Moskvi.

U toj teškoj situaciji Državni komitet odbrane, naredbom od 19. oktobra 1941, proglašio je opsadno stanje Moskve i rejona koji su joj pripadali. Komunistička partija i sovjetska vlada pozvali su vojsku i građane Moskve u zaštitu glavnog grada. Odbrana daljnih prilaza Moskvi poverena je trupama Zapadnog fronta, a njenih bližih prilaza — trupama Moskovske zone odbrane.¹²

KOV Komanda Zapadnog fronta, uočavajući veliku opasnost od prodiranja neprijateljevih tenkova ka Moskvi, najpre je preduzela mere da ojača protivtenkovsku odbranu jedinica. U tom cilju, pored inžinjerijskog ojačanja položaja odbrane i stvaranja protivtenkovskih artiljerijskih otpornih tačaka, na pogodnim linijama i putevima u pozadini fronta stvarani su protivtenkovski odredi za zaprečavanje, koji su se sastojali od jednog protivtenkovskog oruđa ili od dva takva oruđa, od voda pionira i čete strelaca. Tenkovske jedinice fronta, u sadejstvu sa protivtenkovskom artiljerijom, raspoređene su na svim glavnim

¹² Vidi „Правда“, 20 октобра 1941 г.

magistralama koje su vodile ka Moskvi. U toj teškoj situaciji bile su, takođe, preduzete sve moguće mere za grupisanje jedinica na najugroženijim delovima fronta.

ODBРАМБЕНА ДЕЈСТВА ЈЕДИНИЦА БРЈАНСКОГ ФРОНТА

JERJOMENKO

Ništa lakše nije bilo stanje ni na Brjanskom frontu. Napad neprijatelja u pojasu fronta počeo je dva dana ranije nego na Zapadnom frontu, tj. 30. septembra. Neprijatelj je vršio udar na snage 50. i 13. armije. U drugoj polovini dana neprijateljevo komandovanje je u zoni 50. armije uvelo u borbu nekoliko pešadijskih divizija i 57. motorizovani korpus, a u zoni 13. armije — dva motorizovana korpusa. Neprijatelj je uspeo da na nizu odseka brzo potisne jedinice fronta, a na nekim mestima da se probije i u dubinu njegove odbrane. Prvog oktobra neprijatelj je produžio da ojačava svoje snage na oba krila fronta i, razvijajući uspešno napad na oreškom pravcu, da zauzme rejon Sevska.

U toj situaciji vojni savet Brjanskog fronta naredio je 1. oktobra komandi 50. i 13. armije i operativnoj grupi general-majora Jermakova da odbiju napad neprijatelja i uspostave položaje. Međutim, jedinice nisu mogle da izvrše to naređenje, pošto su toga dana na oba krila fronta otkriveni znatni prodori neprijateljevih snaga. Neprijatelj je najviše napredovao u zoni odbrane 13. armije, gde su dejstvovalе glavne snage 2. tenkovske grupe generala Guderijana.

Noću uoči 2. oktobra Vrhovna komanda je neposredno zahtevala od vojnog saveta Brjanskog fronta da organizuje uništenje neprijateljeve grupacije koja se probila.

Drugog oktobra snage određene za protivudar vodile su teške odbrambene borbe i bilo je vrlo teško izvući ih iz borbe da bi zauzele polazni položaj. Zbog toga se protivudar morao izvršiti iz pokreta, i to samo tenkovskim brigadama koje su dolazile iz raznih pravaca. Udar naših tenkova lako je odbijen dejstvom 48. motorizovanog korpusa neprijatelja.

Toga dana neprijatelj je, na desnom krilu fronta, na širokom frontu, forsirao r. Desna pešadijskim divizijama i počeo da razvija nastupanje u pravcu Kirov — Žizdra. U drugoj polovini dana 3. oktobra, razvijajući uspeh na kromskom pravcu, tenkovi neprijatelja su iznenadno prodrli u grad Orel, skoro nepripremljen za odbranu. Na brjanskom pravcu neprijatelj je obuhvatao jedinice 50. armije sa severa, u pravcu Žizdre.

U toku 3. i 4. oktobra znatan deo jedinica fronta, nalazeći se u uslovima okruženja, odbijao je žestoke juriše neprijatelja. U cilju zatvaranja orelsko-tulskog pravca, iz rezerve Vrhovne komande su prebačene u rejon Mcenska 6. gardijska streljačka i 41. konjička divizija, 4. i 11. tenkovska brigada i streljački puk NKVD.*) Od tih jedinica formirao se 1. gardijski streljački korpus.

U to vreme jedinice 24. motorizovanog korpusa neprijatelja izbjajale su širokim frontom u zbijenim borbenim porecima na drum Orel — Tula. Tenkovske jedinice 4. tenkovske brigade, a kasnije i 11. tenkovske brigade, dejstvujući iz zaseda, izvele su snažne vatrene udare na neprijatelja, prinudivši ga prvo da stane, a zatim da siđe sa druma i razvije se u borbeni poredak. Nemajući jasnu predstavu o broju naših tenkova i trpeći gubitke, neke tenkovske jedinice neprijatelja su se vratile nazad, dok su druge počele da obilaze položaje naših tenkovskih zaseda sa krila. Takva aktivna dejstva tenkista 4. tenkovske brigade zadržala su dalje prodiranje neprijatelja na mcenskom pravcu.

U tim teškim borbama tenkisti 4. tenkovske brigade su pokazali primere vojničke hrabrosti i veštine. Posebno su se istakli vojnici bataljona teških tenkova te brigade, koji su se borili pod komandom kapetana A. A. Raftopula. U boju kod sela Iljkovo bataljon je tokom 8 časova istrajno odbijao grčevite juriše neprijateljevih tenkova. Neprijatelj je ovde izgubio 43 tenka, desetine protivtenkovskih oruđa i do dve čete pešadije.

*) Народный комиссариат внутренних дел (Narodni komesariat unutrašnjih poslova). — Prim. red.

Primer za vojнике баталиона био је њихов командант, капетан Рафтапуло. Не обзирајући се на рane и оpekotine на лицу и рукама, он је остао у stroju i rukovodio višednevним бorbama баталiona, nadahnjujući ličnim primerом своје борце i komandire. За показани heroizam u oktobarskim bojevima kod Orela kapetanu A. A. Raftapulu bilo je do-deljeno zvanje heroja Sovjetskog Saveza.

Sedam dana i noći trajале су борбе код Mcenska, 24. motorizovani корпус neprijatelja pretrpeo je ovde ozbiljne gubitke. Zadržavanje neprijatelja kod Mcenska stvorilo је pogodne uslove za izvlačenje из борбе okruženih јединица Brjanskog fronta i organizovanje одbrane na novim položajima. Međutim, situacija na frontu se i dalje komplikovala. Neprijateljevi tenkovi су 6. oktobra prodrli u Brjansk i Koračev, iznenadno напали на шtab fronta i poremetili komandovanje јединицама. U tim uslovima Vrhovna komanda je izdala naređenje за odstupanje јединица Brjanskog fronta.¹³

Jединице 50., 3. i 13. armije Brjanskog fronta почеле су 9. oktobra да се под vrlo teškim uslovima povlače na nove položaje. Većinu puteva којима су се повлачиле наше snage контролисао је neprijatelj. Trinaestog oktobra, pri napаду neprijateljevih tenkova на шtab 3. armije u prebacivanju, teško је ranjen komandant fronta general A. I. Jerjomenko. Tog истог дана при prebacivanju preko r. Reseta погинули су komandant 50. armije general M. P. Petrov i član vojnog saveta te armije brigadni komesar N. A. Šljapin. Штабови armija i fronta bili су више puta подвргавани udarima neprijatelja из vazduha. Trupe су треле velike gubitke. To je bio najteži period одbrane Brjanskog fronta.

Ipak, bez obzira на ogromne teškoće при odstupanju, главне snage 3., 13. i 50. armije izašле су 23. oktobra из okruženja i posele odbranu: 50. armija — на линiji reke Oka i Zuša, затварајуći tulski pravac, 13. armija — на линiji река Svapa i Sejm, затварајуći kurski pravac. Operativna grupa generala Jermakova била је уključena u sastav 13. armije, a general Jermakov određen за koman-

¹³ Архив МО СССР, ф. 5, оп. 2159, д. 63, л. 456.

danta 50. armije. Treća armija, produžavajući izlaz iz okruženja, delom streljačkih divizija izašla je na liniju Kromi (jugozapadno od Orela) — Fatež.

Kasnije se razvila uporna borba jedinica Brjanskog fronta na tulskom pravcu, gde je nastupala 2. tenkovska grupa generala Guderijana, koja je kasnije preimenovana u 2. tenkovsku armiju. Jednovremeno, na tulski pravac su bile usmerene znatne snage neprijateljeve avijacije, da bi zaštitile tenkovski korpus iz vazduha. U planovima nemackog fašističkog komandovanja tulskom pravcu se počlanjala posebna pažnja; nije Guderijan slučajno tu uputio svoje glavne snage pokretnih trupa — dva tenkovska korpusa.

Obrana Tule poverena je 50. armiji, koja se u to vreme branila glavnim snagama na liniji r. Oka, od grada Lihvin do Beljeva. Južnije od Beljeva, linijom reka Oka i Zuša, branile su se 6. gardijska streljačka i 41. konjička divizija i 11. tenkovska brigada, koje su u to vreme dodeljene u sastav 50. armije.

U Tulu su 25. oktobra odstupile jedinice 108. tenkovske divizije. Komandant te divizije pukovnik Ivanov bio je postavljen za komandanta tulskog garnizona. Tada je bio organizovan tulski borbeni odsek, pod komandom zamenika komandanta 50. armije general-majora V. S. Popova, saставa: 108. tenkovska divizija, tulski radnički puk, odred milicije i puk NKVD. Zadatak toga borbenog odseka bio je neposredna obrana grada. Naredbom Tulskog gradskog komiteta odbrane od 25. oktobra, u Tuli i susednim rejoniima uvedeno je opsadno stanje. Sve stanovništvo Tule od 17 do 50 godina bilo je mobilisano za izvođenje odbrambenih radova u gradu i njegovoј okolini. Rukovođenje odbrambenim radovima u gradu i oko njega povereno je komandantu garnizona i vojnem komandantu grada Tule.

Imajući u vidu važnost odbrane Tule za odbranu celog moskovskog pravca, a takođe i nedostatak jačih snaga u rejonu Tule, vojni savet 50. armije je doneo odluku o postepenom izvlačenju snaga armije na liniju reka Plava i Upa. U vezi s tim, 290. i 154. streljačka i 31. konjička

divizija usiljenim maršem su upućene u Tulu da bi organizovale odbranu bližih prilaza gradu.

U to vreme neprijatelj je delovima 24. motorizovanog korpusa 26. oktobra ovladao gradom Černj, a 27. oktobra gradom Plavsk. Neprijateljevi tenkovi prodrli su 28. oktobra u Ščekino. Neprijatelj je nastojao da iz pokreta zauzme Tulu i bez zadržavanja prodre do mostova preko r. Oke u Serpuhov. Radi toga je na uskom delu fronta tulskog pravca bio koncentrisao oko 200 tenkova, koje su podržavali avioni.

Neprijateljski tenkovi, goneći sovjetske snage koje su se povlačile, prodrli su 29. i 30. oktobra u južno predgrađe Tule. Međutim, zbog dejstva artiljerije i lovaca tenkova, bili su prinuđeni da se povuku. Započeli su žestoki bojevi. Za dva dana borbi kod Tule neprijatelj je izgubio 46 tenkova. Borbe kod Tule trajale su i tokom dva naredna novembarska dana. Obe strane su trpele velike gubitke. Tih dana u bojevima u rejonu Tule neprijatelj je imao preko 2.000 poginulih vojnika i oficira i oko 50 uništenih tenkova.

Posle 3. novembra neprijatelj je privremeno obustavio frontalne napade na Tulu, pokušavajući da obide grad sa krila, sa strane Dedilova i Suhodola (južno i severno od Tule). Ali, ta zamisao neprijatelja je propala, pošto su u to vreme glavne snage 50. armije posele i čvrsto držale određenu im liniju na jugozapadnoj, južnoj i jugoistočnoj periferiji grada.

Naporima trupa i gradskog stanovništva odbrana Tule je u kratkom roku postala nesavladiva za osvajače. General Guderijan je bio prinuđen da prizna da su njegove trupe pri pokušaju da zauzmu Tulu iz pokreta naišle na snažnu odbranu i da nisu imale uspeha.

Nepovoljan ishod borbi za Tulu veoma je obeshrabrio hitlerovsko komandovanje. Njegovi planovi o okruženju Moskve sa jugoistoka očito su propali. Istovremeno, naše trupe su na iskustvu odbrane Tule uvidele da čvrsta odbrana gradova na prilazima Moskvi može postati pregrada

o koju će se razbiti tenkovske udarne grupacije neprijatelja koje su usmerene na sovjetski glavni grad.

Propali su i planovi neprijatelja da okruži Moskvu i sa severozapada, preko Volokolamska. Krajem oktobra neprijatelj je pokušavao da probije odbranu na volokolamskom pravcu, na levom krilu 16. armije. No ti pokušaji nisu ovenčani uspehom. Čak je prvih dana novembra 16. armija sama izvršila protivudar na tenkove neprijatelja koji su se probili u rejon Skirmanovo (jugoistočno od Volokolamska) i povratila položaje, iako grad Volokolamsk nije tada uspela da oslobodi.

Protivudar 16. armije odlikovao se izrazitom aktivnošću i usklađenošću dejstava trupa. Posebno su se isticala dejstva tenkovskih brigada i konjičke grupe. Naredbom Narodnog komesara odbrane, 4. tenkovska brigada za smela i uspešna dejstva bila je preimenovana u 1. gardijsku tenkovsku brigadu. Lični sastav tenkovske brigade i konjičke grupe bio je nagrađen visokim vladinim nagradama. Komandantima 1. gardijske tenkovske brigade i konjičke grupe pukovnicima M. E. Katukovu i L. M. Dovatoru bili su dodeljeni činovi general-majora. Rođenje tenkovske garde i visoka ocena dejstava 16. armije poslužili su kao primer i podstrek drugim jedinicama Zapadnog fronta.

Dobivši niz snažnih udara od sovjetskih snaga koje su se uporno branile, neprijatelj je bio prinuđen da obustavi svoje napade na glavni grad, što je govorilo o iscrpljenosti njegovih snaga.

Nastala pauza u aktivnim borbenim dejstvima omogućila je sovjetskom komandovanju da preduzme mere za dalje usavršavanje odbrane. U direktivi Zapadnog fronta ukazano je na neophodnost da se neprijatelj do kraja iznuriti i sruše njegovi planovi napada na Moskvu. U tom cilju vojni savet fronta je naređivao: minirati sve pravce ugrožene od tenkova, srušiti mostove i razrušiti puteve pred prednjim krajem, pripremiti vatrene i žičane pregrade, šumske zaseke i zavale, potopiti zemljište, stvoriti protitenkovske rejone u kojima će biti sva protivtenkovska

sredstva. Preporučivalo se da se borbeni poreci jedinica ešeloniraju po dubini, pešadija rasporedi u zaklone (rovove) obrazuju rezerve, obezbede spojevi, stvore lažni prednji krajevi, lažne vatrene tačke i rezervni položaji i da se pristupi izradi jakih odbrambenih objekata.¹⁴

Na taj način, krajem oktobra i prvih dana novembra, zaustavljen je nastupanje neprijatelja na Moskvu u zona ma Zapadnog, Kalinjinskog i Brjanskog fronta. Linija odbrane Kalinjinskog fronta protezala se po severnoj obali Volge od Seližarova do Kalinjina i dalje na jug do Moskovskog mora. Zapadni front je stabilizovao svoju odbranu na prvom pozadinskom položaju možajske linije odbrane.

PARTIJSKO-POLITIČKI RAD U JEDINICAMA

Inspirator i organizator upornih i žestokih bojeva sovjetskih trupa na daljim prilazima Moskvi bila je Komunistička partija. Pod njenim rukovodstvom, armijski politički organi i partijske organizacije jedinica frontova koji su branili Moskvu obavili su ogroman partijsko-politički rad među vojnicima, kao njihovi istinski rukovodioci i vaspitači.

U teškim danima oktobra 1941, kada je neprijatelj preuzeo napad nastojeći da prodre ka našim životnim centrima, da zauzme Moskvu, okruži i razbije Sovjetsku armiju, list »Pravda« je u uvodnom članku od 13. oktobra doneo: »U taj strašni čas Partija još tešnje zbija svoje redove, još više jača svoju vezu sa širokim masama radnih ljudi. Komuniſti i komsomolci — u prve borbene redove! Pokazujte primer istrajnosti i neustrašivosti, upornosti i samopožrtvovanja«.

Vojni saveti Zapadnog, Kalinjinskog i Brjanskog fronta mobilišući lični sastav za izvršenje direktiva Komunističke partije i naredbe Državnog komiteta odbrane od

¹⁴ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 10169, д. 26, лл. 149—153.

19. oktobra o opsadnom stanju Moskve, obratili su se pozivom borcima, starešinama i političkim radnicima da povećaju istrajnost i upornost u bojevima sa nemačkim fašističkim zavojevačima i da hrabro štite prilaze ka sovjetskom glavnom gradu.

Politički organi, komesari, partijske i komsomolske organizacije, propagandisti i agitatori u jedinicama govorili su o teškom stanju na frontu i o ozbiljnoj opasnosti koja preti Moskvi i socijalističkoj domovini. Oni su mobilisali vojнике na nepoštednu i samopregornu borbu sa nemačkim fašističkim osvajačima: uspevali su da svaki sovjetski vojnik jasno sazna svoju odgovornost za sudbinu sovjetskog glavnog grada i potpuno shvati da se radi o životu ili smrti sovjetske države, o životu ili smrti naroda SSSR.

Veliki uticaj u vaspitanju sovjetskih vojnika imale su radničke delegacije koje su odlazile na front. Poseban značaj imalo je putovanje na front delegata moskovskih preduzeća i ustanova. Pojava delegacija radnih ljudi glavnog grada u prvim borbenim linijama oduševljavala je borce i starešine. Sovjetski vojnici su videli da ih Moskva i ceo sovjetski narod podržavaju u borbi sa neprijateljem.

U vezi sa približavanjem 24-godišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije, politički organi su razvili široku agitaciju i kulturni rad kod ličnog sastava. Propagandisti viših i agitatori nižih jedinica držali su govore. U jedinicama koje su se nalazile u drugom ešelonu čitale su se lekcije i predavanja i održavali koncerti. Frontovske, armijske i divizijske novine štampale su članke o velikom oktobru i proglaše CK partije povodom 24-godišnjice velike oktobarske socijalističke revolucije.

Kao pomoć političkim radnicima u jedinicama u razvijanju partijsko-političkog rada, Glavna politička uprava Crvene armije i političke uprave frontova upućivale su u divizije i pukove grupe svojih radnika. Tako je u toku oktobarskih borbi samo u 16. armiji Zapadnog fronta stiglo 95 političkih radnika.¹⁵

¹⁵ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 3087, д. 4, л. 36; д. 3, л. 140.

Pod zidinama Kremlja borci Sovjetske armije daju vojničku obavezu pred odlazak na front, za zaštitu Moskve

Politički radnici centralnog i frontovskog rukovodstva išli su u prvu liniju fronta, gde su govorili sa borcima i starešinama, pomagali agitatorima jedinica u sprovođenju usmene agitacije i prenosili pozitivna iskustva partijsko-političkog rada u borbenim uslovima.

Komunisti, koristeći se iskustvom koje su stekli partijsko-političkim radom, agitacijom i ličnim primerom u borbi, još više su podizali autoritet partijskih organizacija kod nepartijaca, razvijali u njima osećanje vojničke odgovornosti i vaspitavali neustrašivost u borbi.

Jedan od izrazitih primera borbenog i organizatorskog rada komunista u boju jeste podvig komesara V. G. Kločkova, čija se četa nalazila u sastavu 316. streljačke divizije generala Panfilova.

Neprijatelj je preduzeo napad na borbeno osiguranje te čete, koje se nalazilo u rejonu sela Nelidovo. U pomoć

borbenom osiguranju pohitao je komesar Kločkov sa dva odeljenja. Rukovodeći borbom Kločkov je organizovao otpor neprijatelju. Pri tome on je lično uništio deset fašista. Neprijatelj je u toj borbi imao oko 40 mrtvih i ranjenih. Od neprijatelja su zaplenjeni puškomitrailjez, dva automata, nekoliko pušaka i dosta municije.

Naredbom komande Zapadnog fronta od 3. novembra 1941, komesar Vasilij Georgijevič Kločkov bio je odlikovan borbenim ordenom »Crvena zastava«.

Vodeća uloga komunista u borbi pomagala je razvoju moralno-političke čvrstine sovjetskih vojnika. Rat je kazio ljudi moralno i politički. U ratu se čovek brzo pretvarao od neiskusnog mladića u hrabrog borca. »U ratu — pisao je M. I. Kalinjin — čovek za jedan mesec ili nekoliko meseci preživi ono što u mirno vreme ne preživi ni za deset godina, a može biti da u jednoj bici preživi ono što ne preživi ni za pola života.«¹⁶

Pravedni ciljevi velikog otadžbinskog rata, bespoštendna borba sovjetskih vojnika sa zakletim neprijateljem, heroizam komunista u borbi — sve je to stvaralo objektivne preduslove za nezapamćen porast redova Komunističke partije koji su popunjavani od vojnika proverenih u boju.

Mnogi vojnici nepartijci, polazeći u borbu, molili su partijske organizacije da ih prime u Komunističku partiju. U svojim izjavama oni su se zaklinjali da će do poslednje kapi krvi braniti svete položaje Podmoskovlja i smelo i odlučno uništavati hitlerovske osvajače. Crvenoarmejac Mamajev je pisao: »Molim partijsku organizaciju da me primi za kandidata člana VKP(b).*) Ja primam to veliko zvanje i obećavam da ću ga opravdati u borbi s nemačkim fašizmom. U svakoj borbi biću samo u prvim redovima i precizno ću tući fašističke izrode do njihovog potpunog poraza«.¹⁷

¹⁶ Наше дело правое, победа будет за нами! Сб. ПУ МВО, стр. 7.

*) ВКП(б) — Всесоюзная Коммунистическая Партия (большевиков) (Svesavezna komunistička partija boljševika). — Prim. red.

¹⁷ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 3087, д. 3, л. 300.

Istaknuti borci i starešine, stupajući u redove Komunističke partije, pojačavali su snage partijskih organizacija i jedinica. Što su partijske organizacije bile jače, to je politički rad u masama imao širi razmah i rastao uticaj partijskih organizacija na lični sastav.

Naporedo sa komunistima išli su komsomolci. Pod rukovodstvom političkih organa, komsomolske organizacije su na svojim sastancima pretresale pitanje uloge komsomolaca u boju i donosile odluke koje su obavezivale svakog člana VLKSM da hrabro štiti prilaze ka sovjetskom glavnom gradu. U 5. armiji komsomolci jednog streljačkog puka skupili su se na sastanak delegata razmotrili pitanje rukovodeće uloge komsomolaca u borbi i doneli odluku u kojoj se navodilo: »U času strašne opasnosti za našu domovinu, komsomolci puka — verni sinovi naše partije — smelo i neustrašivo će poći u boj u prvim redovima i ispunjavaće najodgovornije i najteže zadatke u borbi sa neprijateljem. Za slobodu i nezavisnost socijalističke domovine, za stvar Komunističke partije, spremni su da daju sve svoje snage, a ako ustreba i život«.¹⁸

Mlado lenjinsko pokolenje, po primeru očeva i starije braće, časno je branilo rođenu sovjetsku zemlju i samopregorno štitilo prilaze Moskvi, uništavajući nemačke

Komesar V. G. Kločkov

¹⁸ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 5033, д. 5, л. 108.

posada tenka »KV« pod komandom člana VLKSM poručnika Monjina. U oktobarskim bojevima posada je uništila 4 teška oruđa, jedan traktor i veliki broj pešadije neprijatelja. Tenk poručnika Monjina dobio je u borbi sa neprijateljem 38 pogodaka.¹⁹

Štiteći socijalističku Domovinu od tuđinske najezdne, sovjetski vojnici su predano izvršavali svoj vojnički dug — vojničku obavezu. U jednom od streljačkih pukova 33. armije prekinuta je za vreme borbe telefonska veza. Komsomolac vezista Novikov dobio je naređenje da pronađe neispravnost i uspostavi vezu. Hrabri vezista se, pod vatrom neprijatelja, provlačio ka mestu gde je prekinut telefonski kabl. Hitlerovci su ga primetili i pojačali su vatru, a neki od njih su se počeli puzeći privlačiti Novikovu. No sovjetski patriota je uporno tražio uzrok poremećaja veze. Otkrivši prekid telefonskog kabla, komsomolac Novikov je uzeo oba kraja kabla u zube i otvorio je vatru na grupu neprijateljevih automatičara. Neprijateljevo zrno je pogodilo u glavu hrabrog vezistu. Umirući, mladi heroj je još jače stegao kabl zubima. Tako je komsomolac Novikov do kraja ispunio svoj vojnički dug pred domovinom.²⁰

U 16. armiji, koja je dejstvovala na jednom od najtežih delova fronta, bilo je opšte poznato ime odvažnog artiljeriste, mlađeg vodnika Stemasova. Odbijajući napade neprijatelja, posluga oruđa Stemasova uništila je dva tenka i mnogo neprijateljeve pešadije, otvarajući vatru do poslednjeg metka. Kada je neprijatelj odsekao poslugu oruđa Stemasova od naših jedinica, hrabri artiljerac je preduzeo sve mere da se spoji sa svojom jedinicom. Zakačivši oruđe za traktor, Stemasov se sa svojim ljudima u toku tri dana i tri noći probijao iz okruženja. Sabravši po putu 17 ranjenih boraca, posluga Stemasova se spojila sa svojom jedinicom.

Za primerno izvršenje borbenih zadataka komandovanja na frontu borbe s hitlerovskim osvajačima i hrabrost

¹⁹ Isto, оп. 3087, д. 3, л. 172.

²⁰ Isto, оп. 5033, д. 5, л. 296.

i heroizam pokazane tom prilikom, Ukazom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR, od 9. novembra 1942. godine, mlađem vodniku Pjotru Dmitrijeviču Stemasovu dodeljeno je zvanje heroja Sovjetskog Saveza.

Politički radnici u jedinicama izvršili su veliko delo u razvijanju visoke budnosti kod vojnika, vaspitavajući ih da strogo čuvaju vojnu tajnu. To je odigralo značajnu ulogu u povećanju borbene sposobnosti pukova, bataljona i četa sovjetskih trupa.

Komandovanje i politički organi na zapadnom pravcu u vreme oktobarskih bojeva posvetili su veliku pažnju organizovanju odreda i grupe lovaca neprijateljevih tenkova. Više stotina nemačkih fašističkih tenkova, oklopnih transportera i automobila uništili su i izbacili iz stroja borci tih odreda i grupa.

Na taj način su starešine i politički radnici i partijske i komsomolske organizacije u toku žestokih oktobarskih bojeva vaspitavali istrajnost i upornost ličnog sastava i bogatili njihova borbena iskustva, doprinoseći samim tim rušenju neprijateljevih planova za zauzimanje Moskve. Duboko poverenje u borce, u snagu sovjetskog naroda, jaka i istinita agitacija među vojnicima, lični primer nepokolebljivosti i hrabrosti u borbi starešina, političkih radnika, komunista i komsomolaca bili su glavno oružje u vaspitanju trupa i učvršćenju njihovog morala, vere u sovjetsko oružje i pobedu nad snažnim neprijateljem.

DEJSTVA TRUPA PVO MOSKVE U ZAŠTITI GRADA

U periodu borbi na dalnjim prilazima Moskvi nemačko fašističko komandovanje je novim i sve jačim snagama produžavalo da nanosi masovne udare bombarderskom avijacijom po sovjetskom glavnom gradu. Približavanjem linije fronta Moskvi i napuštanjem od strane sovjetskih trupa teritorije na kojoj su bili razmešteni aerodromi i stanice vazdušnog osmatranja, obaveštavanja i veze (VNOS), borbena dejstva trupa protivvazdušne odbrane Moskve znatno su se komplikovala i postala još napornija.

Lovačka avijacija 6. vazduhoplovног korpusa bila je pri-
nuđena da se prebazira na aerodrome koji su se nalazili
istočno od Moskve. To je uslovilo zbijanje aviona-lovaca
na aerodromima koji su tamo postojali, što se takođe odra-
žavalo i na njihove manevre. Ukipanje stanica vazdušnog
osmatranja, obaveštavanja i javljanja narušavao je blago-
vremeno obaveštavanje. Sve je to učinilo da se protiv-
vazdušna odbrana Moskve u oktobru i početkom novembra
1941. našla u veoma nepovoljnim uslovima.

Bombarderska avijacija neprijatelja dejstvujući ranije
sa udaljenih aerodroma, trošila je znatan deo goriva za
letenje do objekta i povratak od njega do mesta lokacije.
Zbog toga joj je za letenje nad rejonom Moskve ostajala
neznatna količina goriva i, analogno tome, njena borbena
dejstva su bila relativno ograničena. Kada su se, pak, ne-
prijateljeve vazduhoplovne jedinice počele bazirati na
aerodromima na liniji: Smolensk — Mogiljev — Vitebsk
i još bliže prema Moskvi, njegovi avioni su bili u mogućno-
sti da se nalaze u zoni Moskve znatno duže nego u prvim
mesecima rata. Koristeći se tim pogodnim uslovima, nepri-
jateljevi bombarderi su od druge polovine oktobra poletali
na bombardovanje pod zaštitom svojih lovaca, što je našoj
lovačkoj avijaciji otežavalo borbu sa njima, jer, pre nego
što bi stupila u borbu sa neprijateljevim bombarderima,
morala je da savlada otpor pratećih lovaca. Neprijateljevi
bombarderi su se pod zaštitom lovaca sve češće pojavljivali
u vidljivo doba dana. Vršeći vazdušne napade sa raznih
visina, avioni su ulazili u zonu artiljerijske vatre u manjim
grupama i čak pojedinačno, s intervalom od 30 do 60 mi-
nuta. To je bila taktika iznuravanja. Neprijatelj je imao za
cilj da iznuri snage i sredstva naše protivvazdušne odbrane,
oslabi njenu bojevu gotovost, da se pojavi iznenada, a posle
toga da bombarduje sa malih visina.

U drugoj polovini oktobra, kada su se neprijateljevi
tenkovi i motopešadija probijali ka sovjetskom glavnom
gradu i kad se na poljima Podmoskovlja rasplamsala
krvava bitka, neprijateljeva avijacija se u neprekidnim
talasima ustremljavala na Moskvu, pokušavajući da je
razruši.

Imajući u vidu svu složenost situacije i opasnost koja Moskvi preti iz vazduha, Komunistička partija i sovjetska vlada preduzimaju dopunske mere za učvršćivanje protivvazdušne odbrane glavnog grada. U oktobru i novembru povećavaju se broj jedinica PVO i MPVO i njihovo naoružanje. Po direktivi CK SKP(b), Moskovski gradski komitet partije mobiliše novi odred komunista i komsomolaca za službu u PVO. Priliv komunista i komsomolaca u borbene jedinice pozitivno se odrazio na poboljšanje idejno-političkog rada ličnog sastava i na povećanje borbenog morala jedinica.

U oktobru neprijateljevi bombarderi su izvršili 31 nalet na Moskvu, od čega 13 danju i 18 noću. U tim naletima učestvovalo je 1998 aviona, od kojih se 72 ili 3,6% probilo ka gradu.²¹ Avioni koji su se probili bacali su bombe na železničku stanicu moskovskog železničkog čvora, na mostove preko reke Moskve, na stambene zgrade, državne ustanove i preduzeća.

U borbi sa neprijateljem jesenjih dana 1941. borci i starešine jedinica PVO Moskve pokazali su se nepokolebljivi i hrabri, nanoseći avijaciji neprijatelja ozbiljne gubitke. U oktobru, u vazdušnim borbama i od vatre protivavionske artiljerije, hitlerovci su izgubili 278 aviona, ili 13,9% od svih aviona koji su učestvovali u naletima na Moskvu.²²

Jedinice protivvazdušne odbrane Moskve takođe su aktivno učestvovale u borbama sa kopnenim snagama neprijatelja. Protivavionska artiljerija je uspešno vodila borbu s neprijateljem tenkovima i pešadijom. Lovci protivvazdušne odbrane su štitili trupe Zapadnog i Kalinininskog fronta, napadali trupe neprijatelja i dejstvovali na njegove aerodrome. Šesti lovački korpus izvršio je oko 3 hiljade bombarderskih i jurišnih avio-poleta. Njegovi udari su bili masovni i usmeravani su po osnovnim grupacijama neprijatelja na odlučujućim pravcima. Jurišnim

²¹ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 198982, д. 13, л. 88.

²² Исто, л. 142.

napadima na trupe neprijatelja korpus je unišio desetine tenkova, stotine automobila i rasturio ili unišio nekoliko hiljada neprijateljevih pešaka.

Prvi udar korpus je izvršio snagama od četiri puka lovaca u oktobru 1941. po motomehanizovanim jedinicama neprijatelja u rejonu Beli i Juhnov, sadejstvujući u sprečavanju napredovanja neprijatelja prema Moskvi i Rževu. Drugi udar je izvršen u novembru na grupaciju neprijatelja koja se bila probila u rejone: Moskovsko more, Klin, Zavidovo, Turginovo. Treći udar sa 370 aviona korpus je naneo motomehanizovanoj grupi neprijatelja koja je nastupala od Solnečnogorska ka Horugvino — Litvinovo. Od tih udara naših lovaca hitlerovci su imali velike gubitke.

Trupe protivvazdušne odbrane Moskve u žestokom dvoboju sa snažnim i lukavim neprijateljem postigle su velike uspehe, časno ispunivši povereni im zadatak. Ti uspesi u borbi sa nemačkom fašističkom avijacijom bili su rezultat masovnog heroizma i ratne umešnosti boraca i starešina i aktivnog učešća stanovništva glavnog grada u mesnoj protivvazdušnoj odbrani.

RAZVIJANJE PARTIZANSKOG POKRETA U PERIODU ODBRAMBENIH BOJEVA NA DALJNIM PRILAZIMA MOSKVI I BORBENA DEJSTVA PARTIZANA

Partizanska borba sovjetskog naroda protiv nemačkih fašističkih osvajača razvila se već od prvih dana upada neprijatelja na teritoriji Sovjetskog Saveza. U uslovima kada je Sovjetska armija bila prinuđena da odstupa u dubinu teritorije i kada su hitlerovci nepoštedinim terorom pokušavali da zastraše stanovništvo okupiranih sovjetskih rejona, bila je potrebna izuzetna hrabrost i neograničena ljubav prema domovini da se povede oružana borba u pozadini neprijatelja.

Organizator i inspirator partizanskog pokreta protiv fašističkih otimača bila je Komunistička partija.

Komunistička partija i sovjetska vlada već prvih dana velikog otadžbinskog rata su u važnim dokumentima,

kao što je direktivno pismo SNK SSSR i CK SKP(b) od 29. juna i odluka CK SKP(b) od 18. jula o organizaciji borbe u pozadini nemačkih trupa, izložili detaljno zadatke partizanskog rata u pozadini neprijatelja. CK SKP(b), vlada i Državni komitet odbrane pozvali su partijske organizacije, organe vlasti i sve trudbenike prifrontovskih i okupiranih rejona da stvaraju partizanske odrede i diverzantske grupe za borbu sa delovima neprijateljeve armije, za rasplamsavanje partizanskog rata svuda i na svakom mestu. Da bi dao borbi što širi razmah i borbenu aktivnost, CK partije je zahtevao od rukovodilaca mesnih partijskih organizacija i organa vlasti da lično stanu na čelo grupa i odreda samopožrtvovanih boraca.

Poziv Partije i vlade naišao je u sovjetskom narodu na najvatreniji odziv. On je, po slikovitom kazivanju M. I. Kalinjina, »dao izlaz, otvorio brane narodne strasti i uka-zao na način primene narodne energije u partizanskoj borbi«.²³

Veliki rad na organizovanju ilegalnih komiteta i partizanskih odreda vršili su moskovski i tulski oblasni komiteti partije. Oni su blagovremeno od dobrovoljaca odabrali borce, komandire i komesare za partizanske odrede i pripremali baze oružja, namirnica i lekova. Formirani odredi su izvodili vojnu obuku i izučavali zemljište rejona verovatnih predstojećih borbenih dejstava. Za rukovođenje partizanskom borbom obrazovani su posebni ilegalni partijski komiteti.

Moskovski oblasni komitet partije brižljivo je odabrao komandante i komesare odreda. Borci-partizani pojedinačno su odabirani od strane sekretara gradskih i rejon-skih komiteta Partije, iz redova dobrovoljaca-komunista, komsomolaca i vanpartijaca. U sastav partizanskih odreda ulazili su rukovodioci iz partijskih i sovjetskih organa. Stvarane su partijske i komsomolske organizacije odreda. Partijske organizacije prifrontovskih rejona pokrenule su veliku akciju za formiranje partizanskih odreda i organi-

²³ М. И. Калинин. Война Отечественная и война тотальная. Киргизиздат, 1943, стр. 22.

zovanje ilegalstva u pozadini neprijatelja na zapadnom pravcu. U Moskovskoj, Kalinjinskoj, Tulskoj, Orelskoj i drugim oblastima partijski komiteti su u toku nekoliko nedelja odabrali za ilegalan rad najsigurnije, proverene komuniste i formirali i popunili oružjem i ljudstvom partizanske odrede, koji su posle okupacije rejona odmah stupali u borbu sa neprijateljem.

Veliki rad na stvaranju partizanskih odreda izvršili su Serpuhovski i Volokolamski rejonski komitet partije. Sekretari tih komiteta pažljivo su odabirali od dobровoljaca borce, komandire i komesare odreda i dostavljali to na odobrenje birou rejonskog komiteta. Tako je u Serpuhovskom rejону bio formiran odred »Smrt fašizmu«, jačine 60 boraca.²⁴ Volokolamskom rejону bila su formirana dva partizanska odreda ukupne brojnosti od 167 ljudi (od toga — 69 komunista, 24 komsomolca i 74 vanpartijca). Oba odreda su na samom početku raspolagala dovoljnim naoružanjem. Sve ljudstvo je imalo puške. Po red toga u odredima je bilo 8 mitraljeza, protivtenkovske mine, ručne bombe, flaše sa zapaljivom smesom i eksploziv.²⁵ Detaljna i blagovremena priprema dala je rezultate: U Volokolamski rejону okupatori su stigli 19. novembra 1941, a noću 20/21. novembra partizani su već vodili prve borbe sa neprijateljem.

U Tulskoj oblasti partizanski odredi su bili formirani u 30. rejona. U oblasnom centru od dobrovoljaca radnika iz fabrike oružja i municije bilo je organizovano i prebačeno u rejone pet partizanskih odreda. U razvijanju partizanskog pokreta u Tulskoj oblasti važnu ulogu su odrigli lovački bataljoni, u kojima je bilo oko 10 hiljada boraca. Lovački bataljoni, zajedno sa jedinicama 50. armije, uporno odolevajući pritisku neprijatelja na dalnjim prilazima Tuli, dobili su prvo borbeno iskustvo. Iz lovačkih bataljona, vrlo dobro naoružanih i obučenih, bile su izdvojene za partizansku borbu u pozadini neprijatelja pokretne grupe od 5 do 7 ljudi.

²⁴ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 9800, д. 1, л. 7.

²⁵ Исто, л. 8.

Partizanski odredi, od prvih dana formiranja, imali su svoju unutrašnju vojnu organizaciju sa odgovarajućim vojničkim redom i disciplinom. Organizaciona struktura odreda zavisila je od njihovog brojnog stanja i naoružanja. U početku, kada su partizanski odredi bili manji, oni su brojali, po pravilu, od 10 do 50 ljudi (najveći odred nije imao više od 200 ljudi), a od naoružanja su imali skoro isključivo puške, pištolje i ručne bombe. U to vreme odredi su se najčešće sastojali od dve do tri grupe ili voda.

U odrede su dolazili ljudi najrazličitijih profesija: radnici, kolhoznici, učitelji, lekari, agronomi, veterinari, radni ljudi u organima vlasti, partijski, komsomolski i sindikalni radnici. U odredima se okupio velik broj žena i devojaka. Raznovrstan je bio sastav partizana i po uzrastu: rame uz rame ratovali su ljudi srednjih godina, starci, među njima i učesnici građanskog rata, i omladina.

Rukovodioci odreda su takođe bili ljudi različitih profesija. U Moskovskoj oblasti jednim odredom Ostaškovskog rejona komandovao je sekretar rejonskog komiteta partije Proskurin, na čelu Ugodsko-Zavadskog odreda stajao je predsednik izvršnog komiteta rejonskog sovjeta Gurjanov, u Tulskoj oblasti Čerepetskim odredom je komandovao vodnik milicije Teterčev, u Kalinjinskoj oblasti Velikolukskim odredima komandovali su učitelj Muromcev i predsednici seoskih sovjeta Burukov, Petrov i Ostroumov. U gradu Kalinjinu izviđačku grupu je vodila fabrička radnica Konakova.

Organizatorska i rukovodeća snaga partizanskog pokreta bile su partijske organizacije. Partijsko-komsomolski i sovjetski aktivni su bili jezgro partizanskih odreda. U Moskovskoj oblasti u sastavu i na čelu odreda su bili rukovodioci partijskih i sovjetskih organa: 69 sekretara gradskih i rejonskih komiteta Partije, 31 predsednik izvršnih komiteta gradskih i rejonskih sovjeta radničkih deputata, 22 sekretara gradskih i rejonskih komiteta komsomola.²⁶

²⁶ Архив ИМЛ, ф. 88, оп. 1, д. 905, лл. 1, 2.

Komunisti i komsomolci su cementirali redove partizana i bili najsigurniji oslonac komandira i komesara u rešavanju borbenih zadataka i sproveđenju političkog rada među stanovništvom.

U prvim mesecima otadžbinskog rata partizanski pokret se nalazio u periodu nastajanja. Partizanski odredi i grupe su bili malobrojni, bez borbenog iskustva i najčešće slabo naoružani. Oni su dejstvovali odvojeno i bez tesne veze sa operacijama sovjetskih trupa. Rukovođenje borbenim dejstvima partizanskih odreda nije bilo dobro organizovano. Mnogi odredi nisu bili snabdeveni radiostanicama, što se negativno odražavalo na ostvarenje rukovođenja njihovom delatnošću na velikom prostranstvu.

U svim odredima nisu bile oformljene partijske i komsomolske organizacije. U nekim rejonima nisu postojali ilegalni rejonski komiteti. Odsustvo solidnog organizaciono-partijskog i političkog rada u odredima umanjivalo je njihove borbene mogućnosti.

Centralni komitet partie otkrio je te i druge nedostatke u razvoju partizanskog pokreta i doneo niz mera za njegovo učvršćenje. Pre svega, obraćena je pažnja na centralizaciju i celishodnost rukovođenja partizanskim pokretom. U tom cilju je bio objedinjen rad oblasnih komiteta Partije i vojnih saveta i političkih organa frontova u rukovođenju partizanskom borbom, što je pogodovalo uspostavljanju borbenog sadejstva partizanskih odreda sa jedinicama Sovjetske armije. Centralni komitet SKP(b), razmatrajući partizanski pokret kao jedan od važnih faktora za razbijanje neprijatelja, obavezao je vojne savete i političke organe Sovjetske armije da posvete posebnu pažnju rukovođenju partizanskim pokretom.

Na osnovu direktive CK partie, Glavna politička uprava Sovjetske armije u svojoj direktivi br. 205 od 19. avgusta 1941. odredila je sadržinu rada i obavezu vojnih saveta i političkih organa frontova i armija u rukovođenju partijsko-političkim radom sa stanovništvom okupiranih rejona i partizanskim odredima. Vojni saveti i politički organi, koji su bili u vezi sa partijskim i sovjetskim organizacijama prifrontovskih rejona, bili su dužni da: uspo-

stavljuju i učvršćuju vezu između operativnih jedinica armije i partizanskih odreda; formiraju nove odrede, obučavaju ih za borbena dejstva i zabacuju u pozadinu neprijatelja; izdaju specijalnu literaturu za stanovništvo okupiranih rejona i partizane, letke i proglose, a takođe da za njih organizuju posebne radio-emisije.

Ispunjavajući direktivu CK partije, ratni saveti i politički organi trupa frontova zapadnog pravca pojačali su rad na rukovođenju borbom u pozadini neprijatelja. U drugoj polovini avgusta u Vojnom savetu zapadnog pravca održano je savetovanje o koordinaciji borbenih dejstava partizanskih odreda, na kome su učestvovali rukovodioci Moskovskog, Smolenskog, Tulskog i Kalinjinskog oblasnog komiteta partije, štaba i političke uprave. Učesnici savetovanja su pretresali pitanja o formiranju i obučavanju partizanskih odreda i njihovom naoružanju. Da bi se mesnim partijskim organizacijama prifrontovskih rejona pružila brza pomoć u formiranju i obučavanju partizanskih odreda, bio je oformljen nastavni centar koji je uskoro postao škola masovne pripreme partizanskog kadra i uzorna laboratorija minsko-eksplozivne tehnike.

Na samom početku razvoja partizanskog pokreta, kada je on naročito oskudevao u iskusnom vojnem kadru, nastavni centar Kalinjinskog fronta, od oktobra 1941. do 1.298 ljudi.

U nastavnom centru Zapadnog fronta obučavali su se mnogi kasnije proslavljeni komandiri — mineri i izviđači. Kasnije su se nastavni centri razvili unutar Kalinjinskog i Brjanskog fronta, a takođe i pri štabovima mnogih armija zapadnog pravca. Kroz njih je prošlo nekoliko hiljada partizana i rukovodilaca partizanskog pokreta. Samo nastavni centar Kalinjinskog fronta, od oktobra 1941. do januara 1942, pripremio je oko hiljadu partizana.²⁷

Prednost sistema centralizovanog formiranja i obučavanja partizanskih odreda bila je očita već prvih dana. Stvaranje nastavnih centara pri štabovima armija opera-

²⁷ Архив МО СССР, ф. 213, оп. 21370, д. 1, л. 30.

tivne vojske omogućilo je najbrže i najracionalnije ostvarenje borbene obuke partizana i njihovog rukovodećeg kadra.

U nastavnim centrima, u borbenoj obuci odreda, glavna pažnja je obraćena na izučavanje taktike neprijatelja i forme i načina partizanskog ratovanja. Maksimum vremena posvećivano je izučavanju borbenih dejstava u ravnici, šumi, naseljenom mestu, noću i po nepogodi. Svaki učesnik zbora obučavao se u gađanju iz nemačkog oružja — automata i mitraljeza, bacanju ručnih bombi, samostalnom rušenju mosta, izradi prepreka itd. Zborovi su se obično završavali noćnim obučavanjem.

U vojnoj i političkoj pripremi partizana veliki značaj je imala štampa. U samom početku otadžbinskog rata Narodni komesarijat odbrane izdao je u velikom broju primeraka uputstva za partizanske odrede. Glavna politička uprava Sovjetske armije snabdela je partizane specijalnim podsetnikom za partizane. Vojni saveti i politički organi jedinica frontova zapadnog pravca takođe su se široko koristili štampom za prenošenje vojnih znanja partizanima. U uputstvima, podsetnicima, pismima i proglašima partizani su nalazili važne podatke o pitanjima partizanskog ratovanja. Posebno je bio značajan podsetnik za partizane, koji je izdala Glavna politička uprava. Njegov sadržaj je znao svaki partizan. Podsetnik je imao šesnaest tačaka i u njima su u sažetoj i popularnoj formi određivani politički zadaci i taktika partizana.

Sve je to doprinosilo da se partizanski pokret razvije i učvrsti.

U to vreme, kada se neprijatelj približavao Moskovskoj oblasti, u svakom rejonu bila su već formirana po dva-tri odreda, a u pojedinim rejonima i po četiri, koji su brojali od 20 do 75 ljudi. U oktobru i novembru 1941. na teritoriji koju je okupirao neprijatelj, u 27 rejona dejstvovao je 41 partizanski odred jačine 1.800 ljudi, od čega 150 žena.²⁸

²⁸ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 9800, д. 1, л. 5.

U Kalinjinskoj oblasti od avgusta 1941. u 38 rejonu pod nemačkom fašističkom okupacijom vodilo je borbu s neprijateljem 55 partizanskih odreda, u kojima je bilo ukupno 1.652 čoveka.²⁹

Na teritoriji koju je neprijatelj okupirao u Tulskoj oblasti dejstvovalo je 30 partizanskih odreda i 88 partizanskih grupa, sa ukupno 2.150 ljudi.³⁰

Partizanski odredi, vodeći oružanu borbu protiv okupatora, nanosili su neprijatelju znatne gubitke, razarali njegovu pozadinu i podrivali duh neprijateljevih vojnika i oficira. U svojoj borbenoj aktivnosti partizani su primenjivali raznoobrazne forme i načine borbe. Oni su napadali na jedinice neprijatelja, na razvučene pozadinske kolone, na pojedinačne automobile i motocikle hitlerovaca, na neprijateljeve veziste koji su otklanjali kvarove itd. U delokrug rada partizanskih odreda ulazilo je i rušenje dalekih linija veze neprijatelja ili organizovanje prisluškivanja na njima; hvatanje izveštaja koje je neprijatelj predavao putem radio-veze; napad na rejone razmeštaja fašističkih trupa i na njihova skladišta, radionice i aerodrome; rušenje puteva, mostova i železničkih objekata; predaja štabovima operativne armije izveštaja o neprijatelju.

Taktika partizanskih odreda odlikovala se smelošću odluka i brzinom dejstva. Napadi su vršeni pretežno noću ili rano ujutro u vreme smene straže. Široko se praktikovalo da se postavljaju zasede. Izviđanje je vršeno neprekidno. Sve je to obezbeđivalo iznenađenje u napadu — osnovni uslov uspeha partizanskog ratovanja.

Partizani su nastojali da ne stupaju u dugotrajnu borbu, već da nanose kratke udare. Zbog toga su zadaci među jedinicama i borcima raspodeljivani sa maksimalnom tačnošću. Svi izlazi neprijatelja stavljeni su pod vatru. Posle napada partizani su brzo odlazili, deleći se na manje grupe, i po nekoliko puta su menjali pravac kako bi doveli neprijatelja u zabludu.

²⁹ Isto, ф. 213, оп. 307348, д. 15, л. 91.

³⁰ Isto, ф. 208, оп. 9800, ф. 1, л. 6.

Jedna od najznačajnijih jesenjih borbi partizana Podmoskovlja bila je Ugodskozavodska akcija. U Ugodskozavodskom rejonu Moskovske oblasti, objedinjene snage četiri partizanska odreda, zajedno sa jedinicama 17. streličke divizije, izvršile su prepad na štab korpuša neprijatelja i na njegov garnizon u Ugodskoj fabrici. Partizani su pokazali u toj do drskosti smeloj akciji visoke borbene kvalitete. Oko 20. novembra izviđači su ustanovili da se u reionskom centru Ugodske fabrike smestio štab 12. neprijateljevog armijskog korpusa. Komandant četiri objedinjena odreda V. A. Karasiev, sada heroj Sovjetskog Saveza, provukao se s grupom boraca u naseljeno mesto i u toku tri dana osmatranja ustanovio raspored štaba, skladišta i garaža, razmeštaj oficira i vojnika, unutrašnji raspored garnizona i straža. Podatke koje je prikupio izviđanjem Karasiev je dostavio komandi 17. streličke divizije, u čijem sadejstvu su dejstvovali odredi.

Komanda divizije, zajedno sa rukovodstvom odreda, donela je odluku da razbije štab. Za izvršenje tog zadatka bila je formirana udarna grupa od 400 ljudi.³¹ Jedinice grupe dobine su određene objekte za napad. Noću između 23. i 24. novembra partizani su zauzeli polazne položaje za napad, koji je počeo u 2 časa noću, na opšti signal. Pošto su likvidirali neprijateljeve straže i probili se u prostorije, partizani su iz neposredne blizine ubijali hitlerovce.

Iznenadni udar je ošamutio neprijatelja, koji je pomislio da je izведен krupan vazdušni desant. Oficiri i vojnici su u panici iskakali iz kuća u donjoj odeći i, gađajući nasumice, razbežali su se. Akcija je trajala 1 čas i 10 minuta i krunisana je punim uspehom. Štab je bio razbijen. Hitlerovci su izgubili više od 600 vojnika i oficira, 30 teretnih i 23 laka automobila, 4 tenka i jedna oklopna kola, 12 kola sa municijom i dvoja sa poštrom. Pored toga, partizani su zapalili skladište goriva, remontne radionice,

³¹ Архив МО СССР, ф. 213, оп. 307348, д. 14, л. 66.

garažu, poštu i telegraf i sve zgrade gde su bili smešteni okupatori.³²

Takođe smelo i odlučno su dejstvovali diverzanti Novosokoljničeskog, Kunjinskog i Pjenovskog partizanskog odreda Kalinjinske oblasti. Prvih dana oktobra 1941, kada je hitlerovska komanda objavila »generalno« nastupanje na Moskvu, grupa diverzanata Novosokoljničevskog odreda digla je u vazduh neprijateljev ešelon od 50 vagona sa vojnicima i oružjem na pruzi između Novosokoljnika i Vidumskog. Hitlerovcima je bio potreban specijalni voz da bi očistili prugu od gomile metala i pokupili ranjene i ubijene. Istovremeno, druga grupa odreda je digla u vazduh ešelon od 40 vagona sa oružjem i municijom kod Samolukova. Rušenje je bilo tolikih razmera da je neprijatelj mogao da uspostavi saobraćaj u pravcu Lenjingrada tek nakon pet dana.³³

Kunjinski odredi redovno su rušili mostove na komunikacijama neprijatelja i narušavali njegovu šapsku vezu. U septembru i oktobru 1941. grupe diverzanata su posekle 165 m kabla, porušile 5 mostova i na sedam mesta minrale kočegarovski put.³⁴

Dva pjenovska partizanska odreda, pod opštim rukovodstvom sekretara rejonskog komiteta Partije Filimnova, u oktobru i novembru za 40 dana borbi na putevima Holm—Ostaškov i Andreapolj—Peno uništili su oko 40 neprijateljevih automobila sa pešadijom i municijom. Prvi pjenovski odred pod komandom rejonskog opunomoćenika narodnog komesarijata za nabavke Arsenjeva, napao je 14. oktobra neprijateljev garnizon od 140 ljudi na poljoprivrednom dobru Sidorovo i celog ga uništio. Odred je 16. oktobra minama uništio 6 neprijateljevih automobila sa borbenom tehnikom i oružjem, a 21. oktobra je razbio konjički vod neprijatelja i uhvatio 13 konja sa sedlima.

³² Архив МО СССР, ф. 17, оп. 22, д. 1773, лл. 90, 91.

³³ Исто, ф. 213, оп. 307348, д. 15, лл. 91, 92.

³⁴ Исто, л. 26.

Odred je 23. oktobra razbio štab neprijateljevog bataljona, a 2. i 7. novembra izvršio je prepad na neprijateljeve garnizone u naseljenim mestima Nikiški i Zanepreće.³⁵

Neprekidna aktivna dejstva izvodili su zavidovski i kalinjinski partizanski odredi. Konjički odred pod komandom rukovodioca vojnog odeljenja Kalinjinskog rejonskog komiteta partije Ščerbakova kontrolisao je dva puta — volokolamski i burašinski. Radnički odred, pod komandom direktora zavidovskih nalazišta treseta Lapina, za 26 dana borbenih dejstava u pozadini neprijatelja, u novembru 1941, na preko 20 mesta prekinuo je žičanu vezu neprijatelja, zaplenio je: jednu tanketu, jedan automobil sa protivavionskim oruđem, 15 automata, 10 pušaka i uništio je 30 neprijateljevih vojnika i oficira. Medicinska sestra odreda Bjelkina spasla je od smrti 25 teško ranjenih boraca i starešina Sovjetske armije koji su se našli u pozadini neprijatelja.³⁶

Odred pod komandom predsednika seoskog sovjeta Kovodi rušio je mostove, zadržavajući tako kretanje neprijatelja. U selu Tutovo odred je 3. novembra 1941. napao grupu neprijatelja od 40 ljudi. Napad je bio uspešan, bez obzira na četvorostruku nadmoćnost neprijatelja. Izgubivši 10 ljudi, hitlerovci su pobegli iz naseljenog mesta. Partizani su zaplenili 2 mitraljeza, 1 automat, 2 puške i sanduk municije. Drugog dana, 4. novembra, odred je upao u zasedu. Preimućstvo je bilo na strani neprijatelja: 12 partizana se našlo protiv više od 50 hitlerovaca. Hitlerovski oficir je predložio partizanima da se predaju i da izdaju komandira i komesara odreda. Odred je odgovorio snažnom vatrom iz puškomitraljeza i ručnim bombama. Ne očekujući takav otpor, neprijatelj se zbungio. Korišteći se time, partizani su probili obruč i izvukli se bez gubitaka. Neprijatelj je izgubio 15 ljudi.³⁷

³⁵ Архив МО СССР, ф. 213, оп. 307348, д. 15, л. 64.

³⁶ Isto, л. 110.

³⁷ Isto, л. 42.

Partizanski odredi pod komandom Ševudina i Graf-skog, dejstvujući u gradu Kalinjinu, izvodili su smele prepade na neprijateljeve objekte i aktivno su vršili izviđanje njegovih snaga po zadacima štaba 30. armije. Poslednjih dana oktobra 1941. odredi su zauzeli migalovski aerodrom i uništili 2 aviona i 40 vojnika i oficira nemачke armije.³⁸

U okupiranim rejonima Smolenske oblasti partizani su u oktobru 1941. zapalili mostove preko r. Koša na putu Černišino — Kolodezi — Suhiniči, a takođe i preko reke Žizdra i Raseta i na putu Duminiči — Černjišino — Hotkovo, što je znatno poremetilo dopremanje neprijateljevih pojačanja i materijala na front.

Partizani Orelske oblasti nanosili su glavne udare na rokadne puteve, kontrolišući sve važnije pravce. Odred Brjanskog rejona, pod komandom sekretara rejonskog komiteta Partije Romašina, porušio je u oktobru dva mosta na pruzi Brjansk — Suhiniči i Brjansk — Ždanovka. Hvostovički partizani su minirali puteve na pravcu Hvostoviči — Koračev — Žizdra i porušili 4 mosta na cesti i 7 železničkih mostova. Odred Uljanovskog rejona u početku oktobra je minirao put između Dudorovske fabrike i zaseoka Dudorovo i uništio mostove na putu Uljanovo — Beljev.

Tako su dejstvovali partizani pred Moskvom, kada je Sovjetska armija odstupala pod pritiskom protivnika, nadmoćnog po snazi i ratnom iskustvu, vodeći teške obrambene bojeve. U tim surovim danima iskušenja partizani su pružili značajnu pomoć jedinicama Sovjetske armije. U žestokim okršajima sa nemačkim fašističkim okupatorima oni su se kalili i sticali prva iskustva partizanskog ratovanja.

U razvijanju partizanskog rata veliku pozitivnu ulogu odigrale su jedinice operativne vojske (bataljoni, pukovi i združene jedinice), koje su se borile u pozadini neprijatelja, kao što je bataljon kapetana Ševcova i odredi starijeg političkog rukovodioca Radceva i potporučnika Ma-

³⁸ Isto, д. 14, л. 24.

trosova. Oni su uspostavljali vezu s partizanskim odredima, upoznavali ih s taktikom neprijatelja, obučavaći ih pravilima trupnog izviđanja, rukovanju troješnjim oružjem i diverzantskim dejstvima. Nelidovski partizani su dobili iz trofeja odreda Matrosova 2 teška mitraljeza, 15 puško-mitraljeza, 6 minobacača, 800 mina, 21 hiljadu puščanih metaka i 35 jahačih konja sa sedlima.³⁹

Partizani i stanovništvo okupiranih sovjetskih rejona sadejstvovali su svim sredstvima jedinicama i odredima Sovjetske armije koje su dejstvovali u pozadini neprijatelja. Odred Radceva prošao je po pozadini neprijatelja više od 250 km i svuda je nailazio na žarku ljubav i podršku naroda. Mesno stanovništvo je davalo komandi podatke o neprijateljevim garnizonima i snabdevalo borce hranom.

Partizanska borbena dejstva u pozadini neprijatelja na zapadnom pravcu dobijala su sve veće razmere. U vreme naše protivofanzive, zimi 1941/42, na zapadnom pravcu u rejonima Kalinjinske, Moskovske, Tulske, Creliske i drugih oblasti — u sadejstvu s trupama Ka'linjin-skog, Zapadnog i Brjanskog fronta — dejstvovali su stotine partizanskih odreda i diverzantskih grupa sa više od 26 hiljada ljudi.

Partizanski odredi su stalno rasli na račun mesnog stanovništva. Odredi, koji su u prvo vreme brojali po desetak boraca, u toku borbe su se mnogostruko povećali. Tako, na primer, odred Flegontova (Alekseja) narastao je od 18 na 200 ljudi, odred Kornilova (Deda) — od 10 na 120 ljudi, odred Koljadi (Bati) od 200 na 700 ljudi, odred Korovkina od 86 na 253 čoveka.⁴⁰

Partizanski pokret u pozadini nemačkih fašističkih armija, oslanjajući se na podršku širokih slojeva stanovništva okupiranih rejona, postajao je sve masovniji. To je bio prinuđen da prizna čak i nemački informacioni biro. Rastao je broj partizanskih odreda i grupa i aktivira'la se

³⁹ Архив МО СССР, ф. 213, оп. 307349, д. 23, л. 21.

⁴⁰ Архив МО СССР, ф. 213, оп. 21370, д. 1, л. 300; оп. 307349, д. 16, л. 221.

njihova borbena delatnost. Kaznene ekspedicije okupatora protiv partizana nisu bile u stanju da uguše otpor narodnih osvetnika. U licu partizana stanovništvo privremeno okupiranih rejona videlo je sovjetsku vlast i svestrano je podržavalo i štitilo ne štedeći svoju krv pa i same živote.

Buržoaski istoričari na Zapadu, falsifikujući istoriju velikog otadžbinskog rata sovjetskog naroda, pokušavaju dokazati da se uspeh partizanskog pokreta u Sovjetskom Savezu objašnjava tobože pogrešnim proračunima nemачke fašističke vrhovne komande. Na toj lažnoj koncepciji, na primer, napisana je knjiga: »Komunistička partizanska dejstva«, koja je izdata 1954. u Njujorku i Londonu, a 1956. u Zapadnoj Nemačkoj. Autori te knjige — brigadni general britanske armije Dikson i doktor Hajlbrun — pišu: »Kada je Hitler počeo rusku kampanju, on je bio uveren da će se ona završiti u toku šest nedelja ili nekoliko meseci, no, u svakom slučaju, mnogo pre početka zime. Zbog toga nije iznenađujuće, što su on i nemачka vrhovna komanda do početka kampanje malo pažnje posvećivali partizanskom ratu.⁴¹ Nije teško shvatiti da su ta tvrđenja izmišljena. To da se Hitlerova klika spremala da ostvari »munjeviti rat« protiv SSSR-a svima je poznato. Ali je takođe poznato i to da su fašistički upravljači Nemačke u maju 1941, u specijalnoj direktivi »O posebnoj nadležnosti u okviru plana »Barbarosa«, razdili rukovođenje borbom protiv partizana Sovjetskog Saveza, u kome su zahtevali da se nemacki oficiri i vojnici surovo ophode prema sovjetskom mesnom stanovništvu.

Dalje, kada su neprijateljeve trupe upale u sovjetsku teritoriju, nemacka vrhovna komanda je uputila komandirima i komandantima specijalnu »Naredbu za okupirane rejone«, u kojoj je propisivala: »1) Svakog ko skloni partizane i crvenoarmejce, ili ih bude snabdevao životnim

⁴¹ Ч. О. Диксон и О. Гейльбрунн. Коммунистические партизанские действия. Изд-во иностранной литературы, М., 1957, стр. 135.

namirnicama, ili na bilo koji način pomagao — kazniti smrtnom kaznom; 2) Svakog ko u toku noći bude nađen van svoje kuće — streljati.⁴²

Drugi dokumenat takve vrste — »Spomenica o partizanskom ratu« — izašao je iz kancelarije nemačkog generalštaba u septembru 1941. Saglasno toj »Spomenici« svaki vojnik nemačke armije, koji se nađe u okupiranim sovjetskim rejonima, obavezivan je: »1) Zaustavlјati sve muškarce uzrasta od 17 do 50 godina i postupati s njima kao sa ratnim zarobljenicima; 2) Zabranjivati boravak stanovnika i ispašu stoké duž železničkih pruga na rastojanju od po 1 km s obe strane; 3) Streljati, po naređenju najbližeg oficira, sve pojedince koji se posle evakuacije nađu u evakuisanim rejonima; sve starešine i crvenoarmeće na zapadnoj teritoriji; sva lica kod kojih bude nađeno oružje; sva lica koja skrivaju partizane; sva lica koja budu ukazivala pomoć partizanima u bilo kom vidu; 4) Partizane ne streljati već vešati, pojačavajući pri tome zastrašujuća sredstva — praviti, na primer, natpise: »Tako kažnjavaju partizane«.⁴³

Uspeh partizanskog pokreta u Sovjetskom Savezu nije se objašnjavao time što nemačka fašistička komanda nije predviđala u svojim planovima rata protiv SSSR-a te snage, već time što su se okupatori na sovjetskoj zemlji sreli sa svenarodnom borbom protiv osvajača. Sovjeti ljudi, našavši se privremeno pod fašističkim ropstvom, nisu se mogli pomiriti sa tim. Oni su videli da je neprijatelj surov i neumoljiv i da je sa njim neophodno boriti se bespoštedno, do potpunog istrebljenja svih okupatora, ne obzirući se ni na kakva lišavanja i žrtve. Inspirisani i organizovani komunistima, sovjeti ljudi na privremeno okupiranoj teritoriji samopožrtvovano su se borili za nezavisnost domovine, za socijalistički društveni i državni poredak.

U oktobru i novembru 1941. nemačko fašističko komandovanje bilo je prinuđeno da otvoreno prizna strašnu

⁴² Архив МО СССР, ф. 213, оп. 307348, д. 20, л. 24.

⁴³ Исто, лл. 25, 26.

snagu partizanskog pokreta. U tom pogledu karakteristična je »Instrukcija za borbu sa partizanima«, koju je 25. oktobra 1941. odobrio glavni komandant suvozemnih snaga nemački feldmaršal Brauhič, koja je otvoreno pozivala na »bezdušnu borbu protiv partizana i osumnjičenih«. U naredbama i pravilima nemačke armije od novembra 1941. sve češće se naglašavalo da »u mnogim mestima rasporeda jedinica nemačke armije partizani primenjuju brza borbena dejstva za uništenje vojnika i tehnike«. Prepostavljene starešine su neprekidno napominjali potčinjenima da se u rejonima »gde dejstvuju partizani, jedinice kreću uz veliku opreznost.«⁴⁴

Nemački vojnici u pismima kući pisali su o partizanskom ratu u Sovjetskom Savezu kao o najstrašnjem i najopasnjem ratu. »Ovde je vrlo opasno — pisao je vojnik Erig Marke svojoj ženi. Svaki nepažljiv korak dovodi do pogibije. Iza svakog ugla razležu se pucnji na nas«.⁴⁵ Oberfahmajstor Ernst Smit je pisao: »Taj prokleti partizanski rat može stvarno čoveka da istera iz kože. Skoro nijednu noć ne može se spavati.«⁴⁶ »Mi smo zapali u pakao. Sve što sam ja ovde video i preživeo može se izraziti jednom rečenicom: našli smo se u paklu. Partizanski rat je u punom jeku. Uđeš u manje selo a gađaju sa svih strana⁴⁷ (obergefrajter Giffenbah). »Ruske šume su vrlo opasne za nas. Svakog dana ovde padaju žrtve«⁴⁸ (vojnik Šletenger). »Danim smo bili na 15—20 km od fronta gde smo nabasali na žestok otpor. U šumama su ostajali partizani koji su se razbijali na male grupe i, čim im se ukaže mogućnost, tukli jedinice u pokretu i sve vidove transporta«⁴⁹ (gefrajter Heč). »Najopasnije — to su partizani, jer su Rusi za to vrlo dobro obučeni. Naši vojnici se sve

⁴⁴ Архив МО СССР, ф. 213, оп. 21370, д. 1, л. 325.

⁴⁵ Isto, оп. 307345, д. 34, л. 153.

⁴⁶ Isto, л. 154.

⁴⁷ Isto, л. 162.

⁴⁸ Isto, ф. 208, оп. 2848, д. 1, л. 270.

⁴⁹ Isto, л. 268.

više uveravaju u to da se protiv njih bori ceo narod⁵⁰ (obergerfajter Hans Remel). »Partizanski front je gori nego front«⁵¹ (gefajter Kander).

Partizanski rat, već u prvim mesecima posle upada neprijatelja na teritoriju SSSR-a počeo je negativno da utiče na moralno-političko stanje hitlerovske armije. Kasnije se taj uticaj pojačavao poprimajući značaj važnog faktora koji je podrivaо borbenu sposobnost nemačke fašističke armije.

Pomoć partizana trupama zapadnog pravca u njihovoј teškoj borbi s neprijateljem na bližim i daljim prilazima Moskvi teško je proceniti. Borbena dejstva partizanskih odreda u pozadini neprijatelja imala su sve veći značaj u toku velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza.

VOJNI I POLITIČKI REZULTATI BORBI NA DALJNIM PRILAZIMA MOSKVI

Rezultat bojeva koji su trajali preko mesec dana na daljim prilazima Moskvi bio je da su nemačke fašističke trupe uspele da se još dublje probiju u centralne oblasti naše zemlje i da izbiju na bliže prilaze glavnom gradu. U toku oktobra 1941. neprijateljeve trupe napredovale su na istok, mereno po pravoj liniji od Smolenska u pravcu Kalinjina — za 180 km, u pravcu Moskve — za 240 km, a u pravcu Tule — za 360 km. Hitlerovci su zauzeli ogromnu teritoriju s velikim brojem naseljenih mesta, među kojima i oblasne centre i gradove: Brjansk, Orel, Kalugu, Kalinjin, a takođe i važne železničke čvorove: Suhiniči, Ržev, Vjazmu i Kirov. Jedinice Zapadnog, Rezervnog i Brjanskog fronta, u neuspešnim odbrambenim bitkama i odstupanju, pretrpele su znatne gubitke u živoj sili i tehnicu.

Sve to pokazuje koliko je velika bila opasnost koja je pretila Moskvi u oktobru 1941. i koliko su bile velike

⁵⁰ Isto, оп. 45332, д. 1, л. 78.

⁵¹ Isto, л. 79.

žrtve i naporovi sovjetskih snaga da odbrane glavni grad naše domovine — Moskvu od najezde osvajača. Pojedinih dana pri odbrani Moskve na dalnjim prilazima, stanje naših trupa je bilo zaista kritično. I samo izuzetan samopregor vojnika i oficira i manjih i združenih vojnih jedinica, njihov masovni heroizam i samopožrtvovanje, ogromni organizatorski rad komandi frontova i armija i partijskih i komsomolskih organizacija, a takođe i svestrana pomoć sovjetske radne pozadine, omogućili su da se odbiju udari neprijatelja na Moskvu.

U razbijanju prvog napada neprijatelja na Moskvu veliku ulogu su odigrali Centralni komitet Komunističke partije i Državni komitet odbrane. Partijske organizacije Moskve i oblasti pod rukovodstvom Centralnog komiteta i Moskovskog komiteta partije pokrenuli su radne ljudi Moskve da pruže svestranu pomoć frontu.

Cela zemlja, ceo sovjetski narod stao je u zaštitu glavnog grada naše domovine. Neražršivo jedinstvo naroda Sovjetskog Saveza, njihova spremnost da zaštite svoj glavni grad i uverenost u pobedu našli su svoje snažne izraze u organizovanju pomoći opsednutoj Moskvi. Oružje, municija i mnogobrojne popune ljudstvom kao neprekidna reka su tekle u Moskvu. »Sve za zaštitu domovine! Sve za zaštitu rođene Moskve!« — bila je lozinka tih teških dana.

O tome su u oktobru 1941. sa uzbuđenjem pisali komunisti Kazahstana komunistima Moskve. »Mi nećemo žaliti svoje snage za pomoć Sovjetskoj armiji i za snabdevanje hrabrih zaštitnika naše Moskve naoružanjem i životnim namirnicama. Mi ćemo vam dati toliko olova, bakra, uglja i nafte koliko je nužno da se razbije neprijatelj i da se izvojuje победа nad zakletim fašizmom! Prenesite radnim ljudima Moskve: »Mi smo s vama, dragi drugovi! Zajedno s velikim ruskim narodom mi ćemo braniti do poslednje kapi krvi naš voljeni, naš divni i glavni grad od mrskog neprijatelja.«

Svoj patriotski dug prema Moskvi i domovini radni ljudi Kazahstana, kao i drugi narodi Sovjetskog Saveza, časno su ispunili.

Vrhovna komanda, bez obzira na ogromne teškoće odbrane, čvrsto i istrajno je ostvarivala rukovođenje borbenim dejstvima frontova. U kritičnim danima njeno mešanje u operativno rukovođenje trupama bilo je presudno i događaji su u većoj meri tekli shodno planu. Od posebnog značaja bile su mere koje je Vrhovna komanda preduzela u vezi sa organizovanjem upravljanja trupama na važnim, za nas najopasnijim pravcima neprijateljevog napada (Kalinjin, Možajsk, Tula), u vezi sa izgradnjom Moskovske zone odbrane i stvaranjem rezervi.

Fašistički listovi i radio, na osnovu biltena hitlerovske vrhovne komande, trubili su na sve strane o ogromnim gubicima sovjetskih trupa na moskovskom pravcu. Tako je nemački radio objavio da je grupa generala Boldina, jačine 45 divizija, okružena u rejonu grada Vjazme, mada su u sastavu te grupe bile tri streljačke, jedna konjička i jedna tenkovska divizija i jedna tenkovska brigada. U nemačkom izveštaju od 18. oktobra govorilo se o kapitulaciji 50. armije Brjanskog fronta. U stvari, kao što je već rečeno, osnovne snage te armije su se 19. oktobra povukle na r. Oku na liniji Kozeljsk — Beljev, gde su prešle u odbranu tulskog pravca.

Mnogi politički i vojni rukovodioci Velike Britanije i SAD predskazivali su na osnovu hitlerovske propagande, brzi pad Moskve. Međutim, široke narodne mase tih zemalja, a posebno narodi okupiranih zemalja Evrope, videli su u suprotstavljanju sovjetskog naroda fašističkoj Nemačkoj početak razvijanja aktivne borbe protiv agresora. Herojski otpor sovjetskih snaga na dalnjim prilazima Moskvi izazivao je sveopšte divljenje miroljubivih naroda sveta. Pod uticajem povećanih simpatija prema sovjetskom narodu i njegovoj armiji, vlade Velike Britanije i SAD su poslale u Moskvu svoje misije dobre volje. Na savetovanju predstavnika triju država, održanom krajem septembra 1941, stvoreni su osnovi za stvaranje moćne antihitlerovske koalicije velikih država. U oktobru 1941. kongres SAD je preispitao zakon o neutralnosti, a predsednik SAD Ruzvelt izdao je naredbu da se dodeli beskamatni kredit Sovjetskom Savezu u iznosu od milion dolara.

Na taj način SSSR ne samo da se nije našao izolovan, već obratno, stekao je nove saveznike — Veliku Britaniju, SAD i neke države koje su Nemci okupirali. To je bila posledica celokupne prethodne miroljubive politike Sovjetskog Saveza, a takođe i rezultat dugog i upornog otpora Sovjetske armije Nemcima u letu i jesen 1941.

Privremeno zaustavljanje napredovanja neprijatelja pred Moskvom omogućilo je da se utvrdi odbrana bližih prilaza Moskvi i da se ka glavnom gradu privuku strategijske rezerve pripremane u unutrašnjosti zemlje. Nemačka fašistička armija, krajem oktobra i početkom novembra, već nije raspolagala onom napadačkom moći koju je imala u početku oktobarskog nastupanja. Nisu slučajno mnogi Hitlerovi generali, koji su uzeli učešća u pohodu na Moskvu, posle neuspeha oktobarskog napada uporno predlagali Hitleru da se utvrdi na dostignutim linijama do proleća.

Što se tiće Sovjetske armije, ona je u toku borbi, i u onim uspešnim i u neuspešnim, kalila svoj duh i izoštравač svoju ratnu veštinu. Bez obzira na teške ratne nedaće i velike gubitke, Sovjetska armija, podržana od celog naroda, vođena oficirima i generalima odanih dobrovini i oduševljena plemenitim ciljevima rata, bila je spremna za nove bojeve za slobodu i nezavisnost svoje države.

Glava treća

RADNI LJUDI MOSKVE U ZAŠTITI GLAVNOG GRADA

DELATNOST MOSKOVSKIE PARTIJSKE ORGANIZACIJE
U MOBILIZACIJI RADNIH LJUDI GRADA
ZA BORBU S NEPRIJATELJEM

Oktobarsko napredovanje nemačkih fašističkih snaga na zapadnom pravcu ozbiljno je ugrozilo sovjetski glavni grad. U tim uslovima Komunistička partija, njen Centralni komitet i Državni komitet odbrane razvili su ogromnu delatnost na mobilizaciji čitave sovjetske pozadine za povećanje pomoći frontu. Za zaštitu Moskve podigao se ceo sovjetski narod. Iz svih krajeva države hitno su se upućivale nove vojne jedinice, municija, naoružanje i životne namirnice. Kako je pisala »Pravda« u oktobru 1941. »sovjetski narod upućuje ka Moskvi nove dopunske snage i dobavlja novo oružje da bi se zadržao neprijatelj. U tim strašnim danima misli i srca radnih ljudi celog Sovietskog Saveza su zajedno sa Moskovljanim. Ugrožavanje Moskve još snažnije mobiliše volju sovjetskog naroda za otpor neprijatelju. Još snažnije će se napregnuti naporovi sovjetskih ljudi, da bi se stvorilo sve što je neophodno za front, da bi se Crvena armija obezbedila novim, dobro pripremljenim popunama, da bi se osigurala proizvodnja sve većih količina naoružanja i hrabri zaštitnici domovine obezbedili svim vrstama potreba i životnim namirnicama.¹

¹ „Правда“, 25 октября 1941 г.

U učvršćenju snaga za zaštitu glavnog grada veliku ulogu je odigrala Moskovska partijska organizacija. Ispunjavajući direktive CK SKP(b), ona je svu svoju delatnost koncentrisala na pretvaranje Moskve u nerazorivu tvrđavu. U oktobru 1941. kada se situacija na moskovskom pravcu naglo pogoršala, komunisti glavnog grada su se pokazali nepokolebljivi i jedinstveni. Ujutro 13. oktobra sastao se aktiv Moskovske partijske organizacije. Sa referatom o tekućim problemima nastupio je sekretar Moskovskog komiteta i Moskovskog gradskog komiteta A. S. Ščerbakov. On je govorio o teškom stanju na frontu pred Moskvom i formulisao zadatke komunista i svih radnih ljudi glavnog grada u stvaranju otpora neprijatelju. Pred povećanom opasnošću koja je pretila preko cele zime, a naročito glavnom gradu, aktiv je odlučio da mobiliše celu moskovsku partijsku organizaciju, sve komuniste, komsomolce i sve radne ljude Moskve u organizovanju otpora neprijatelju.

U nastaloj kritičnoj situaciji Moskovska partijska organizacija, po direktivi CK SKP(b) i Državnog komiteta odbrane, bila je dužna da od komuniste, komsomolca i vanpartijaca, organizuje formacije, da ih brzo obuči u vojničkom pogledu i uključi ih u operativne jedinice na frontu; da u blizini Moskve izradi odbrambene položaje, obezbedivši na tim poslovima avangardnu ulogu komunista i komsomolaca; da u preduzećima i pogonima koji su ostali posle evakuacije razvije što veću proizvodnju oružja i municije, neophodnih za front.

Obraćajući se radnicima Moskve, partijski aktiv je pozvao svakoga da na svom radnom mestu radi sto puta pouzdanije i produktivnije. Od komunista partijski aktiv je zahtevao da budu primer hrabrosti i istrajnosti u službi domovini i narodu. Rezolucija partijskog aktiva je izražavala čvrstu uverenost u pobedu. U njoj se govorilo: »Moskovska partijska organizacija u toku cele svoje istorije uvek je bila borbeni odred naše Partije i verni oslonac Centralnom komitetu; umela je s besprimernom hrabrošću i samopožrtvovanjem da radi i da se bori za revoluciju i za sovjetsku vlast, u najtežim i najopasnijim uslovima.

Aktiv izražava čvrsto ubeđenje da će se i u ovom novom iskušenju Moskovska partijska organizacija pokazati kao pravi boljševički odred naše Partije, da će okupiti radne ljudе Moskve za upornu i bespoštednu borbu protiv nemačkih fašističkih osvajačа — za organizovanje pobeđe.²

Međutim, situacija na frontu pred Moskvom se i dalje pogoršavala. Grad je živeo užhemireno. Front je bio sve bliži. Jeka artiljerijske kanonade i eksplozija dopirala je s prednjih položaja. Zaprečna vatra protivavionske artiljerije slivala se sa eksplozijama bombi koje je na grad bacala neprijateljeva avijacija. U raznim rejonima pojavljivali su se požari. Ali, ništa nije moglo da zaustavi život srca naše domovine — Moskve. Ni vazdušni napadi neprijateljeve avijacije, ni požari, ni česte vazdušne uzbune, ni pogibija rodbine i drugova nisu mogli zaustaviti veliki i naporan rad radnih ljudi Moskve.

U vezi sa povećanom opasnošću za Moskvу i zavođenjem opsadnog stanja u Moskvi i u susednim rejonima, Državni komitet odbrane pozivao je radne ljudе Moskve da sačuvaju strogi red i staloženost i da ukazuju svestranu pomoć našim trupama koje brane Moskvу.

Naredbe Državnog komiteta odbrane i aktivna Moskovske partijske organizacije kod trudbenika su još više pojačale političku i proizvodnu aktivnost. Uveče 19. oktobra, tek što je preko radija bilo izdato saopštenje o uvodenju opsadnog stanja u Moskvi, u zavodima, fabrikama, ustanovama, visokim školama i kućnim upravama održavani su sastanci i mitinzi. Radni ljudи Moskve su jednodušno izražavali svoju spremnost da aktivno učestvuju u organizovanju odbrane glavnog grada. Sva istupanja bila su prožeta čvrstom voljom da se zaustave i razbiju nemačke fašističke trupe na prilazima glavnom gradu.

Bez obzira na blizinu fronta i evakuaciju dela državnih i partijskih ustanova u Kujbišev, Moskva je i dalje bila štab odakle se ostvarivalo rukovođenje celokupnim dejstvima sovjetskih oružanih snaga. Saznanje o tome da su CK

² Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, Ф. 3, оп. 23, д. 76, л. 1.

SKP(b) i Državni komitet odbrane ostali u Moskvi i da oni rukovode njenom odbranom još više je učvršćivalo nepokolebljivost branilaca Moskve.

Na dan proboga Zapadnog fronta od strane nemačkih fašističkih trupa, na poziv partijskog aktiva Moskve, rejonski komiteti Partije su pristupili formiranju komunističkih bataljona. Nekon tri dana Moskva je imala 25 takvih bataljona i četa sa oko 12 hiljada boraca. Po profesiji to su bili radnici, inženjeri, naučnici, književnici, službenici, i učenici. Starost ličnog sastava bataljona kretala se od 18 do 55 godina.

U komunističke bataljone često su stupale cele porodice. Tako, na primer, u Sverdlovskom bataljonu na'azili su se otac, majka i sin Boldanov, u Kijevskom — učesnica građanskog rata Gladkova-Bogdanova sa osamnaestogodišnjom kćerkom, u Timirjazelevskom — učesnik borbi na barikadama u Moskvi u novembru 1917. direktor srednje škole Manželo sa ženom i sinom i mašinski radnik željezničke radionice stari boljševik Palkin sa šesnaestogodišnjim sinom.

Noću između 15. i 16. oktobra komandanti i komesari komunističkih bataljona došli su u Crvenu salu Moskovskog sovjeta da prime borbene zapovesti. Zajedno sa komunističkim bataljonima na položaje za odbranu glavnog grada uputili su se i lovački bataljoni, formirani još u južu. Vojni savet Moskovskog vojnog okruga, naredbom od 17. oktobra 1941, odlučio je da se komunistički i lovački bataljoni preformiraju u pukove, a koncem meseca od njih su bile formirane 3, 4. i 5. moskovska streljačka divizija. Istovremeno, pozivom rezervista bila je formirana 2. moskovska streljačka divizija. U te četiri moskovske diviziie, naoružane i opremljene iz mesnih izvora, sabrao se 40 hiljada boraca, od toga više od polovine bili su komunisti i komsomolci.³

Pored toga, za slučaj uličnih borbi bilo je formirano od dobrotvoljaca 169 borbenih grupa, u čijem sastavu se

³ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 212087, д. 16, л. 160.

nalazilo 7 hiljada ljudi, i nekoliko stotina odreda lovaca tenkova sa oko 3 hiljade ljudi.⁴

Tako je u surovom oktobru 1941, za nekoliko dana bila stvorena armija od pedeset hiljada branilaca Moskve. To je bio izraz visokog patriotizma Moskovljana. Dobrovoljačke formacije narodne odbrane, kao što je poznato, bile su stvorene takođe i u Lenjingradu, Sevastopolju, Kijevu i drugim gradovima. »Nikad neće biti pobeđen onaj narod — govorio je V. I. Lenjin — čiji radnici i seljaci u većini budu saznali, osetili i uvideli da oni brane svoju, sovjetsku vlast — vlast radnih ljudi, da brane tu stvar čija pobeda njima i njihovoј deci obezbeđuje mogućnost da se koriste svim bogatstvima kulture i svim rezultatima ljudskog rada.«⁵

Borci, komandiri i politički radnici komunističkih formacija, odlazeći na front su se zaklinjali da neće pustiti neprijatelja u Moskvu. Tako, obraćajući se radnim ljudima glavnog grada, sinovi i kćeri herojske Presnje su pisali: »Kunećemo se da nećemo osramotiti tvoju čast, Krasnaja Presnja, hrabro ćemo se boriti za tebe, za Moskvu, za veliku sovjetsku zemlju. Odbranićemo je! Rusija neće biti pod jarmom Nemaca, neće biti pokolenja Krasnopresnjanaca robova fašističkih barona! Sve ćemo dati, — krv, živote nećemo žaliti da odbranimo Moskvu, da odbacimo dalje i uništimo krvave fašističke osvajače.«⁶

Takvim istim osećanjem beskrajne ljubavi prema domovini bile su prožete i izjave boraca, starešina i političkih radnika bataljona Kominternovskog i Rostokinskog rejona.

Otpremajući sveže snage na front, Moskovska partij-ska organizacija, sovjeti, sindikati i komsomol brzo su organizovali pripremu novih rezervi za operativnu armiju. U formacijama opšte vojne obuke, u oktobru 1941, obučavalo se 90.000 ljudi. Mnogi od njih su pre roka završili obuku i uzeli učešća u herojskoj bici pred Moskvom u ulo-

⁴ Isto, л. 161.

⁵ В. И. Ленин. Соч., т. 29, стр. 292.

⁶ „Московский большевик“, 18 октября 1941 г.

gama boraca, kamandira i političkih radnika u četama, bataljonima i pukovima dobrovoljačkih i kadrovskih divizija.⁷

U jedinicama Osoaviahima⁸) pripremale su se hiljade automatičara, mitraljezaca i minobacačlja. U organizacija ROKK oko 17 hiljada devojaka obučavalo se na kursevima medicinskih sestara i sanitetskih boraca. Od njih je već u periodu bitke za Moskvu 8 hiljada bilo upućeno u medicinsko-sanitetske bataljone operativne armije i u bolnice u pozadini.⁸

Vojnu obuku su savladavali radnici i radnice, službenici, školska omladina i inteligencija ne odvajajući se od proizvodnje. Svaki agitator, a njih je u glavnom gradu bilo više od 45 hiljada, bio je obavezan da sam zna vojnu obuku i da nauči članove svoga kružoka da se koriste sredstvima protivvazdušne i protivhemiske zaštite, da ukažu prvu pomoć ranjenim i da rukuju oružjem — pištoljem, puškom, ručnom bombom. Jednovremeno, agitatori su davali objašnjenja stanovnicima grada, pozivajući radne ljude da učestvuju u odbrani Moskve.

Uporedo sa pripremom novih jedinica i rezervi za front takođe u neobično brzom tempu podizala su se oko Moskve odbrambena utvrđenja, koja je trebalo da prepreče put fašističkim osvajačima. Na svim pravcima gde bi se uopšte mogao probiti neprijatelj, naporima vojnika i radnih ljudi gradili su se bunkerji, protivtenkovski rovovi i druge prepreke protiv neprijateljevih tenkova i pešadije.

Ogromne snage su bile usmerene na ubrzano izgradnju odbrambenih linija oko Moskve. Još 12. oktobra Državni komitet odbrane^{doneo} je odluku o dopunskoj izgradnji linija odbrane na zapadnoj i jugozapadnoj ivici Moskve:

⁷ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 33, л. 97.

⁸) Осоавиахим — Общество содействия обороне авиационному и хемическому строительству (Organizacija za protivavionsku i protivhemisku odbranu) koja je postojala u SSSR-u od 1927. do 1948. g. — Prim. red.

⁸ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 4, д. 53, л. 12.

r. Moskva — Amincevo — Ramenki — Nikoljsko — sovhoz Voroncovo — Derevljevo — Zjuzino — Saburovo — Caricino.

Moskovski gradski i oblasni komitet Partije, Moskovski oblasni i gradski sovjeti radničkih deputata, po naredbi Državnog komiteta odbrane, dodelili su za izgradnju dobre organizatore. Pri Moskovskom sovjetu bila je formirana specijalna uprava odbrambenih radova na čelu sa zame-

Stanovnici Moskve na izgradnji odbrambenih objekata na prilazima gradu

nikom predsednika Moskovskog sovjeta. Čitava izgradnja bila je podeljena na 36 radilišta. Za organizovanje partizansko-političkog rada na radilištima su bila formirana politička odeljenja, a za njihove načelnike određeni su sekretari moskovskih rejonskih komiteta Partije. U svojstvu propagandista i rukovodilaca kolektiva agitatora na izgradnju su bili upućeni slušaoci oblasnih kurseva partizanskog aktivista kojih je bilo 130.⁹

⁹ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 16, л. 146.

Pred graditeljima je stajao vrlo težak zadatak. Njima je predstojalo da u najkraćem roku izgrade oko Moskve utvrđene linije. Petnaestog oktobra je izašao prvi broj novina »Za zaštitu Moskve« u kome su graditelji primili obaveze da će u kratkom roku završiti izgradnju odbrambenih linija.

Po odluci Moskovskog sovjeta, na izgradnju utvrđenja sa preduzećima grada Moskve i 11 gradova i rejona Moskovske oblasti (Ljuberecki, Mitiščinski, Bronicki, Krasnogorski, Himkinski i dr.)¹⁰ upućivane su desetine hiljada radnih ljudi.

Iz fabrika Moskve i Podmoskovlja otpremane su na radilišta gvozdene grede, šine, »ježevi«, cement, cigla i drugi materijal.

Utvrđenja i barikade trebalo je graditi u Serpuhovu, Podoljsku, Liblinu, Ljubercima, Zagorsku, Kolomni i drugim gradovima.

Kada se neprijatelj približio gradu 21. oktobra, počela je izgradnja utvrđenja i barikada u samoj Moskvi. Ona su podizana u velikom i malom krugu u rejonu fabrika »Crveni proletari«, »Sergo Ordžonikidze« i dr., na ulazima, mostovima, podvožnjacima.

Na izgradnji odbrambenih linija bilo je angažovano oko 450 hiljada ljudi, od čega 250 hiljada stanovnika Moskve i Moskovske oblasti.¹¹ Tu su radili radnici i radnice iz preduzeća, službenici iz ustanova, naučni radnici i pedagozi, učenici starijih razreda srednjih škola, studenti i domaćice. Tri četvrtine od svih graditelja bile su žene.

Sve graditelje objedinjavalo je duboko patriotsko osećanje — dati svoj doprinos za zaštitu dragog grada. »Mi, tvoji sinovi i kćeri, Moskvo! Tvoji za uvek! Mi smo te gradili u godinama petoljetki, mi ćemo te sada štititi. Hiljade nas, Moskovljana, izašlo je na odbrambene radove.

¹⁰ Архив Моссовета, папка 1, д. 4, лл. 1—2.

¹¹ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 16, л. 145.

Mi se ne bojimo teškog rada, nećemo žaliti ni snage, ni zdravlja. Radićemo od zore do zore» — pisala je grupa graditelja.¹²

Neprijatelj je hrlio ka Moskvi, zastirući leševima svojih vojnika i oficira podmoskovsku zemlju. U to vreme bio je dragocen svaki dan i svaki čas. Moskovljani, kao i svi sovjetski ljudi, su to znali i radili su kao u borbi. Bilo je neophodno da se savlada masa prepreka. Graditelji nisu imali potrebno iskustvo. Nedostajalo je alata. Bila je neredovna ishrana zbog nedostatka transportnih sredstava i udaljenosti radilišta. Loše je bilo i sa stanovanjem. Ali, sve te teškoće nisu mogle da zaustave sovjetske patriote. Bez obzira na nenaviknutost na takav rad, mnogi od njih su ispunjavali jednu i po, do dve norme.

Po hladnoći i kiši u situaciji neprekidnih naleta neprijateljeve avijacije, stalno rizikujući svoje živote, sovjetski patrioti su danju i noću izgrađivali protivtenkovske i protivpešadijske prepreke i stvarali šumske zavale. Neodoljiva želja Moskovljana da dragu Moskvu učine nedostupnom za neprijatelja rađala je čudesa na radnom frontu.

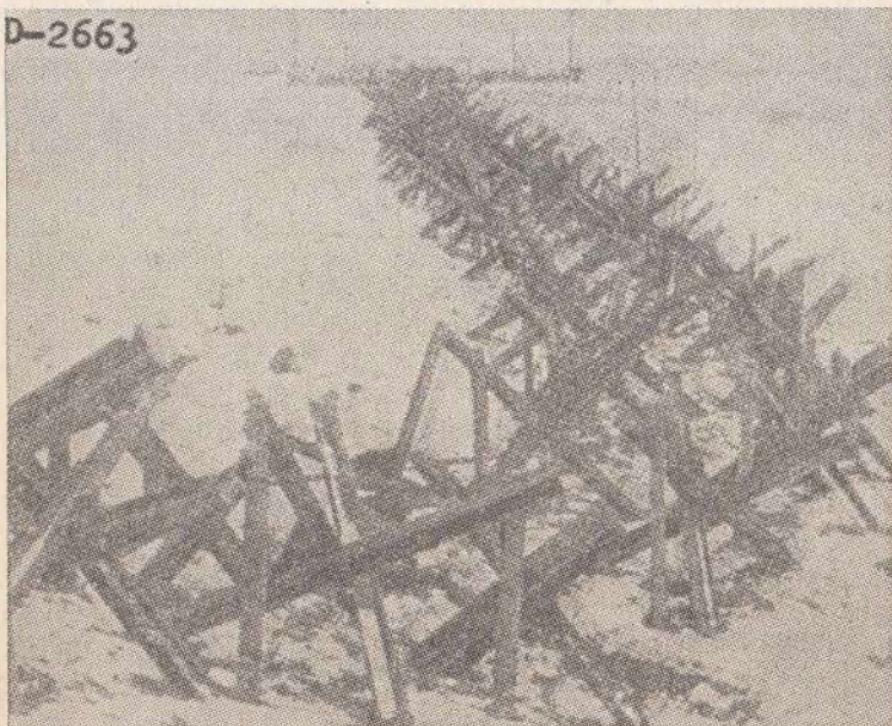
»Hiljade Moskovljana — pisao je načelnik inženjerije 5. moskovske streljačke divizije — radili su na odbrambenim linijama i hiljade, u neprekidnim povorkama sa krampovima i lopatama, isle su iz grada za smenu. Hiljade domaćica, ostavivši decu starcima, isle su na odbranu rođene Moskve. Hiljade studenata, ostavivši učenje, isli su na radni front. Moskovljani, koji se ranije nisu sretali sa lopatama i čuskijom, ispunjavali su normu sa 120% — 150% i po dve-tri nedelje nisu odlazili sa rada kući.«¹³

Ceo sistem odbrane na daljim i bližim prilazima Moskvi krajem oktobra bio je u osnovi gotov. Na polozajima pred Moskvom i u samom gradu bilo je izgrađeno: protivtenkovskih prepreka (ne računajući minskih polja) — 324 km; protivpešadijskih prepreka (bez minskih pre-

¹² „Московский большевик“, 18 октября 1941 г.

¹³ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 16, л. 145.

D-2663

Protivtenkovske prepreke na zapadnim prilazima Moskvi

preka) — 256 km; vatrenih tačaka — 3.800, od čega 1.500 armiranobetonskih; 37.500 metalnih ježeva.¹⁴

Odbrambene linije pred Moskvom ojačavane su minskim preprekama i šumskim zasebkama i zavalama. Šumske zavale, u svojstvu protivtenkovskih prepreka, protezale su se sa severozapada od Aleksandrovska, preko Ivanovske oblasti pa na jugoistok preko teritorije 18 rejona Moskovske oblasti pa na jugoistok preko teritorije 18 rejona Moskovske oblasti i 6 rejona Rjazanske oblasti — na frontu od 1.368 km i dubini od 50 m do 1 km. Prostorijsa šumskih zavala zahvatala je više od 53 hiljade hektara.¹⁵

¹⁴ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 16, лл. 112, 115.

¹⁵ Исто, л. 136.

Tako su, naporima trupa Moskovske zone odbrane i radnih ljudi Moskve i Moskovske oblasti, zajedno sa stanovništvom drugih prifrontovskih oblasti, bile izgrađene u neobično kratkom roku odbrambene linije na prilazima glavnom gradu, koje su odigrale veliku ulogu u njegovoј odbrani.

Moskovljani su radili i živeli u uslovima prifrontovskog grada. Neprijatelj je pokušavao da slomi i demoralise stanovnike grada. Bez obzira na znatne gubitke u avijaciji, neprijatelj je stalno bacao nove odrede bombardera protiv Moskve. Posebno su se pojačali vazdušni napadi u oktobru i novembru, kada se na poljima Podmoskovlja razvila krvava bitka. U toku oktobra i novembra neprijateljeva avijacija je izvršila 72 naleta na Moskvu, ili 54% od svih naleta izvršenih od strane neprijatelja na sovjetski glavni grad u toku celog rata. U tim naletima učestvovalo je oko 4 hiljade neprijateljevih bombardera,

Izgradnja barikada na ulicama Moskve

Zavarivanje protivtenkovskih ježeva na ulicama Moskve

od kojih se svega 100 probilo do Moskve.¹⁶ Nemačka fašistička avijacija izvršila je ukupno 134 vazdušna napada na Moskvu, uz učešće više od 10 hiljada bombardera. U glavnom gradu je objavljivana vazdušna uzbuna 115 puta u ukupnom trajanju od 235 časova. Do grada se probilo 220 aviona, koji su bacili oko 2 hiljade fugasnih bombi velikog kalibra i više od 100 hiljada zapaljivih avio-bombi.¹⁷

Bivši hitlerovski feldmaršal A. Keselring, pod čijom komandom je nemačka avijacija zverski napadala sovjetski glavni grad sada pokušava da dokaže da su vazdušni napadi na Moskvu izvođeni u okvirima međunarodnog prava. On piše: »Treba, ipak, odati priznanje nemačkoj vrhovnoj komandi, koja je nastojala da ne dozvoli naru-

¹⁶ Архив МО СССР, ф. 218, оп. 198982, д. 13, лл. 88, 105, 116, 142.

¹⁷ Архив МО СССР, ф. 218, оп. 198982, д. 13, лл. 88, 329.

šavanje normi međunarodnog prava, koje su zabranjivale vođenje vazdušnog rata protiv naselja«.¹⁸

Ta laž fašističkog generala davno je otkrivena. Ceo svet zna da je fašistička Nemačka vodila II svetski rat na način kakav još nije poznавала istorija čovečanstva. Varske postupke hitlerovaca Moškovljani su lično iskusili. Neprijateljevi bombarderi, kada im je uspevalo da se probiju do grada, rušili su ne samo vojne objekte, već i stambene zgrade i kulturne ustanove. Avijacija neprijatelja bombardovala je Krimski most, Boljšoj teatar, Državni univerzitet, Manjež, zgradu CK SKP(b) na Starom trgu, Kursku, Savelovsku i Bjelorusku železničku stanicu.

Vazdušnim bombardovanjem neprijatelja bilo je razrušeno i oštećeno: 117 industrijskih preduzeća; 496 stam-

Istaknute radnice jedne od moskovskih fabrika šiju uniforme za Crvenu armiju

¹⁸ Итоги второй мировой войны, Сборник статей, Изд-во иностранной литературы, М., 1957, стр. 202.

benih zgrada; 40 bolnica, porodilišta, poliklinika, dečijih vrtića i jasala; 59 srednjih i viših škola, muzeja, biblioteka, pozorišta i gostionica. Od neprijateljevog bombardovanja nastradalo je više od 10 hiljada gradskog stanovništva.¹⁹

Od neprijateljevih bombardovanja znatna šteta bila je nanesena i rejonским centrima Moskovske oblasti.

Međutim, zamisao nemačkog fašističkog komandovanja — porušiti Moskvu iz vazduha i slomiti moral njenih stanovnika — bila je osujećena. Stotine hiljada radnih ljudi Moskve, zajedno sa trupama PVO, hrabro su štitili glavni grad SSSR-a od vazdušnih napada neprijatelja. Postajući borci PVO i MPVO, Moskovljani su danju i noću dežurali na krovovima, borili se sa neprijateljevim avionima, ukazivali pomoć ranjenima i spasavali društvenu imovinu od požara. Radni ljudi svih rejona grada samopregorno su vršili svoju borbenu stražu. Tako, na primer, u Lenjingradskom rejonu grada dejstvovalo je 85 grupa samozaštite od 2.250 ljudi i 530 protivpožarnih ekipa od oko 7.950 ljudi. U ovom rejonu svega su dejstvovale 103 formacije ukupnog brojnog stanja od 16.325 ljudi. U Krasnopresnenskom rejonu dejstvovao je samostalni bataljon MPVO; pored toga u samostalnim ekipama je učestvovalo 1.200 ljudi.²⁰ Za samopregornu borbu sa neprijateljevom avijacijom više od 10 hiljada boraca i starešina, pripadnika Moskovske protivvazdušne odbrane, bilo je nagrađeno ordenima i medaljama Sovjetskog Saveza.²¹

Uporedo sa borbenom aktivnošću, radni ljudi Moskve i Moskovske oblasti vodili su veliku brigu o borcima, starešinama i političkim rukovodiocima Sovjetske armije. Preduzeća, ustanove, kolhozi i sovhozi održavali su stalnu i neposrednu vezu sa operativnom armijom. Moskovljani su održavali vezu sa 96 jedinica zapadnog pravca i Moskovskog rejona protivvazdušne odbrane. Na front su slali pisma, darove i delegacije.

¹⁹ Архив МО СССР, ф. 218, оп. 193982, д. 13, л. 141.

²⁰ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 69, оп. 2, д. 9, л. 1.

²¹ Архив МО СССР, ф. 3, оп. 18, д. 26, лл. 7, 8.

Prvih dana oktobra Moskovljani su uputili zaštitnicama glavnog grada zimske darove: 8 hiljada kratkih bundi, 10 hiljada vatiranih bluza i vindjakni, 10 hiljada pari veša, 41 hiljadu pari kratkih i dugačkih čarapa, 12 hiljada pari valjenki (suknenih čizama), 26 hiljada pulovera i džempera. Moskovske pošte su svakodnevno primale po 5 — 6 hiljada pošiljki za odašiljanje u armiju.

Bataljonski komesar Šalajev deli borcima — izviđačima darove od radnih ljudi Moskve

Samo od septembra 1941. do februara 1942. radni ljudi Moskve i Moskovske oblasti uputili su na front više od 700 hiljada predmeta razne odeće i 450 hiljada paketa sa životnim namirnicama.²²

Svestrana pomoć ukazivana je ranjenim vojnicima. Na inicijativu partijskih, sovjetskih i društvenih organizacija glavnog grada pripremale su se i opremale prostorije

²² Архив МО СССР, ф. 208, оп. 4416, д. 2, лл. 284, 286.

rije za lečilišta. Više od 50 hiljada žena dobrovoljno se
brinulo o ranjenicima.²³

Više od 35 hiljada žena — članova Osoavijahima —
po sopstvenoj inicijativi organizovalo je opravku vojne
odeće. U jesenjim i zimskim mesecima 1941. slavne pa-
triotkinje su popravile 300 hiljada pari različite vojne
odeće.²⁴

Dobrovoljni davalac krvi A. T. Zdešnjeva Jasirova — tipografska radnica Baumanskog rejona Moskve koja je u godinama rata dala u fond odbrane 40 litara svoje krvi

bitke za Moskvu, spasavajući živote ranjenika, Moskovljani su dali 90 hiljada litara svoje krvi. A za sve vreme

²³ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 18, д. 26, л. 8.

²⁴ Isto.

²⁵ Vidi „Правда“, 23 декабря 1941 г.

Neviđeno široke razme-
re uzeo je pokret za prikup-
ljanje sredstava u fond za
odbranu zemlje. Radni ljudi
Moskve, samo u prvim me-
secima rata, uložili su u grad-
sko odeljenje Državne banke
za naoružanje armije 110 mi-
liona rubalja u gotovom novu-
cu, a pored toga i mnoge dra-
gocenosti: platinu, zlato, sre-
bro, brilijante i obveznice dr-
žavnih zajmova.²⁵

Markantan izraz patrio-
tizma ispoljio je pokret do-
brovoljnih davalaca krvi. U
27 stanica za dobrovoljne da-
vaoce krvi u Moskvi, otvo-
renih u prvoj godini rata,
pristupilo je 100 hiljada do-
brovoljnih davalaca krvi, a
kasnije je taj broj narastao
na 341 hiljadu. U periodu

velikog otadžbinskog rata moskovske stanice za dobrovoljne davaoce krvi uputile su medicinskim ustanovama Sovjetske armije i Narodnog komesarijata za zdravstvenu zaštitu više od 500 hiljada litara konzervisane krvi.²⁶

Evo jedne od mnogih hiljada mlađih patriotkinja — Anastasija Tihonova Zdešnjeva (sada Jasirova). Ta mlada tipografska radnica Baumanskog rejona Moskve u godinama rata dala je u fond za odbranu domovine 40 litara svoje krvi. Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR, septembra 1942, za višekratno i sistematsko davanje svoje krvi za spašavanje ranjenih boraca i starešina Sovjetske armije nagradio je Anastasiju Tihonovu, sa drugim davaocima krvi, medaljom za radne odlike.

Tako je radna Moskva, a s njom i ceo sovjetski narod odgovarala drskom neprijatelju, koji je pokušavao da zauzme, poruši i izbriše sa lica zemlje glavni grad naše domovine — rođenu i voljenu Moskvu.

RAZVIJANJE RATNE PROIZVODNJE U MOSKOVSKIM PREDUZECIMA

Sa približavanjem linije fronta glavnom gradu počela je masovna evakuacija velikih preduzeća Moskve i Moskovske oblasti u istočne rejone zemlje. Odluka Državnog komiteta odbrane o masovnoj evakuaciji moskovskih preduzeća donesena je sredinom oktobra a krajem meseca bile su preduzete mere za ubrzanje tempa evakuacije. Te mere Partije i vlade, od velike državne važnosti, Moskovska partiska organizacija, sindikati i sovjetski organi vlasti izveli su uspešno. U rejone srednje i donje Volge, Urala, Sibira, Srednje Azije i Kazahstana, radnici i njihove porodice odaslali su iz Moskve i Moskovske oblasti više od 88 hiljada železničkih vagona sa opremom, metalom i polufabrikatima.²⁷

²⁶ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 18, д. 26, л. 8.

²⁷ Архив ИМЛ, ф. 17, оп. 22, д. 1777, л. 13.

Evakuacija velikih preduzeća na istok unela je znatne izmene u moskovsku industriju i mnogo smanjila njen obim proizvodnje. Istovremeno, teška ratna situacija zahtevala je pojačan tempo izrade odbrambenih proizvoda za trupe koje su štitile sovjetski glavni grad. Moskovska partijска organizacija je neposredno dobila direktivu od Centralnog komiteta partije i vlade da u preduzećima koja su ostala obezbedi povećanje proizvodnje oružja, municije i opreme.

Do evakuacije, u moskovskim preduzećima je bilo 75 hiljada strugova za rezanje metala. Posle evakuacije ostalo ih je ne više od 21 hiljade.²⁸ Do rata snaga moskovskog energetskog sistema znatno je prelazila 1,4 miliona kilovata, a u jesen 1941. ona nije raspolagala ni polovinom te mogućnosti.²⁹ Iz stroja su bile izbačene velike električne centrale — Staljinogorska, Aleksinska, Novotulska. Još se oštire postavljalo pitanje goriva. Ako su ranije moskovska preduzeća i električne centrale radile uglavnom na donjeckom uglju i bakuškoj nafti, na to gorivo se nije moglo računati već u prvim mesecima od početka rata.

Evakuacija radničkih kadrova zajedno sa preduzećima i njihov masovan odlazak u armiju znatno je izmenio sastav radnika moskovskih zavoda i fabrika. Svuda su novoprdošli radnici preovlađivali nad stručnim. Popunjavanje radničke klase vršeno je uglavnom iz školske omladine, službenika i domaćica.

Žene su postale odlučujuća snaga ne samo u kolhozima i sovhozima, već i u industrijskim preduzećima. Njihovim rukama uspešno je obavljen znatan deo rada u pozadini, a time je mnogo pomagano frontu. U Baumanском rejonu u 82 preduzeća bilo je oko 60% žena. U Dzeržinskom rejonu u 72 preduzeća radilo je više od 58% žena. U Proleterskom rejonu, čak i u takvoj fabrici kao što je »Dinamo«, žene su sačinjavale 44% svih radnika.³⁰

²⁸ Архив ИМЛ, ф. 17, оп. 22, д. 1777, л. 96.

²⁹ Isto, л. 79.

³⁰ Архив ИМЛ, ф. 88, оп. 1, д. 861, л. 14.

Izmene u sastavu fabričkih kolektiva dovele su, u prvo vreme, do smanjenja kvalifikovanih radnika u većini preduzeća. U jesen 1941. u fabrici »Borac« do 50% radnika bili su I—III kategorije. U fabrici »Dinamo« 63% bravara i 69% strugara bili su II—IV kategorije.³¹

U vezi sa odlaskom na front znatno se izmenio i sastav partijske organizacije. Moskovska partijska organizacija imala je u svojim redovima u gradu 50.803³² i u oblasti (u rejonima koje nije zauzeo neprijatelj) 36.175 članova i kandidata,³³ tj. skoro 4 puta manje nego uoči otadžbinskog rata.

U pojedinim rejonima te izmene u sastavu partijske organizacije izgledale su ovako. U Kuncevskom rejonu partijska organizacija se smanjila od 2.700 na 600 ljudi, u Balašihinskom — od 2.800 na 950 ljudi. U samom gradu brojni sastav partijskih organizacija se smanjio: u Sverdlovskom rejonu od 15.000 na 1.500, u Kujbiševskom — od 11.000 na 1.200 ljudi.³⁴

Sve je to otežavalo delatnost partijske organizacije. Svaki komunista morao je da radi za trojicu ili četvoricu da bi ispunio svoje obaveze u proizvodnji ili u ustanovi, a istovremeno morao je biti i agitator, organizator i vođa vanpartijskih masa u borbi za realizaciju direktiva Partije i vlade.

Teškoće koje su stajale na putu razvoja ratne proizvodnje u Moskvi i oblasti, bile su zaista ogromne. Ipak, moskovski radnici, inženjeri i tehničari, pod rukovodstvom partijskih, sovjetskih, sindikalnih i komsomolskih organizacija, uspešno su savladavali sve prepreke izgrađujući na mestima evakuisanih preduzeća nove zavode i fabrike, a takođe razvijajući u širokim razmerama proizvodnju

³¹ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 4, оп. 12, д. 18, л. 3.

³² Архив ИМЛ, ф. 88, оп. 1, д. 853, л. 18.

³³ Isto, д. 854, л. 35.

³⁴ Архив ИМЛ, ф. 17, оп. 22, д. 1777, л. 31.

³⁵ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 4, оп. 12, д. 8, л. 5.

oružja, municije i odeće u lokalnim industrijskim preduzećima i u proizvodnoj kooperaciji. To je bilo utoliko važnije što su trupe koje su branile Moskvu i one na drugim frontovima osećale tada veliki nedostatak u oružju. Nedostajalo je čak i pušaka i metaka. Rezerve oružja uslovljavale su brojnost novih popuna trupama za odbranu Moskve. Posebno je nedostajalo tenkova i aviona.

Državni komitet odbrane utvrdio je 26. oktobra plan proizvodnje municije u fabrikama Moskovskog gradskog izvršnog komiteta.

Pred Moskovskom partijskom organizacijom, radnicima, inženjerima, tehničarima i rukovodiocima preduzeća Moskve i oblasti stajao je odgovoran i težak zadatak — maksimalno povećati proizvodnju oružja i municije.

U stvaranju organizovane ratne proizvodnje u moskovskim preduzećima i na celoj teritoriji sovjetske države veliki značaj je imala stvaračka inicijativa radničke klase. U surovim danima borbe sovjetskih trupa na daljim prilazima Moskvi, kolektivi radnika, tehničara i inženjera moskovske fabrike automobila i fabrike računarsko-analitičkih mašina pripremili su, po sopstvenom nahođenju, proizvodnju automata koji je konstruisao G. S. Špagin.

Moskovski gradski komitet partije, razmotrivši patriotski rad te dve fabrike, pozvao je sva druga preduzeća u gradu da slede njihov primer. Za ukazivanje konkretne pomoći u fabrike su bile upućene, na čelu sa istaknutim sekretarima gradskog i rejonskih komiteta Partije, grupe stručnjaka — oružara. Za manje od mesec dana bila je osvojena proizvodnja te vrste oružja.

Prva partija automata sa moskovskom oznakom došpela je u novembru u naoružanje jedinica zapadnog pravca koje su se herojski borile na poljima Podmoskovlja.

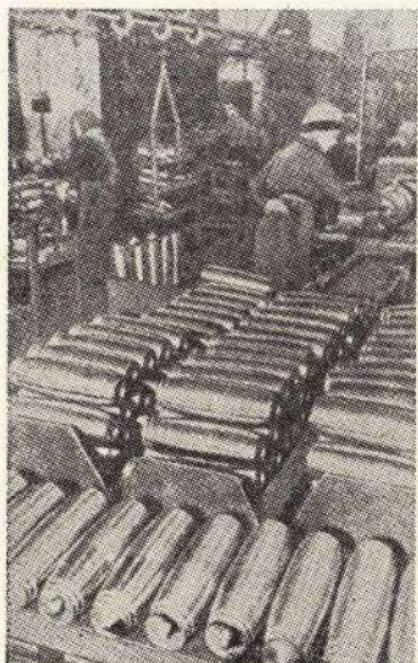
Radnici fabrike mašina-alatljiki »Ordžonikidze« u toku jedne nedelje kompletirali su opremu koja je ostala posle evakuacije i organizovali proizvodnju minobacača i zatvarača za automate. Kasnije je fabrika potpuno osvojila proizvodnju automata.

Radnici fabrike »Crveni proleter« organizovali su, sa opremom koja je ostala posle evakuacije, proizvodnju pokretnih kuhinja i delova za granate.

U fabrici »Crvena buktinja« radnici su uspešno osvojili proizvodnju karteča, 45 i 76 mm protivtenkovskih granata i Špaginovih automata. U fabrici »Lift« radnici su osvojili izradu presovanih delova protivtenkovske granate RGS. U fabrici proteza »Semaško« radnici su organizovali proizvodnju upaljača ručnih bombi. U Krasnopresnenskom zavodu za remont mašina radnici su uspešno

osvojili proizvodnju protivtenkovskih mina i bajoneta za puške. Radnici zavoda »Sportinventar« organizovali su proizvodnju sanki za mitraljeze i artiljerijska oruđa.

Preduzeća moskovske lokalne industrije i udružene zanatske radionice, koje su do rata proizvodile predmete za domaće potrebe i ukrase, prešle su na izradu proizvoda za front. Ratna proizvodnja preduzeća lokalne industrije i zanatskih zadruga glavnog grada, od ukupne njihove proizvodnje, porasla je sa 23% u avgustu na 94% u novembru 1941.³⁶ Od 670 preduzeća te vrste industrije, 654 su proizvodila municiju, naoružanje, opremu i odeću

Izrada granata u moskovskoj fabrići »Vladimir Ilić«

za armiju. Tako, na primer, fabrika poligrafских instrumenata proizvodila je municiju; fabrika dečjih igračaka — delove municije; zanatska radionica za izradu brava za ženske tašne — delove protivtenkovskih granata, zanatska

³⁶ Архив ИМЛ, ф. 17, оп. 22, д. 1777, л. 78.

radionica za izradu staklenih bisera i drugih ukrasa — flaše sa zapaljivom smesom »KS«. Cela Moskva je radila pod parolom »Sve za front, sve za razbijanje neprijatelja!«.

Ratna proizvodnja je rasla iz dana u dan. Uzimajući u obzir radne uspehe Moskovljana, Državni komitet odbrane je u moskovskim preduzećima odredio svakodnevnu proizvodnju Špaginovih automata (PPŠ) od 1.500 komada. Za nagrađivanje radnika, inženjera i tehničara koji se istaknu u decembarskom programu proizvodnje odvojeno je iz rezervnog fonda SNK SSSR 600 hiljada rubala.

Sprovodeći tu odluku u život, Moskovski gradski komitet partije i Moskovski sovjet deputata radnih ljudi uključili su u proizvodnju automata 106 fabrika i koncentrisali u njima više od 3.000 strugova za obradu metala. Bila je stvorena specijalna fabrika za izradu okvira za automate.³⁷ U preduzećima lokalne industrije i proizvodnim zadrugama osvajala se izrada remnika za automate i torbice za okvire.

Proširila se takođe proizvodnja minobacača i municije. Proizvodnjom minobacača bavilo se 30 novoosnovanih fabrika. Municiju je izrađivalo više od 100 preduzeća.³⁸

Plan proizvodnje municije za novembar je predviđao potpuno podmirenje potreba trupa koje su branile Moskvu. Taj plan je bio ispunjen: u granatama 25 mm sa 105%, 37 mm — sa 103%, 45 mm — sa 91%, 76 mm — sa 138%, 85 mm — sa 110% i u probojnim granatama 85 mm — sa 132%.³⁹

Uporedo sa izradom novih proizvoda, svakodnevna pažnja je poklanjana opravci i remontu ratne tehnike: tenkova, aviona, blindiranih vozova, oklopnih automobila, oruđa, mitraljeza i autotransporta. Samo remontom tenkova i oklopnih automobila bavilo se 11 moskovskih zavoda. Remont streljačkog naoružanja vršilo je više od 20

³⁷ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 18, д. 30, л. 2.

³⁸ Архив ИМЛ, ф. 17, оп. 22, д. 1777, л. 78.

³⁹ Архив ИМЛ, ф. 88, оп. 1, д. 853, л. 9.

pokretnih remontnih radionica neposredno u blizini linije fronta. Te radionice su popunjavane najkvalifikovanim radnicima.

Veliki zamah dobio je rad na remontu auto-transporta. Iz specijalno oformljenih auto-remontnih zavoda i baza svakodnevno je izlazilo na stotine popravljenih automobila. Dovoljno je istaći da su u periodu bitke za Moskvu samo remontne baze Sokoljničeskog, Rostokin-skog, Kominternovskog i Kujbiševskog rejonskog vojnog komesarijata remontovali 2.450 automobila, 296 tegljača i 60 motocikla.⁴⁰

Auto-remontni bataljon Moskovskog vojnog okruga je ispoljio izvrsnu inicijativu. Armejci — remontni radnici su u oktobru i novembru 1941. opravili 529 automobila prikupljenih na auto-otpadu. Ta vozila su obezbedila kompletiranje auto-transportom novoformirane 24. armije za zaštitu glavnog grada.⁴¹

Moskovski gradski komitet partije zajedno sa vojnim sovjetima Moskovskog vojnog okruga i Moskovske zone odbrane odigrao je veliku organizatorsku ulogu oko prikupljanja oružja u Moskvi iz raznih poluvojnih organizacija i fabričkih skladišta, koje je u mirno doba bilo namenjeno za pretapanje. Rezultat toga bio je da je sakupljeno 236 topova i dovoljna količina granata za njih, 1.600 teških mitraljeza, više od 15 hiljada pušaka, 170 hiljada metaka, 25 hiljada granata i mnogo druge vojne opreme.⁴²

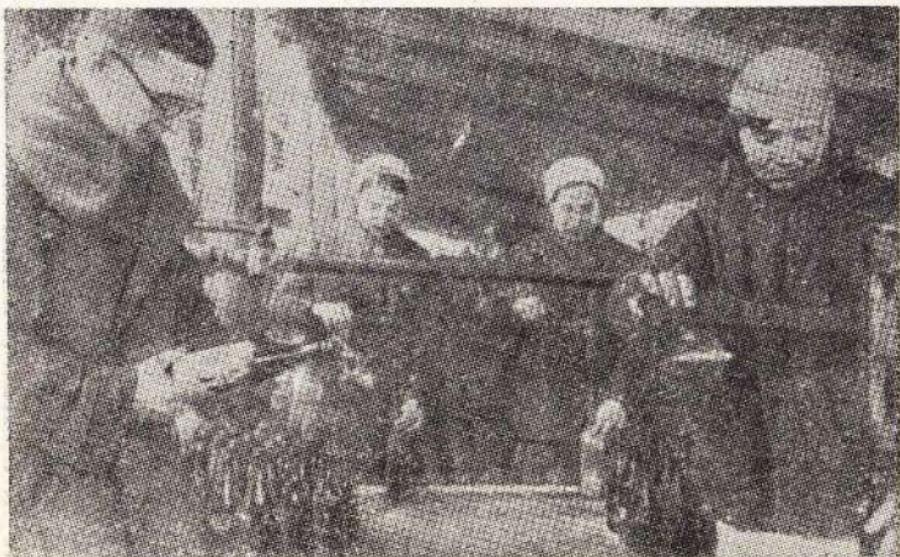
Prikupljeno oružje moralo se remontovati. Tog posla se sa elanom prihvatio kolektiv radnika iz školskih — proizvodnih radionica Mitičinskog rejona. U najkraćim rokovima radnice su ispunile zahtev Artiljerijske uprave Moskovske zone odbrane. Remontirano oružje dodeljeno je za naoružanje Moskovskih divizija. Tako su 263 topa bila upotrebljena za naoružanje 10 artiljerijskih diviziona i 4 laka artiljerijska puka.⁴³

⁴⁰ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 16, л. 263.

⁴¹ Isto, л. 262.

⁴² Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 16, лл. 257, 258.

⁴³ Isto, оп. 211037, д. 16, лл. 260, 261.

Izrada flaša sa zapaljivom smesom za borbu sa tenkovima u moskovskom preduzeću

Snažna energija Moskovljana ispoljila se i u traženju starog gvožđa i drugih sirovina. Oslanjajući se na inicijativu radnika i rukovodilaca u preduzećima, gradski komitet Partije i Moskovski sovjet deputata radnih ljudi pažljivo su proverili sva materialna dobra u preduzećima Moskve. Kao rezultat toga, prema nepotpunim podacima, bilo je prikupljeno oko 300 hiljada tona čelika, 2 hiljade tona mesinga, 1.800 tona bronce, 1.300 tona olova, 700 tona cinka i stotine hiljada tona gvožđa.⁴⁴ Sav taj metal je otisao za proizvodnju oružja i municije, koje je odašiljano za naoružanje zaštitnika Moskve.

Usmeravajući partiske, sovjetske, proizvodne, sindikalne i komsomolske organizacije na to da organizuju usklađenu ratnu proizvodnju Moskovski gradski i oblasni komiteti Partije obraćali su veliku pažnju povećanju kvalifikacija radnika, bez čega se nije mogla povećati produktivnost rada i sniziti cena koštanja ratne proizvodnje.

⁴⁴ Архив ИМЛ, ф. 88, оп. 1, рд. хр. 853, л. 40.

To je bio neodložan zadatak zato što radnici koji su došli u zavode i fabrike za vreme rata većinom nisu imali određene kvalifikacije i slabo su poznavali tehnološki proces proizvodnje.

U borbi da poveća kvalifikaciju i produktivnost rada, svako preduzeće Moskve i Moskovske oblasti pretvara se u kovačnicu kadrova. Partijske i komsomolske organizacije, sindikati i privredni rukovodioci svakodnevno su se brinuli o tome da radnici, u prvom redu novodošli u proizvodnju, proučavaju tehnološki proces i upoznaju mašine kojima su raspolagala preduzeća, da bi umeli da iskoriste tu tehniku za povećanje proizvodnje.

Najrasprostranjenije forme proizvodnog obučavanja bile su: brigadno obučavanje, sticanje proizvodnih kvalifikacija uz pomoć specijalnih škola i kurseva, metod individualnog obučavanja i niz drugih formi. Hiljade i hiljade novoprdošlih radnika i radnica u fabrikama i zavodima radili su i učili. U uspešnom ovlađivanju proizvodnim navikama ukazivali su im drugarsku pomoć stručni radnici, koji su mlađim proizvođačima prenosili svoja znanja i dugogodišnje iskustvo.

U periodu bitke kod Moskve radnici i radnice, tehničari i inženjeri moskovskih preduzeća pravili su izvanredne radne podvige. Masovna pojava je bila da ljudi danima nisu napuštali svoja radna mesta pripremajući proizvodnju novih ratnih proizvoda. Tako, na primer, u prvom auto-remontnom zavodu, u oktobru, više od 100 radnika 18 dana nije napuštalo svoje pogone, izvršavajući hitnu porudžbinu proizvodnje auto-remontnih vozova. Kolектив zavoda, imajući u vidu opasnost koja je pretila Moskvi, obavezao se da će povećati proizvodnju transportnih automobila za 6 puta.⁴⁵

Stvaralaštvo masa rađalo je mnogobrojne forme socijalističkog takmičenja. U svakom preduzeću pojavljivali su se radnici koji su ispunjavali normu sa dvesta, trista, petsto i hiljadu procenata. Najbolji su nastupali kao podstrekači prakse za isporučivanje vojnih porudžbina pre

⁴⁵ Vidi „Московский большевик“, 25 октября 1941 г.

roka. U fabrici automobila u oktobru je stotine radnika i radnica ispunjavalo za jednu smenu po dve norme. U fabrički instrumenata svakodnevno je prosečno četvrtina svih metalostrugara ispunjavala više od dve norme, a mnogi po tri, četiri i pet normi. U Moskvoreckom rejonu radnici fabrike »Vladimir Iljič«, sa opremom koja je ostala posle evakuacije, ispunili su novembarski plan sa 143%. U glavnim pogonima fabrike bakra: metalurškom, za elektrolizu i za topljenje bakra — nije bilo nijednog radnika koji nije svakodnevno ispunjavao normu. Mnogi iskusni radnici ispunjavali su po tri i četiri norme u smeni.⁴⁶

U surovim danima oktobra 1941, kada je neprijatelj prilazio Moskvi, radnici fabrike za izradu kugličnih ležaja istupili su preko štampe sa pozivom svim radnicima da razviju pretprazničko oktobarsko socijalističko takmičenje za što veću pomoć frontu. Kolektiv fabrike je pozivao na borbu za ispunjenje plana četvrtog kvartala pre roka, za prebacivanje zadatka u produktivnosti rada, za povećanje štednje metala, instrumenata, goriva i električne energije. Taj poziv Moskovljana, koji je 4. oktobra objavljen u listu »Pravda«, prihvatali su radni ljudi celog Sovjetskog Saveza.

U moskovskim preduzećima, po odluci Gradskega komiteta Partije, u prvih deset dana oktobra održani su sastanci radnika, inženjera, tehničara i službenika, posvećeni organizovanju socijalističkog takmičenja.

Radni polet radnika i tehničke inteligencije moskovskih preduzeća našao je svoje snažne izraze u organizovanju frontovskih i omladinskih brigada, kao i u takmičenju za sticanje po nekoliko stručnih znanja. U fabrici automobila, pod neposrednim rukovodstvom partiskske i komsomolske organizacije, nikle su komsomolske brigade. Te brigade su se uskoro pojavile u velikom broju i postale su nova i veoma važna forma organizacije za rad mlađih radnika.

Radnici, radnice i inženjersko-tehnički kadar zavoda i fabrika Moskve i oblasti u ime pobede nad neprijateljem

⁴⁶ Архив ИМЛ, ф. 17, оп. 22, д. 1777, л. 41.

radili su bez predaha sa izvanrednim naprezanjem i veličanstvenim samopregorom. Na čelu svih nalazili su se komunisti - proizvođači. U fabrici automobila Proleterskog rejona, brigada komunista Suškina dobila je hitnu vojnu porudžbinu. Komunisti brigade Komarov i Solovjev u jednoj smeni izvršavali su svaki po 6 normi. Porudžbina je bila izvršena četiri dana pre roka. Komunista Jarovoj, da bi izvršio vojnu porudžbinu pre roka, radio je 35 časova neprekidno, ne izlazeći iz fabrike. Pogon komuniste Gončarova u novembru je povećao proizvodnju minobacača za 4 puta. Brigade komunista Loseva i Čistova završile su novembarski plan četiri dana pre roka. Strugari komunisti Komarov i Šmeljev u novembru su ispunili svaki više od dve norme.⁴⁷ U Kominternovskom rejону, u fabrici »Đeržinski« pogon komuniste Novikova je sve vreme prebacivao plan proizvodnje. Komuništici ovog pogona ispunjavali su po dve norme u smeni. Komunista Prokofjev zaslужeno se pročuo u celoj fabrici kao jedan od najboljih majstora pogona.⁴⁸

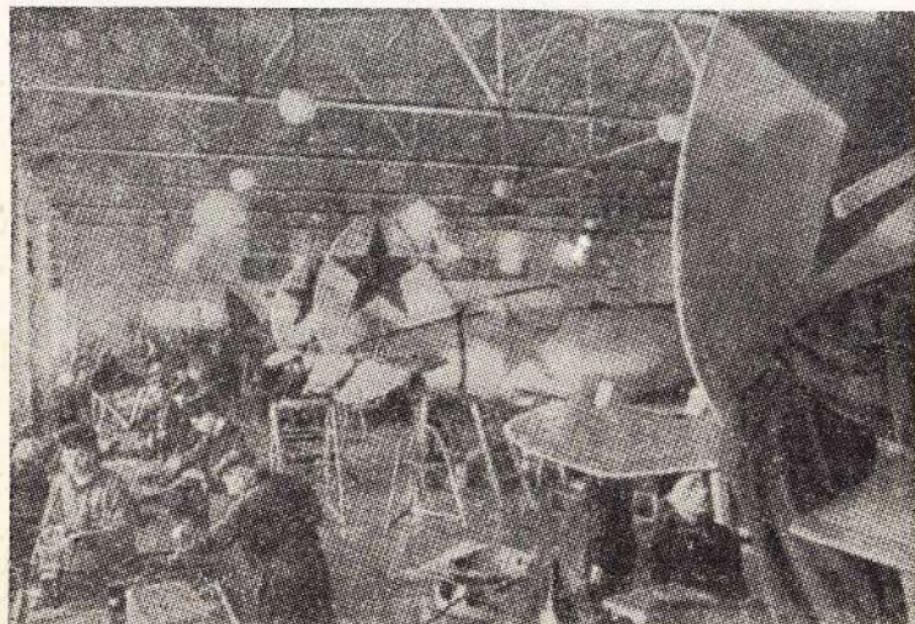
Komunisti i komsomolci pojavljivali su se kao inicijatori racionalizatorstva i pronalazaštva. Majstor jedne od moskovskih fabrika komunista Timakov podneo je racionalizatorski predlog koji je obezbedio uštedu od 10 hiljada rubalja. U drugoj fabrici racionalizatorski predlozi komsomolaca Kočkina i Spivaka omogućili su uštedu od 300 hiljada rubalja. U toj istoj fabrici pronalazak inženjera komuniste Kulibanova omogućio je uštedu za više od 500 hiljada rubalja. U fabrici »Krasni štampovščik« majstor komunista Lomanov razradio je postupak izrade glavnog dela jednog vojnog proizvoda putem otkivanja. Uvođenje tog racionalizatorskog pronalaska u proizvodnju oslobođilo je desetak tokarsko-revolverskih strugova i za nekoliko puta povećalo norme izrade.⁴⁹ U fabrici transforma-

⁴⁷ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 23, д. 74, л. 146.

⁴⁸ Isto, л. 148.

⁴⁹ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 23, д. 74, лл. 147, 148.

tora »Kujbišev« bravar komunista Šastitko izumeo je uređaj koji je za 15 puta ubrzao obradu delova vojnih proizvoda.⁵⁰

Sklapanje aviona u moskovskoj fabriци aviona

Mobilišući radnike i oslanjajući se na njihovu političku i proizvodnu aktivnost, boljševici Moskve su uspeli da organizuju masovnu proizvodnju municije, minobacača, automata i drugih proizvoda, potrebnih za front.

Razmere vojne proizvodnje, koje su postigla moskovska preduzeća u četvrtom kvartalu 1941, govore o snažnom porastu vojne proizvodnje Moskve i oblasti.

Moskovski komitet partije poklanjao je nesmanjenu pažnju neprekidnom radu moskovskog železničkog čvora. Neposredno ugrožavanje Moskve zahtevalo je od železničara da u neobično teškim uslovima prebacuju na front ešelone sa popunom, naoružanjem, municijom i opremom.

^{50.} Vidi Сообщения Советского Информационного бюро, т. 1, Издание Совинформбюро, М., 1944, стр. 318.

Pruge koje su vodile ka moskovskom čvoru — moskovsko-rjazanska, moskovsko-kurska i jaroslavska — do bile su izuzetno velik značaj u prebacivanju snažnih rezervi Sovjetske armije na moskovski pravac.

Za ulogu moskovskog željezničkog čvora bilo je povezano izvršenje odgovornog zadatka — razvijanje dvesta hiljaditih vojnika Moskovske zone odbrane u pozadini Zapadnog fronta. Taj, po svojim razmerama ogroman posao, ostvaren je u neviđeno kratkom roku. Dovoljno je ukazati na činjenicu da je dovoženje do Moskve i koncentracija 20. armije u rejonu Hlebnikovo — Humki izvršeno u toku dva dana, u momentu protivofanzive trupa na zapadnom pravcu.⁵¹

Moskovski čvor uspešno je obavio i posao oko evakuacije industrijskih preduzeća i skladišta državnih rezervi u periodu prodora nemačkih fašističkih trupa ka Moskvi.

Železničari su bili prinuđeni da rade pod neprijateljevom vatrom. Tako je mašinovođa losinoostrovske stanice komunista Demidov više puta vozio vojne ešelonе pod vatrom neprijateljeve avijacije. Jednog oktobarskog dana fašističkim avionima je uspelo da zapale ešelon Demidova. Brigada železničara se nije zbumila, već je likvidirala požar i dostavila frontu tovar u određeno vreme.

Pod rukovodstvom političkih odeljenja i osnovnih partijskih organizacija, železničari moskovskog čvora obavili su veliki posao na izgradnji i remontu oklopnih vozova. U danima herojske bitke pred Moskvom oni su izgradili i remontovali 24 oklopna voza i 24 oklopne platforme, 6 vozova-kupatila, 348 sanitetskih vozova i mnogo druge ratne opreme.⁵²

U radionicama železničkih vagona na stanicama Podmoskovska radnici su izgradili oklopni voz i nazvali ga imenom brigadnog komesara Dmitrija Lestjeva, koji je dao svoj život za rođenu Moskvu. Oklopni voz je bio dat u naoružanje Zapadnog fronta. U posadu oklopног voza dobro-

⁵¹ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 16, л. 183.

⁵² Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 16, л. 264.

voljno su stupili kao borci njegovi graditelji: vozovođe I. Afonjin, A. Čerkasov i S. Čurilin; pomoćnici mašinovođa N. Pospjelov, J. Mastjugin, K. Pošehonov i ložači: O. Frejvold, F. Nefedov i N. Smirnov. U radionici lokomotiva »Vojtovič« radnici su remontovali 12 oklopnih vozova i 24 oklopne platforme, 17 mitraljeza i 9 topova. U radionici Moskva — putnička na moskovsko-rjazanskoj pruzi, radnici su u novembru izgradili 3 oklopna voza. U radionici koja nosi ime Iljiča radnici su remontovali 8 oklopnih vozova.⁵³

Na podmirenje potreba fronta takođe se orijentisala i poljoprivreda Moskovske oblasti. U 1941. usevima zrnastih kultura bilo je u oblasti zasejano 499 hiljada hektara, a povrćem i krompirom — 171 hiljada hektara.⁵⁴ Pred mašinsko-traktorske stanice, sovhoze i kolhoze bio je postavljen borbeni zadatak: blagovremeno obaviti žetvu i isporučiti određene količine poljoprivrednih proizvoda za državu u predviđenim rokovima. Odgovornost Moskovske oblasti i drugih prifrontovskih oblasti za žetvu i predaju žita državi neizmerno je porasla u tom periodu. Prvo — zbog odstupanja otpala je mogućnost dobijanja žita iz Ukrajine. Drugo — preopterećenost transporta vojnim prevoženjima otežala je pristizanje poljoprivrednih proizvoda iz Povolžja i Sibira. U toj teškoj ratnoj situaciji svaki pud žita dobijen na licu mesta, sa polja Podmoskovlja, predstavljao je veliku dragocenost. Njega su čekale armije koje su branile Moskvu i radni ljudi Moskve koji su stali rame uz rame sa trupama za zaštitu glavnog grada.

Rešenje tog zadatka komplikovalo se time što je obavljanje žetve 1941. u Moskovskoj oblasti teklo u vrlo teškim uslovima. U zapadnim rejonima oblasti nije se uspelo da se u potpunosti sabere i izvuče žetva zato što su neprijateljeve trupe bile okupirale te rejone. U istočnim rejonima, koji nisu bili neposredno zahvaćeni ratnim dejstvima, kolhozi i sovhozi su bili znatno oslabljeni u kadru,

⁵³ Архив МО СССР, ф. 6314, оп. 211087, д. 16, л. 265.

⁵⁴ Архив ИМЛ, ф. 88, оп. 1, д. 937, л. 1.

a posebno u tehnici. Park traktora i kombajna umanjen je za više od dva puta. Što se tiče tegleće stoke, od 97 hiljada zaprežnih konja ostalo je samo 32 hiljade.⁵⁵

Vredni radnici iz sela Podmoskovlja pokazali su pravi radni heroizam pri sabiranju žetve. Moskovski oblasni komitet i Oblasni sovjet deputata radnih ljudi, rejonski Komiteti Partije i mesni sovjeti svojim organizatorskim radom ukazivali su svakodnevnu pomoć socijalističkom selu. U kolhoze i sovhoze upućivani su radnici i transport iz industrijskih centara. To je ubrzalo sabiranje žita povrća i krompira.

Blagodareći radnim naporima kolhoznog seljaštva, radnika i inžinjerijsko-tehničkih trudbenika mototraktorskih stanica i sovhoza, kao i bratskoj pomoći selu od strane grada, Moskovska oblast je u teškim uslovima predala državi iz žetve 1941. više od 4 miliona pudi žita, oko 3,4 miliona metarskih centi krompira i do 1,1 milion metarskih centi povrća.⁵⁶

Razmere tih nabavki u industrijskoj oblasti svedočile su o životnoj snazi kolhoznog sistema. Radi upoređenja treba napomenuti, da su u periodu I svetskog rata, a zatim i u godinama građanskog rata, pojedini seljaci Moskovske oblasti često sami putovali u žitorodne rejone da bi nabavili namirnice. Socijalističko selo je u teškim danima bitke pred Moskvom ukazalo životnu pomoć u namirnicama radnicima glavnog grada i vojnim jedinicama.

Radni ljudi Moskve i Moskovske oblasti, zajedno sa celim sovjetskim narodom, samopregorno su se borili za cilj koji je postavila Partija — razbiti nemačke fašističke okupatore na prilazima sovjetskom glavnom gradu.

POLITIČKO VASPITAVANJE RADNIH LJUDI MOSKVE

U mobilizaciji radnih ljudi Moskve za zaštitu svog rodnog grada, neocenjivi značaj je imao politički rad u marama koji je sprovela Moskovska partijska organizacija.

⁵⁵ Исто, д. 846, лл. 19, 39.

⁵⁶ Архив ИМЛ, ф. 17, оп. 22, д. 1754, лл. 13, 79, 81.

U jednom od dokumenata Moskovskog komiteta SKP(b) zabeleženo je: »Ako smo pri odašiljanju na front novih formacija imali nezapamćeni patriotski polet i borbeni duh stotina i hiljada dobrovoljaca, ako fašističkoj avijaciji, koja je počela bombardovanje Moskve i njene okoline tokom mesec dana posle početka rata nije uspelo da zaplaši stanovništvo i uguši njeđovu moralnu snagu, ako se posle evakuacije osnovnih proizvodnih preduzeća uspelo da se u kratkom roku ponovo organizuje ratna proizvodnja u širokim razmerama, onda su se u znatnoj meri u tome pokazali rezultati političkog rada Partije u masama«.⁵⁷

U uslovima teških ratnih iskušenja komunisti su razvili široku propagandu i agitaciju među radnim ljudima glavnog grada i oblasti, objašnjavajući situaciju na frontu. Više od 75 hiljada propagandista i agitatora svakodnevno je istupalo među radnicima, kolhoznicima i inteligencijom, informišući radne ljude o važnim dokumentima Komunističke partije i izveštajima Sovjetskog informacionog biroa, prenoseći iskustva socijalističkog takmičenja dvostotinaša i frontovskih brigada; oni su iznosili ratne podvige sovjetskih vojnika i pomagali partijskim organizacijama u prikupljanju sredstava u fond odbrane, kao i darova borcima i starešinama i tople odeće za armiju. U svojim istupanjima oni su raskrinkavali antinarodnu suštinu fašističkog režima, imperijalistički i razbojnički karakter rata hitlerovske Nemačke, vaspitavali mržnju prema neprijatelju, dokazivali neizbežnost poraza Nemačke u ratu i kraha njene fašističke države i armije. Oni su objašnjavali plemenite oslobođilačke ciljeve velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza i dokazivali neizbežnost naše pobede.

U periodu bitke za Moskvu u glavnom gradu i oblasti je održano više od 60 hiljada predavanja i lekcija kojima je obuhvaćeno oko 3 miliona radnih ljudi.⁵⁸

⁵⁷ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 4, оп. 12, д. 18, л. 4.

⁵⁸ Партийный архив Института истории партии МК и МГК КПСС, ф. 3, оп. 18, д. 4, л. 27.

U tim za našu zemlju teškim danima, pred narodom i sovjetskim vojnicima istupali su poznati partijski i državni rukovodioci: A. A. Andrejev, M. I. Kalinjin, D. Z. Manuiljski, A. I. Mikojan, N. S. Hruščov, A. S. Ščerbakov, E. M. Jaroslavski.

Veliki značaj za mobilizaciju radnih ljudi cele zemlje za otpor neprijatelju imalo je svečano zasedanje Moskovskog sovjeta 6. novembra 1941, posvećeno 24. godišnjici velike oktobarske socijalističke revolucije i parada vojnih jedinica na Crvenom trgu 7. novembra. I svečano zasedanje i parada ulili su sigurnost i uverenost u pobjedu nad nemačkim fašističkim agresorom u milione ljudi svih zemalja sveta.

Na svečanom zasedanju analizirano je stanje na frontu, spoljnopolička zbivanja i unutrašnji život zemlje; bio je izložen program Partije i vlade o organizaciji pobjede nad nemačkom fašističkom armijom i učvršćenju antihitlerovske koalicije.

Važno sredstvo mobilizacije masa za borbu sa neprijateljem, pored usmene propagande i agitacije, bila je stampa. Pored centralnih i oblasnih listova, u masovnom tiražu izlazile su gradske i rejonske novine. U zavodima, fabrikama i ustanovama izlazile su u velikom broju zidne novine i borbeni listovi. Na stranicama listova osvetljavani su ratni događaji i herojski rad u pozadini. U milionima primeraka izdavane su brošure, leci i plakati. Na odlučujućim privrednim centrima radile su pokretne redakcije lista »Pravda«. Za privremeno okupirane rejone izdavan je specijalni list — letak »Moskovska izvestija« sa tiražom od 100 hiljada primeraka i drugi leci i brošure.

U političkom vaspitanju radnih ljudi Moskve i celog sovjetskog naroda u pozadini i na frontu ogromnu ulogu je igrao list »Pravda«. Pojavljujući se kao kolektivni organizator, propagandista i agitator Partije, »Pravda« je pozivala milione vrednih radnika pozadine i vojnika fronta na odlučan otpor nemačkih okupatora, učvršćujući u narodnim masama veru u pobjedu. M. I. Kalinjin je o »Pravdi« pisao: »... Ona je i najvažniji frontovski list... Pojava

broja »Pravde« u rovovima na isturenoj borbenoj liniji je praznik za borce. Pojava »Pravde« u partizanskom odredu znači povećanje njegovih snaga, upornosti i vojničke smernosti».⁵⁹

Masovno se razvila očigledna agitacija. Parola, letak i plakat postali su borbeno oružje političke agitacije. U njima su radni ljudi nalazili jasne odgovore na najbitnija

Parada na Crvenom trgu 7. novembra 1941.

pitanja. U plakatima su resko ismejavani besmisleni planovi fašističkih okupatora i prikazivana nepokolebljiva volja sovjetskog naroda za pobedom. Posebnu popularnost u narodu imali su »Izlozi TASS-a«. Na stvaranju tih političkih pamfleta, produžavajući tradiciju Vladimira Majakovskog, radili su umetnici Moskve. U masovnom tiražu bili su izdati i rasturenji među radne ljudi plakati sa izloženim pravilima o protivvazdušnoj i protivhemijskoj odbrani i gašenju zapaljivih bombi.

⁵⁹ „Правда“, 5 мая 1942 г.

Delatnost Moskovske partijske organizacije i radnih ljudi Moskve i Moskovske oblasti u organizovanju zaštite glavnog grada izlila se u herojsku epopeju. Moskva je davala frontu oružje, municiju, opremu, odeću i namirnice. Moskovljani su pod zidinama rodnog grada, u sastavu trupa zapadnog pravca, Moskovske zone odbrane i Moskovskog rejona protivvazdušne odbrane s oružjem u ruci štitili svoj rodni grad i branili čast i slobodu svoje socijalističke domovine.

Moskva je stajala i štrčala kao granitna stena o koju je trebalo da se razbiju i o koju su se zaista i razbili mutni talasi inostrane najezde.

Glava četvrta

ODBAMBENE BORBE SOVJETSKIH TRUPA NA BLIŽIM PRILAZIMA MOSKVI

(16. novembra — 5. decembra 1941. godine)

IZMENE SITUACIJE NA MOSKOVSKOM PRAVCU
SREDINOM NOVEMBRA 1941. GODINE
I DALJI PLANOVI ZARAČENIH STRANA

(Skica 4)

Sredinom novembra 1941. linija sovjetsko-nemačkog fronta na moskovskom pravcu bila je mnogo izlomljena i protezala se na oko 700 km. Severno i južno od Moskve neprijatelj je bio zaustavljen pred Kalinjinom i Tulom, a u centru, na međupoložajima možajske linije odbrane, po liniji: istočno od Volokolamska, Ruze, Naro-Fominska i Taruse. Pošto je prešao u odbranu na kalinjinskom pravcu i počeo pregrupaciju snaga pred Tulom, neprijatelj je produžio da koncentriše snage u pojusu odbrane Zapadnog fronta na klinskom, istrinskom, zvenigorodskom, kubinskom, narofominskem, podoljskom i serpuhovskom pravcu.

U prvoj polovini novembra, ne obzirući se na velike gubitke i iscrpljenost trupa, neprijateljevo komandovanje je na nekim delovima fronta preduzimalo delimične napade operacije (jugoistočno od Volokolamska, istočno od Možajska i jugozapadno od Serpuhova). Napad u tim slučajevima vođen je sa ograničenim snagama i bio je sračunat na ispitivanje odbrane sovjetskih trupa. Sovjetske snage su snažnim protivudarima i protivnapadima odbile pokušaje neprijatelja da prodre u naše položaje. Samo u rejonu

Skirmanova u protivnapadima 27, 28. i 4 tenkovske brigade hitlerovci su imali 3.000 mrtvih, a izgubili su 30 tenkova i 11 topova.¹ Gubici neprijatelja jugozapadno od Serpuhova i u rejonu Darohova bili su još veći.

Srušeni su bili i planovi neprijatelja za okružavanje grada Tule sa severozapada, koje je on pokušao da ostvari u prvoj polovini novembra 1941.

Slom oktobarske ofanzive na Moskvu i neuspešni pokušaji napada u početku novembra otreznili su mnoge hitlerove generale. Uporedo sa pobedničkim vestima, u njihovim ratnim izveštajima pojavili su se i elementi razočaranja i pesimizma. Komandant 4. armije general Kluge u svojim izveštajima je priznavao da su, zbog velikih gubitaka i hladnoće koja je nastupala, neki oficiri njegove armije u znatnoj meri zahvaćeni pesimizmom i da im se prividja odstupanje Napoleonove armije od Moskve. Oslanjajući se na pisma vojnika i oficira njegove armije kućama, u kojima su se oni žalili na teškoće pohoda na Moskvu, general Kluge je savetovao komandi grupe armija »Centar« da obustavi napad na Moskvu do proleća 1942. i da prebací deo snaga na jug, kako bi se razvio uspeh na rostovskom pravcu. Sa tim predlogom Klugea bio je saglasan i komandant grupe armija »Jug« general-feldmaršal Rundštet.

Međutim, glavna komanda nemačkih kopnenih snaga i komanda grupe armija »Centar« nisu se obazirale na argumente nekih svojih generala i raspoloženje vojnika i oficira. Izbijanje grupe armija »Centar« na prilaze Moskvi i uspešna dejstva Hitlerovih trupa u oktobru na tihvinskom i rostovskom pravcu ulivali su nadu neprijatelju u brzo zauzimanje Moskve i uspešno okončanje kampanje 1941. Hitler je forsirao svoje trupe da obnove napad na Moskvu. U svome novom pozivu trupama Istočnog fronta, on je zahtevao da se u najskorije vreme po svaku cenu završi sa Moskvom. U zapovesti grupi armija »Centar« od 13. novembra ukazivalo se na neophodnost brzog obnavljanja napada na Moskvu.

¹ Архив МО СССР, ф. 367, оп. 4788, д. 46, л. 3.

U saglasnosti sa tim zahtevima, u prvoj polovini novembra nemačkofašističko komandovanje je hitno privlačilo ka Moskvi desetak novih rezervnih divizija, prebacivalo je sa drugih pravaca tenkove i avijaciju i pregrupisalo glavne snage sa ciljem da zauzme pogodne položaje za napad. Tako je cela 3. tenkovska grupa bila izvučena sa kalinjinskog pravca i koncentrisana u rejonu Volokolamska. Druga tenkovska armija bila je ojačana sa dva armijska korpusa (53. i 43) i popunjena sa više od 100 tenkova. Četvrta armija, usmerena na centar Zapadnog fronta, hitno je popunjavala iznurenje divizije u oktobarskim borbama. Armijski korpsi 4. armije ojačavani su tenkovima za neposrednu podršku pešadiji. Za obnavljanje napada na Moskvu hitlerovsko komandovanje, ne obzirući se na velike gubitke u oktobru, koncentrisalo je samo u pojasu Zapadnog fronta 51 diviziju od čega 13 tenkovskih i 7 motorizovanih.²

Planirajući novi napad na Moskvu, nemačkofašističko komandovanje je nameravalo da nanese glavne udare na krila Zapadnog fronta u cilju okruženja Moskve sa severozapada i jugoistoka. Za ostvarenje glavnih udara predviđala se upotreba tenkovskih grupa, ojačanih armijskim korpusima.

Po planu hitlerovskog komandovanja, severozapadno od Moskve, na volokolamsko-klinskom pravcu (na spoju Zapadnog i Kalinjinskog fronta), trebalo je da napada 3. tenkovska grupa, sastava 41. i 56. motorizovani korpus. Na istrinsko-solnečnogorskem pravcu nalazila se 4. tenkovska grupa, sastava 40. i 46. motorizovani korpus. U celini, sa severozapada na Moskvu je trebalo da se obruši moćna grupacija neprijatelja sastavljena od 15 divizija, od kojih 7 tenkovskih, 2 motorizovane i 6 pešadijskih.³

Jugozapadno od Moskve, na tulsko-kaširskom pravcu, trebalo je da nanese udar 2. tenkovska armija, sastava 24. i 47. motorizovani i 53. i 43. armijski korpsi, ukupne jačine 9 divizija, od čega 4 tenkovske.

² Види Вторая мировая война 1939—1945 гг., стр. 233.

³ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 45317, д. 5, л. 191.

Istovremeno, 4. armija⁴ je bila koncentrisana prema centru Zapadnog fronta na zvenjigorodskom, kubinskom, naročinskom, podoljskom i serpuhovskom pravcu. Na svakom od tih pravaca dejstvovao je po jedan armijski korpus, ojačan tenkovima za neposrednu podršku pešadiji.

Odvajanje znatnih snaga za dejstva u centru Zapadnog fronta objašnjava se time što su hitlerovci nameravali da, u slučaju uspeha na krilima, pređu u odlučan napad i u centru. Pored toga, neprijateljevo komandovanje, plašeći se protivudara sovjetskih snaga na krila udarnih grupacija, držalo je znatne snage prema centru Zapadnog fronta, da bi imalo mogućnosti za pregrupisavanje snaga na južni ili severni pravac.

Koncentrišući glavne snage prema krilima Zapadnog fronta, komanda grupe armija »Centar« ostvarila je na tim prvcima znatno preim秉stvo u tenkovima i artiljeriji. Na primer, na volokolamsko-klinskom pravcu protiv 56 tenkova i 210 oruđa i minobacača naše 30. armije, neprijatelj je imao 300 tenkova i 910 oruđa i minobacača, što mu je davao prednost u tenkovima za pet puta, a u artiljeriji za više od četiri puta. Na istrinsko-solnečnogorskem pravcu protiv 245 tenkova i 667 oruđa i minobacača 16. armije, hitlerovci su imali 400 tenkova i 1030 oruđa i minobacača, što je prevazilazilo naše snage u tenkovima i artiljeriji za jedan i po put. Na tulsko-kaširskom pravcu protiv 45 tenkova i 315 oruđa i minobacača 50. armije, neprijatelj je imao 400 tenkova i 810 oruđa i minobacača, što mu je obezbeđivalo prednost nad nama za 7 puta u tenkovima i za 3 puta u artiljeriji.

Tako znatna premoć neprijatelja u tenkovima i artiljeriji na prvcima glavnih udara mogla je da mu obezbedi početne uspehe i da stvori velike teškoće sovjetskim trupama u odbrambenim borbama. Međutim, pošto su glavne snage armija grupe »Centar« bile vezane aktivnim dejstvima naših trupa na kalinjinskom i jeleckom pravcu, one su se našle van zone dejstva Zapadnog fronta i faktički

⁴ 9, 7, 20, 12 и 13-й армейские корпуса.

nisu ni uzele učešća u novembarskoj ofanzivi na Moskvu. To je lišilo neprijatelja opšte nadmoćnosti u živoj sili i avijaciji i, u poređenju sa oktobarskom ofanzivom, vidno smanjilo njegovu prednost u tenkovima i artiljeriji.

Jednovremeno sa novim napadom na moskovskom pravcu, neprijateljevo komandovanje je imalo nameru da čvrsto drži rejon Tihvina i čim se ukaže mogućnost da preduzme dalje nastupanje radi spajanja sa finskim trupama na r. Sviru; da osvoji Krim, nanoseći udar od Perekopa i Čongara na Sevastopolj i Kerč; da osvoji Donbas i Rostov na Donu, radi obezbeđenja daljeg napredovanja ka Kavkazu.

Sredinom novembra nastale su izmene i u karakteru odbrane naših trupa pred Moskvom. Trupe su se dublje ukopavale u zemlju, a na pojedinim odsecima 5. i 16. armije počele su prelaziti u rovovsku odbranu, počele su se, za odbranu, bolje koristiti preprekama, naseljenim mestima i prirodnim položajima. Opštevojne starešine su počele umešnije upotrebljavati tenkove i protivtenkovsku artiljeriju. Moralno stanje sovjetskih trupa bilo je visoko, zahvaljujući slomu prvog napada neprijatelja na Moskvu i neprekidnim popunama ljudstvom i tehnikom. Trupe su sa oduševljenjem dočekale saopštenje o održanoj paradi jedinica Sovjetske armije na Crvenom trgu u Moskvi u čast 24. godišnjice velike oktobarske revolucije.

Sovjetska Vrhovna komanda, ocenivši situaciju na moskovskom pravcu u prvoj polovini novembra 1941, obratila je glavnu pažnju na ojačanje snaga Zapadnog fronta. U tom cilju je od 1. do 15. novembra u sastav Zapadnog fronta bilo uključeno nekoliko svežih streljačkih, konjičkih i tenkovskih divizija i brigada. Operativne jedinice fronta su popunjene ljudstvom i borbenom tehnikom do formacijskog sastava. Sve to je omogućilo formiranje drugih ešelona u nekim armijama i stvaranje rezerve fronta.⁵

Pošto su se glavne grupacije neprijatelja nalazile na krilima Zapadnog fronta severozapadno i jugozapadno od

⁵ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 10169, д. 25, лл. 15, 21.

Moskve, komanda je uputila deo rezervi sa ciljem da stvori udarne grupe za nanošenje protivudara po neprijatelju koji se pripremio za napad. Tako je na volokolamskom pravcu bila isturena 58. tenkovska i 17, 18, 44, 20. i 24. konjička divizija, koje su dobine zadatak da, u sadejstvu sa desnokrilnim jedinicama 16. armije (126. streljačka divizija i puk pitomaca iz učilišta, zvanog »Vrhovni Sovjet RSFSR«), nanesu protivudar po levom krilu 3. tenkovske grupe neprijatelja, severno od Volokolamska.

Na serpuhovskom pravcu koncentrisale su se snage 2. konjičkog korpusa general-majora P. A. Bjelova, 415. streljačka i 112. tenkovska divizija i 145. i 31. tenkovska brigada, imajući zadatak da u sadejstvu sa 49. armijom nanesu protivudar po desnom krilu 4. armije neprijatelja. Na bogorodickom pravcu isturene su 108. i 37. tenkovska divizija i 41. konjička divizija za nanošenje protivudara po krilu 2. tenkovske armije neprijatelja.

Jedinice Zapadnog fronta dobine su zadatak da čvrsto drže posednute položaje u centru fronta i da neprijatelju ne dozvole da obide Moskvu sa severozapada i jugozapada. Front je bio dužan da pripremi snažne protivudare za slučaj da neprijatelj ma gde prodre u dubinu rasporeda snaga fronta.

U dubini, iz trupa Zapadnog fronta, nalazile su se jedinice Moskovske zone odbrane.

Jedinice Kalinjinskog i desnog krila Jugozapadnog fronta imale su zadatak da čvrsto brane posednute položaje i da aktivnim dejstvima vežu neprijatelja, ne dozvoljavajući mu da prebaci snage pred Moskvu. Trideseta armija Kalinjinskog fronta dobila je zadatak da štiti desno krilo Zapadnog fronta. Pedeseta armija je 16. novembra ušla u sastav Zapadnog fronta i, u vezi sa grupisanjem snaga neprijatelja na njenom levom krilu, bila je ojačana sa tri streljačke divizije, a njena zona odbrane proširena je uлево.

Vojni savet Zapadnog fronta je 13. novembra upozorio trupe o mogućnom novom napadu neprijatelja na Moskvu i o hitnim merama koje je front preduzeo da taj napad

odbije i zahtevao od vojnih saveta armija da pažljivo provere stanje odbrane jedinica 1. ešelona. Upozorenja vojnih saveta su omogućila jedinicama da se pripreme za odbijanje novog napada neprijatelja. Opasnost koja je pretila našem glavnom gradu bila je još uvek ozbiljna, ali su naše snage pred Moskvom neprekidno rasle. Priliv novih snaga menjao je karakter naše odbrane, čineći je još dubljom.

U kratkom vremenskom razmaku između oktobarske i novembarske neprijateljeve ofanzive, kada su naše trupe dobile privremen, kratak predah, u jedinicama se intenzivno odvijao partijsko-politički rad. U parolama CK SKP(b), publikovanim za 24. godišnjicu velike oktobarske socijalističke revolucije, raskrinkavani su zločinački planovi hitlerovskih zavojevača i pozivani vojnici i ceo narod da vode nemilosrdnu borbu sa neprijateljem. »Krv za krv! Smrt za smrt!«, »Borci, komandiri i politički radnici Crvene armije i Ratne mornarice! Nepokolebljivo i hrabro štitite naše gradove i sela od nemačkih fašističkih razbojnika! Poražavajte i uništavajte neprijatelja!« — govorilo se u tim pozivima.

Pred komandama, političkim organima i partijskim organizacijama združenih i nižih jedinica Zapadnog pravca stojao je zadatak: na osnovu proglosa Centralnog komiteta partije, kao i naređenja i poziva vojnih saveta fronta, pripremiti trupe za nove odbrambene borbe, da bi se slomio napad neprijatelja i obezbedili uslovi za prelaz u protifanživu.

Centralni komitet partije, imajući u vidu napetost i opasnost situacije na frontu, upozorio je trupe koje su branile prilaze glavnom gradu da neprijatelj priprema novi napad na Moskvu. U uvodnom članku lista »Pravda« je 3. novembra pisalo: »Nastupa period najozbiljnijih i najtežih borbi za Moskvu... Pred svim našim borcima možajskog, malojaroslaveckog, volokolamskog i kalinjinskog pravca, pred svim vojnicima koji brane prilaze Moskvi, stoji sada veličanstven istorijski zadatak — izdržati i taj novi napad hitlerovih hordi i dočekati ga s gvozdenom nepokolebljivošću, hrabrošću i samopožrtvovanjem.

Ni korak nazad!

Potreбно је да сваки човек који се налази у Москви и сваки борач и starešina који бране положаје на путевима ка главном gradu буду свесни istorijskog značaja bitke kod Moskve...

Smelim protivudarима, brzim i naglim protivmanevrimа i odlučним protivnapадима mi moramo iscrpstи i obeskrviti fašističku armiju i na podmoskovskim poljima sahraniti nove nemačке divizije. Odvažnom odbranom Moskve mi ćemo pokazati put ka победи свим нашим trupама које se tuku na drugim frontovima velikog otadžbinskog rata. Takav je veliki smisao sadašnjih i predstojećih bojeva».

Rukovodeći se uputstvima Centralnog komiteta partiјe, stareшине i politički radnici pripremali su trupe Zapadnog pravca за predstojeće nove bojeve i okršaje sa nemačkim fašističkim okupatorima.

Novom nasrtanju neprijatelja zaštitnici sovjetskog главног grada су били дужни да супротставе гвоzdenu disciplinу i организованост. U listu Zapadnog fronta »Krasnoarmejska pravda« od 7. novembra 1941, u članku »Защитники Moskve, будите на опреzi!« pisalo je: »Ni koraka nazad, drugovi, prijatelji i braćo! Stojte čvrsto, ne знайте за strah u borbi, будите nemilosrdni prema neprijatelju. Na podmoskovskim poljima nemačки fašizam mora naći себи grob...«

Vojni saveti frontova i armija, povodom godišnjice velike socijalističke revolucije u svojim proglašima i pozdravnim naređenjima trupama, pozvali су војнике да obeleže тaj svetski istorijski datum masovnim heroizmom i ratnim podvizima u borbi sa neprijateljem.

Veliki moralno-politički značaj за sovjetske trupe imalo je svečано заседање Moskovskog sovjeta od 6. novembra i parada jedinica Sovjetske armije на Crvenом trgu od 7. novembra 1941.

Raznovrsni politički rad Partije u jedinicama које су branile Moskvу бодрило ih je i unosio u njih веру u победу.

ODBRAMBENA DEJSTVA JEDINICA ZAPADNOG FRONTA NA SEVEROZAPADNIM PRILAZIMA MOSKVI

Najteži odbrambeni bojevi pred Moskvom u novembru razvili su se na njenim severozapadnim i južnim prilazima, gde su dejstvoale snage 30. armije Kalinjinskog fronta i 16. i 50. armije Zapadnog fronta.

U zoni odbrane 30. armije, snage neprijatelja preduzele su napad 15. novembra, nanoseći glavni udar južno od Moskovskog mora. Na tom pravcu branili su se na širokom frontu (39 km) 107. motostreljačka divizija i 46. motociklistički puk. Severno od mora, gde je neprijatelj nanosio pomoćni udar, branili su se na širokom frontu 5. streljačka divizija, 21. tenkovska brigada, 2. motorizovani puk i 20. rezervni streljački puk. Svaka jedinica imala je svoj samostalni rejon odbrane, sa manjim međuprostorima između njih. Takva organizacija odbrane 30. armije objašnjavala se slabošću njenih jedinica, a takođe i time što su njene zнатне snage (251. i 256. streljačke divizije) bile usmerene protiv kalinjinske grupacije neprijatelja.

Jedinice 30. armije pružile su uporan otpor neprijatelju koji je nadirao. Naročito su se žilavo branile 107. motostreljačka divizija i 21. tenkovska brigada. U toku dana one su odbile po nekoliko tenkovskih napada neprijatelja. Ipak, pod pritiskom premoćnih snaga neprijatelja, krajem dana delovi 30. armije su bili prinuđeni da se povuku na nove položaje. Samo je 5. streljačka divizija produžila odbranu na zapadnoj obali Volge. Vojni savet 30. armije izdao je 15. novembra naređenje o nanošenju protivudara ujutro 16. novembra, sa ciljem da se uspostavi položaj armije severno od Moskovskog mora. Međutim, snage izdvojene za nanošenje protivudara bile su sasvim nedovoljne i protivudar faktički nije ni izведен.

Ujutro 16. novembra neprijatelj, pojačavajući udare severno i južno od Moskovskog mora, nastojao je da odbaci naše snage preko Volge južno od Kalinjina i da izade ka mostovima preko Moskovskog mora, jugoistočno od Kalinjina. Jedinice 30. armije produžavale su da pružaju uporan otpor neprijatelju, nanoseći mu velike gubitke. Samo

107. motostreljačka divizija je u borbama 16. novembra uništila 20 tenkova i 15 oruđa neprijatelja; 21. tenkovska brigada, dejstvujući iz zaseda, u toku 15. i 16. novembra oštetila je 18 tenkova neprijatelja. Samo za dva dana borbe, 15. i 16. novembra, u zoni 30. armije neprijatelj je imao više od 3.000 mrtvih vojnika i oficira, a izgubio je 65 tenkova, 80 mitraljeza i 12 oruđa.⁶

Pokušaji neprijatelja da 17. novembra forsira Volgu jugoistočno od Kalinjina bili su osujećeni. On nije mogao da se prebaci na istočnu obalu Volge ni sledećih dana. Front se ovde stabilizovao do kraja novembra. Ali, neprijateljeve trupe su uskoro uspele da potisnu naše jedinice i da, na širokom frontu, izađu ka Volgi južno od Kalinjina. Jednovremeno je neprijatelj odbacio naše snage sa položaja na r. Lama, južno od Moskovskog mora, i razvio uspeh na klinskom pravcu. Sve je to komplikovalo odbranu Moskve sa severa.

U cilju objedinjavanja napora za odbranu Moskve sa severozapada, 30. armija je direktivom Vrhovne komande od 17. novembra potčinjena Zapadnom frontu. U sastav armije ušle su i jedinice koje su odstupale u njenu zonu: 58. tenkovska i 24. i 17. konjička divizija iz 16. armije.

Istovremeno, radi pogodnijeg komandovanja, delovi 30. armije, koji su se branili južno od Moskovskog mora, bili su potčinjeni u operativnom pogledu komandantu 107. motostreljačke divizije pukovniku P. G. Čančibadze, kome je bila poverena odgovornost za odbranu klinsko-rogačevskog pravca. Za komandanta 30. armije bio je postavljen heroj Sovjetskog Saveza general-major D. D. Leljušenko.

U zoni 16. armije neprijatelj je prešao u napad 16. novembra. Glavni udar je nanesen na levo krilo armije, protiv 78. i 18. streljačke divizije, južno od Volokolamska. Ovde su bile uvedene u borbu dve tenkovske i dve pešadijske divizije neprijatelja, podržane znatnim snagama avijacije. Jednovremeno, izjutra 16. novembra, u cilju slamanja udara neprijateljevih trupa, 16. armija je nanela protivudar na svome desnom krilu (severno od Volokolamska)

⁶ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 50659, д. 1, л. 37.

snagama 58. tenkovske i 17. i 24. konjičke divizije. U prvim časovima u borbe su bile uvučene osnovne snage 16. armije i 4. tenkovske grupe neprijatelja. Sredinom dana, delovi 16. armije koji su nanosili protivudar, uklinili su se u položaje neprijatelja za 3—4 km. Istovremeno se i neprijatelj uklinio u položaje naše odbrane na levom krilu 16. armije. Stvoreno je zategnuto stanje na krilima obeju strana.

Želeći da oslabi naše snage na svom levom krilu, neprijatelj je preuzeo napad u centru, nanoseći udar po grupaciji 16. armije koja je napadala. U vezi s tim, komandant 16. armije general-major Rokosovski je odlučio da obustavi napad svoje udarne grupe i u toku noći 17. novembra izvukao je tu grupu iz borbe. Glavne, pak, napore svojih snaga on je usmerio na držanje odbrane u centru istočno od Volokolamska i na levom krilu armije, gde su se razvile žestoke borbe koje nisu prekidane ni noću.

Karakter bojeva koji su se razvili u zoni 16. armije može se sagledati po herojskim dejstvima boraca i starešina 316. streljačke divizije general-majora I. V. Panfilova, konjičke grupe general-majora L. D. Dovatora i 1. gardijske tenkovske brigade general-majora M. E. Katukova. Te jedinice su se nalazile u centru 16. armije, duž Volokolamskog druma. U toku dana panfilovci su u sadejstvu sa konjanicima i tenkistima odbili nekoliko žestokih napada neprijateljevih tenkova, čvrsto držeći svoje položaje. Toga dana posebno se istakla grupa lovaca tenkova pod komandom političkog rukovodioca Kločkova na raskrsnici Dubosekovo.

Raskrsnica Dubosekovo, na kalinjinskoj železničkoj pruzi u blizini Volokolamska, postala je sveto mesto u historiji odbrane Moskve. Tu se naročito jasno istakao besprijemni heroizam i samopožrtvovanost sovjetskih vojnika, koji su se borili na prilazima Moskvi. Tu su se borili do poslednjeg daha sovjetski vojnici 316. streljačke divizije pod komandom političkog rukovodioca Vasilija Georgijevića Kločkova.

Dvadeset neprijateljevih tenkova izmilelo je iz ivice šume i uputili se ka položaju koji su branili sovjetski vojnici. Što su se tenkovi više približavali vatrica po njima

je jačala: razlegla se paljba protivtenkovskih pušaka, eksplozije granata, na tenkove su letele flaše sa zapaljivom smesom.

Uskoro je na bojištu ostalo nepokretno četrnaest tenkova, koje je oštetila i zapalila odvažna grupa sovjetskih vojnika. No, redovi boraca su se proredivali. U tim teškim trenucima Vasilij Kločkov bodrio je svoje drugove. Na celom položaju grmeli su njegovi plameni pozivi: »Odstupati se nema gde, pozadi je Moskva«.

Podvig gardista-panfilovaca — rad umetnika V. E. Panfilova

Nakon kratkog vremena, prema položaju hrabrih sovjetskih vojnika kretalo se još trideset neprijateljevih tenkova. Sa novom snagom rasplamsao se boj. Tog puta je bilo oštećeno i zapaljeno dvadeset tenkova neprijatelja. Pali u boju, na dnu rova su ležali borci Grigorij Petrenko, Dmitrij Timofejev, Askar Kožebergenov i drugi. Nestala je municija. Poslednjim svežnjem bombi politički rukovodilac Kločkov oštetio je teški tenk, ali, pokošen mitraljes-

kim rafalom neprijatelja, pao je mrtav na zemlju. Panfilovci do poslednjeg daha nisu propustili tenkove neprijatelja, koji su hrlili ka Moskvi.

Herojski podvig sovjetskih vojnika na malenoj raskrsnici Dubosekovo je besmrtan, kao što je besmrtan i narod iz koga su oni ponikli. Njih je vaspitala i kalila za surovu borbu za pravednu stvar Komunistička partija. Sovjetski narod nazvao je panfilovce herojima i podigao im spomenik na tom mestu, gde su se oni neustrašivo borili sa neprijateljem.

Spomenik pažljivo čuva penzionerka, bivša seoska učiteljica nelidovske škole Ksenija Mihailovna Nikitina, svedok bojeva na raskrsnici Dubosekovo u novembru 1941. Tamo takođe živi i Natalija Aleksejevna Veselova, kod koje su u hladne novembarske dane 1941. dolazili da se ogreju Vasilij Kločkov i njegovi drugovi. »Dodu na časak, ja im stavim palačinke u tiganj i napojim ih čajem. Vesela i slavna deca. Kločkov, dešavalо se, prigreje ruke uz peć, ubaci ugljen u samovar i zapeva:

»Debljamo, puna je torbica
Šest džepova, sedam bombi!
Ne stiže, Aleksejevna,
Samo čaja za soldata«.⁷

Za vreme boja na raskrsnici Dubosekovo, Ksenija Mihailovna i Natalija Aleksejevna, rizikujući živote, iznеле su osam teško ranjenih sovjetskih vojnika, a kad su u Nelidovo i Dubosekovo stigli hitlerovci, odvažne ruske žene su sakrile ranjenike.

Ovde, u bojevima na volokolamskom pravcu, visoku hrabrost i odvažnost pokazali su, takođe, vojnici — artiljeri 3. baterije 694. artiljerijskog puka. Bateriji je bio postavljen zadatak da drži pod vatrom položaje u rejonu naseljenih mesta Gorki i Skirmanovo.

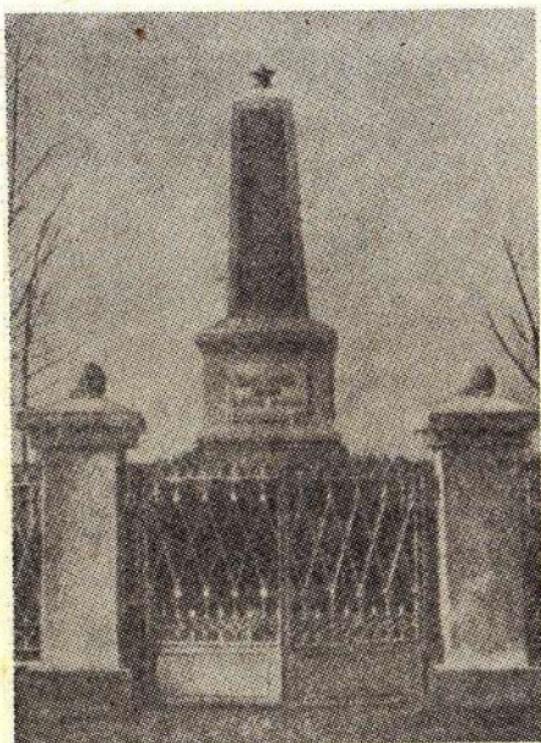
Ujutro 18. novembra počela je borba. Napadačevi tenkovi su osuli na bateriju snažnu vatru. Ubrzo su bili

⁷ „Правда“, 1 ноября 1957 г.

teško ranjeni komesar, zamenik komandira baterije i dvojica komandira vodova. U bateriji su ostala samo dva oruđa, ostala su bila oštećena. Ali je i neprijatelj imao teške gubitke. Njegovi tenkovi su bili prinuđeni da se povuku nazad.

Kroz kratko vreme, na odseku koji je držalo pod vatrom oruđe vodnika Plohih, ponovo su se pojavili neprijateljevi tenkovi. U prvim minutima borbe vodnik Plohih oštetio je četiri tenka. No taj uspeh je skupo plaćen. Poginuo je nišandžija oruđa vojnik Gusev i ranjen je vojnik Diskin.

Ne obazirući se na ranjavanje, Diskin je dotrčao do oruđa i zajedno sa vodnikom Plohin produžio da otvara vatru. U toku nekoliko minuta Diskin je oštetio još tri neprijateljeva tenka, ali je nestalo municije. Dobivši naredenje za odstupanje, Diskin je uništio oruđe i počeo da odstupa. U tom momentu on je bio teško ranjen od eksplozije mine.

Spomenik na grobu heroja-panfilovaca u selu Nelidovo, Volokolamski rejon Moskovske oblasti

Za pokazanu hrabrost i smelost redovu Jefimu Afanasjeviču Diskinu bilo je dodeljeno zvanje heroja Sovjetskog Saveza, a vodnik Plohih je bio odlikovan ordenom Lenjina.

U toj borbi slavna 3. baterija, boreći se bez podrške svoje pešadije, uništila je oko 10 neprijateljevih tenkova i oko bataljon pešadije.

Blagodareći hrabrosti sovjetskih vojnika, napredovanje neprijatelja 16. novembra duž Volokolamskog druma bilo je osuđeno. Neprijatelj nije napredovao ni na levom krilu 16. armije, gde su se branile 78. i 18. streljačka divizija.

Sedamnaestog novembra neprijatelj je produžio napad na celom frontu 16. armije. Pojačavajući pritisak na desno krilo 16. armije, on je prinudio njenu udarnu grupu da odstupi u zonu 30. armije. Zbog toga je desno krilo 16. armije ostalo nedovoljno obezbeđeno. U centru i na levom krilu 16. armije svi napadi su bili odbijeni uz velike gubitke po neprijatelja. Jedinice 316. streljačke divizije i konjičke grupe, kao i 1. gardijska i 27, 28. i 23. tenkovska brigada, čvrsto su držale svoje položaje i tek pri kraju dana, 17. novembra, uz odobrenje komande armije, povukle su se na novu odbrambenu liniju. Za umešna i smela dejstva 316. streljačka divizija je ukazom Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a od 17. novembra 1941. bila nagrađena ordenom »Crvene zastave«. Naredbom Narodnog komesara odbrane od 18. novembra, ona je bila preimenovana u 8. gardijsku diviziju.

Bojevi na klinskom i istrinskom pravcu 15—17. novembra su pokazali da neprijatelj, bez obzira na gubitke, po svaku cenu teži ka Moskvi, nastojeći, kao i ranije, da raseče našu odbranu na delove i okruži krupne grupacije sovjetskih snaga. Međutim, on nije uspeo da naruši opštu celovitost fronta odbrane armija, niti da okruži makar i manje njihove delove. Samo nedostatak snaga i sredstava pružavao je naše trupe da se povlače na nove položaje. Trupe su se tukle sa dotad neviđenom hrabrošću i upornošću.

Produžavajući uporno da se probija napred, neprijatelj je na klinskom i istrinskom pravcu u toku 18. i 19. novembra delimično zaobišao krila 16. armije. To mu je poslo za rukom zbog prerađenog odstupanja 126. streljačke

divizije. Ali, bez obzira na to, centar armije je i dalje odbijao napade neprijatelja. Za vreme teških borbi u naseđenom mestu Gusenjevo, 18. novembra je smrtno ranjen komandant 8. gardijske streljačke divizije, verni sin Komunističke partije general-major Ivan Vasiljević Panfilov. On je poginuo smrću heroja na svom borbenom mestu.

*Heroj Sovjetskog Saveza
gardijski general-major
I. V. Panfilov*

Sovjetski narod poštuje kao svetinju uspomenu na generala Panfilova. Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR-a udostojio je posmrtno generala Panfilova zvanjem heroja Sovjetskog Saveza. Njegovo ime je dato 8. gardijskoj streljačkoj diviziji.

Gardisti, doznavši o pogibiji svog voljenog komandanta divizije, zakleli su se da će se osvetiti neprijatelju za njegovu smrt i tu zakletvu su časno ispunili. Zajedno sa 1. gardijskom tenkovskom brigadom, delovi 8. gardijske divizije su samo 18. novembra odbili 12 juriša neprijateljevih tenkova, koji su nastojali da se probiju na put

Volokolamsk — Istra. Mnoga naseljena mesta su po nekoliko puta prelazila iz ruke u ruku.

Ujutro 19. novembra, pretrpevši ogromne gubitke, neprijatelj je oslabio pritisak u centru 16. armije. Ali, on je produžavao da pojačava udar na oba krila armije. U drugoj polovini dana tenkovi neprijatelja su manjim grupama presekli volokolamski drum i počeli da se probijaju napred. Sa ciljem da razvije uspeh na levom krilu 16. armije, neprijatelj je 19. novembra jednovremeno počeo napad na desno krilo 5. armije u pravcu Zvenjigo-

roda. Za likvidiranje opasnosti na spoju 16. i 5. armije, vojni savet fronta je uputio u rejon severno od Zvenjigoroda 108. streljačku diviziju i 145. tenkovsku brigadu, koje su za neko vreme zaustavile napredovanje neprijatelja.

Usled velikih gubitaka i znatne uklinjenosti tenkova neprijatelja u odbranu naših snaga, 16. armija je po naređenju komande fronta krajem dana 19. novembra odstupila na nove odbrambene položaje. Pri tome je ostalo najslabije obezbeđeno desno krilo 16. armije na klinskom pravcu, gde su vodili teške borbe pitomački puk iz učilišta zvanog »Vrhovni sovjet RSFSR« i 126. streljačka divizija, koja je bila odstupila ka Klinu. Koristeći se prekidom fronta između jedinica 30. i 16. armije, koje su dejstvovalе na klinskom pravcu, neprijatelj je uspeo da u toku 18. i 19. novembra potisne ove snage i da ovlada rejonima Zavidovo i Visokovsk (južno od Moskovskog mora).

Ocenjujući situaciju na desnom krilu fronta, vojni savet Zapadnog fronta je odlučio da snage 30. i 16. armije, koje su dejstvovalе na klinskom pravcu, objedini u operativnu grupu pod komandom zamenika komandanta 16. armije general-majora F. D. Zaharova.

Neprijatelj je na klinskom pravcu napadaо snagama od dve tenkovske i tri pešadijske i motorizovane divizije, nanoseći glavne udare sa severa duž druma Zavidovo — Klin i sa strane Visokovska (10 km zapadno od Kлина).

Jedinice operativne grupe generala Zaharova nisu uspele da organizuju jedinstvenu odbranu klinskog pravca, već su bile prinuđene da se brane po odvojenim pravcima. U toku 20. novembra vodile su žestoke odbrambene borbe na posednutim položajima, ali krajem dana 20. novembra neprijatelj je uspeo da zauzme Rešetnikovo i Spas — Zaulok.⁸

Neprijateljevi tenkovi su 22. novembra sa severa prodrli u grad Klin. Ceo dan su trajale žestoke borbe na periferiji grada. Pri kraju dana jedinicē južne grupe 30. armije su se povukle na položaje severoistočno od Klina.

⁸ Ta naseljena mesta su 18 km severo-zapadno od Kлина.

Grupa generala Zaharova vodila je i dalje borbe na zapadnoj i jugozapadnoj periferiji grada, ali, pošto je bila pretrpela velike gubitke, noću uoči 24. novembra napustila je grad. Gubitak Kлина predstavljao je ozbiljan neuspeh naših trupa.

Jednovremeno sa borbama na klinskom pravcu, u toku 20—23. novembra vodile su se neprekidne odbrambene borbe na solnečnogorskem, istrinskom i zvenjigorodskom pravcu.

Žestoke borbe buktale su 23. i 24. novembra zapadno od Istre i Zvenjigoroda, kuda su u toku borbi odstupile jedinice sa centra 16. armije i sa desnog krila 5. armije. Krajem dana 24. novembra, pod zaštitom tenkovskih brigada, 8. gardijska i 18. i 78. streljačka divizija odstupile su na istočnu obalu r. Istre i Istrinske vodojaže, gde su bili poseli odbranu 301. i 302. mitraljeski bataljon i 694. i 871. artiljerijski protivtenkovski puk. Desnokrilne jedinice 5. armije u toku 23. i 24. novembra odbile su sve napade neprijatelja severoistočno od Zvenjigoroda. Neprijatelju nije pošlo za rukom da poremeti jedinstvo fronta odbrane na tim pravcima, na spoju 5. i 16. armije.

Vrlo teška je bila situacija u centru 16. armije na solnečnogorskem pravcu, koji je branila u prethodnim borbama oslabljena konjička grupa generala Dovatora. Do 22. novembra konjičke divizije su, koristeći se pošumljenim zemljишtem i Istrinskom vodojažom, vodile odbrambene borbe na zapadnim prilazima Solnečnogorsku. U vezi sa napuštanjem Kлина i odstupanjem grupe generala Zaharova ka istoku, Solnečnogorsk je ostao nezaštićen. Neprijateljevi tenkovi, dejstvujući duž druma, prodrli su 24. novembra u Solnečnogorsk sa severa i zauzeli ga.

Konjička grupa generala Dovatora, ojačana sa dva samostalna tenkovska bataljona i streljačkim pukom Moskovske zone odbrane, 25. novembra je izvršila protivnapad na neprijatelja. Međutim, zbog toga što je protivnapad pripremljen na brzinu, a artiljerijska podrška izostala, protivnapad nije uspeo i konjička grupa je bila prinuđena da odstupi na jugoistok od Solnečnogorska.

Na taj način, za 10 dana žestokih borbi severozapadno od Moskve, neprijatelju je pošlo za rukom da potisne snage desnog krila Zapadnog fronta na klinskom i istrinskom pravcu, severozapadno od Moskve, i izade na bliže prilaze glavnem gradu.

Posle ovladavanja gradovima Klin i Solnečnogorsk, glavne snage 3. tenkovske grupe neprijatelja produžile su napad u pravcu Rogačeve — Dmitrov sa ciljem ovladavanja prelazima preko Moskovskog kanala. Treća tenkovska grupa je delom snaga razvila napad duž Lenjingradskog druma u pravcu Himke (severozapadno od Moskve), pokušavajući da uspostavi sadejstvo sa istrinskom grupacijom 4. tenkovske grupe. Jednovremeno su glavne snage 4. tenkovske grupe nastojale da ovladaju linijom r. Istra i razviju napad duž volokolamskog druma. Čitavom desnom krilu Zapadnog fronta i samoj Moskvi zapretila je velika opasnost.

Za likvidiranje pretnje Moskvi sa severozapada, odlukom Vrhovne komande, u rejon jugoistočno od Solnečnogorska iz njenih rezervi bilo je istureno niz novih združenih jedinica: 7. gardijska i 133. streljačka divizija, 44. konjička divizija, 251. streljački i 2. motostreljački puk, a u rejon Krjukova — 8. gardijska streljačka divizija i 1. gardijska tenkovska brigada, koje su bile povučene sa istrinskog pravca. Tamo su se takođe prebacivale 145. tenkovska brigada, 2. protivtenkovski artiljerijski puk i 14 protivavionskih baterija 1. korpusa PVO, koje su bile predviđene za borbu sa tenkovima neprijatelja. U rejonu Lobni, Hlebnikova, po naredbi Vrhovne komande, razvijala se severna operativna grupa Moskovske zone odbrane pod komandom pukovnika A. I. Lizjukova, sastava dve streljačke brigade, dva diviziona gardijskih minobacača i tenkovska četa. Dovođeni su u borbenu gotovost i delovi severozapadne i zapadne grupe Moskovske zone odbrane — 1. i 2. samostalna streljačka brigada moskovskih radnika, koje su preformirane u 4. i 5. streljačku diviziju.

Za odbranu rogačevsko-dmitrovskog pravca, vojni savet 30. armije objedinio je sve jedinice koje su dejstvovalle

na levom krilu armije i stavio ih pod komandu načelnika štaba armije pukovnika G. I. Hetagurova, ojačavajući ih sa dva streljačka puka, divizionom gardijskih minobacača i mitraljeskim bataljonom. Istovremeno, Vrhovna komanda je izdala naredbu da se jedna rezervna armija (1. udarna) koncentriše severno od Moskve. Krajem novembra bitka severozapadno od Moskve stupala je u odlučujuću fazu. Videći opasnost koja se nadnela nad Moskvom, trupe Zapadnog fronta su napregle sve snage da zaustave neprijatelja i nanesu mu najveće gubitke. Vojni savet Zapadnog fronta obratio se trupama sa pozivom za odbranu drage Moskve, bez obzira na žrtve. Cela zemlja je svojim samopregornim radom naprežući sve snage, pomagala frontu.

Dalji događaji na frontu razvijali su se uz još veće napore. U toku 25. i 26. novembra jedinice 30. armije odbile su nekoliko napada nadmoćnijih snaga neprijatelja u rejonu Rogačeva. Neprijatelj je izgubio 20 tenkova i više od 800 vojnika i oficira. Ali su gubici i naših jedinica bili takođe veliki. Teške borbe vođene su 27. i 28. novembra zapadno od grada Dmitrova. Za dva dana borbi u tom rejonu je bilo uništeno više od 2.000 neprijateljevih vojnika i oficira.

Noću uoči 28. novembra grupa tenkova i do čete automatičara neprijatelja prodrli su u Jahromu i zauzeli most preko kanala Moskva. Sledećeg dana neprijatelj je prebacio preko mosta na istočnu obalu kanala oko puk pešadije sa tenkovima i zauzeo neka naselja na njegovoj istočnoj obali. Međutim, dalje širenje neprijatelja na istočnoj obali kanala je zaustavljenо aktivnim dejstvima južne grupe 30. armije i prednjim delovima 1. udarne armije pod komandom general-potpukovnika V. I. Kuznjecova, koja je 29. novembra ušla u sastav Zapadnog fronta. Protivudarom prednjih delova armije, sastava 29. i 50. streljačka brigada sa 123. i 133. samostalnim tenkovskim bataljonima, neprijatelj je bio odbačen na zapadnu obalu kanala, posle čega je prešao u odbranu pred celim frontom 30. i 1. udarne armije.

Istovremeno su južno od Jahrome vodile žestoke odbambene borbe jedinice grupa generala Zaharova i pukovnika Lizjukova. Jedinice tih grupa odbile su nekoliko tenkovskih napada neprijatelja. Grupa pukovnika Lizjukova je 29. novembra preformirana u 20. armiju i uključena u sastav Zapadnog fronta.⁹ Dejstvima prednjih delova nove 20. armije u toku 29. i 30. novembra svi napadi neprijatelja u jugoistočnom pravcu su bili takođe odbijeni. I mada se front odbrane na položajima armije nije konačno ustadio, ipak se stanje kod naših trupa severno od Moskve znatno učvrstilo.

Međutim, u zoni 16. armije, gde su napadale glavne snage 3. i 4. tenkovske grupe neprijatelja, stanje je i dalje bilo teško. U vremenu od 26. do 28. novembra neprijatelj je ponovo uspeo da potisne naše snage i da zauzme nekoliko naseljenih mesta. Osnovne napore, kao i ranije, neprijatelj je usmeravao duž lenjingradskog i volokolamskog druma. Tražeći slaba mesta u našoj odbrani on je nastojao da se manjim grupama tenkova ubaci na spojevima između združenih jedinica i na bokovima armije.

Naročito žestoke borbe razvile su se u centru i na desnom krilu 16. armije. Od 26. do 30. novembra 18. 8. gardijska i 7. gardijska streljačka divizija, 1. gardijska tenkovska brigada i konjička grupa generala Dovatora podvrgnute su snažnim udarima neprijatelja u rejonu Krjukova. Borba nije prestajala ni danju ni noću. Niz naseljenih mesta je po nekoliko puta prelazio iz ruke u ruku. U tim borbama veliku ulogu su odigrali naši slavni konjanici. U petodnevnim teškim borbama oni su iznurili snage neprijatelja i prinudili ga da obustavi napad. Za izuzetnu hrabrost i smelost pokazanu u borbi sa nemačkim fašističkim osvajačima konjička grupa general-majora Dovatora, naredbom Narodnog komesara odbrane SSSR od 27. novembra, bila je preformirana u 2. gardijski konjički korpus.

Na zvenigorodski pravac Vrhovna komanda je 29. novembra uputila pet streljačkih brigada (36, 37, 40, 39. i

⁹ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 10169, д. 29, л. 83.

53) i jednu streljačku diviziju (336), čije je uvođenje u borbu pomoglo snagama 5. i 16. armije da donekle zadrže, a mestimično i zaustave napredovanje neprijatelja.

Rezultat upornog otpora trupa 30. i 16. armije i uvođenje u borbu rezerve Vrhovne komande bio je da je napad neprijatelja severozapadno od Moskve krajem novembra oslabljen a mestimično i zaustavljen. Uporedo s tim, sovjetska Vrhovna komanda produžavala je da preduzima potrebne mere za potpun slom neprijateljevog napada i preuzimanje inicijative od strane sovjetskih trupa.

ODBRAMBENA DEJSTVA JEDINICA ZAPADNOG FRONTA NA JUGOZAPADNIM PRILAZIMA MOSKVI

Jugozapadne prilaze Moskvi u novembru 1941. branile su jedinice 49. i 50. armije Zapadnog fronta. Na početku nove ofanzive nemačkih fašističkih trupa na Moskvu, linija odbrane tih armija prolazila je preko Taruse, Aleksina, južne periferije grada Tule i dalje na istok do Bogorodicka. Svoje glavne snage sovjetske armije su koncentrisale: 49. armija — za odbranu serpuhovskog pravca, a 50. armija — za odbranu grada Tule. Na spoju armija, na aleksinskom pravcu, postojao je veliki međuprostor, slabo posednut snagama. Posle neprekidnih borbi streljačke divizije 49. i 50. armije bile su izrazito nekompletne. Naročito je bilo malo tenkova.

U zoni 50. armije neprijatelj je bio prešao u ponovni napad na Moskvu 18. novembra, nanoseći glavni udar 24. motorizovanim korpusom, koji je obilazio Tulu sa jugoistoka, u pravcu Venjeva. Četrdeset sedmi motorizovani korpus nanosio je udar stepenom desno, u pravcu Uzlovaja — Mihajlov. Dejstva motorizovanih korpusa obezbeđivao je s juga 53. armijski korpus. Četrdeset treći armijski korpus neprijatelja je delom snaga vezivao jedinice 50. armije južno i jugozapadno od Tule, a drugim delom snaga je nanosio udar u zoni 49. armije, zapadno od Tule, u prav-

cu Suhodola (severozapadno od Tule). Trinaesti armijski korpus 4. armije neprijatelja, posle neuspešnog napada na Serpuhov u prvoj polovini novembra, napadao je 18. novembra istočno od Tarusi i u rejonu Aleksina.

Snage neprijatelja su bile znatno nadmoćnije od snaga 49. i 50. armije koje su im se suprotstavljale. Posebno je bila velika premoć neprijatelja u zoni 50. armije, na venjevskom pravcu. Tu je, protiv naših 413. i 299. streljačke divizije, napadalo četiri tenkovske (3, 4, 17. i 18), dve motorizovane (10. i 29) i dve pešadijske divizije.

Prvog dana napada jugoistočno od Tule, neprijatelj je, koristeći se znatnom premoći u snagama, probio odbranu streljačkih divizija 50. armije i ovlađao rejonima Bolohovo i Dedilovo. U vezi s tim, za zatvaranje staljinogorskog pravca, upućena je u rejon Uzlovo, iz rezerve Vrhovne komande, 239. streljačka i 41. konjička divizija. Naročito su se uporno branile jedinice 413. streljačke divizije. Pukovi te divizije, pod komandom majora Ključnikova i potpukovnika Kornjejeva, u toku tri dana uporno su odbijali žestoke juriše neprijateljevih tenkova. Samo 20. novembra neprijatelj je izgubio 1.200 vojnika i oficira i 14 tenkova. Primere lične smelosti i hrabrosti pokazali su komandant puka potpukovnik Kornjejev i komesar Solovcev. Našavši se odsečeni od svog puka, oni su sa grupom boraca više od 24 časa vodili borbu sa neprijateljem u okruženju. U toj borbi hrabri komesar Solovcev poginuo je smrću heroja.

Dvadeset prvog novembra tenkovske divizije neprijatelja produžavajući napad, probile su odbranu naših trupa na liniji r. Šat i zauzele rejone Uzlovaja i Staljinogorsk. Krilo 50. armije istočno od Tule bilo je otkriveno.

Vojni savet fronta, uzimajući u obzir svu opasnost stanja stvorenog u zoni 50. armije, organizovao je Venjevski borbeni odsek, gde su povučeni levokrilni delovi 50. armije. Odbrane Tule sa istoka poverena je 413. i 299. streljačkoj diviziji. Mihajlovski pravac trebalo je da brane 239. streljačka i 41. konjička divizija. Za obezbeđenje spoja između Tulskog i Venjevskog borbenog odseka upućena je 32. tenkovska brigada. Borbeni odseci bili su oformljeni

takođe u rejonima Lapteva (severno od Tule), Kašire, Rjazana i Zarajska. Njihovu osnovu su činile tenkovske jedinice i lovci tenkova. Tako, na primer, laptevski borbeni odsek su branili 510. streljački puk i četa tenkova iz 124. tenkovskog puka; kaširski borbeni odsek — 112. tenkovska divizija; rjazanski — 17. tenkovska brigada i puk pitomaca; zarajski — 9. tenkovska brigada i 127. i 35. samostalni tenkovski bataljoni.

Dvadeset trećeg novembra počele su borbe na Venjevskom borbenom odseku. Neprijatelj je pokušao da iz pokreta zauzme grad Venjev, ali je dočekan vatrom tenkovskih zaseda. Neuspeh kod Venjeva primorao je neprijatelja da tu hitno pojača svoje snage. Pored 3. tenkovske divizije iz 24. motorizovanog korpusa, na venjevski pravac bila je upućena 17. tenkovska divizija iz 47. korpusa, koja je zaobišla Venjev zdesna i, ne zadržavajući se, preduzela napad ka Kaširi. U traženju slabih mesta u zoni odbrane 50. armije, Guderijan je razbio snage svoje 2. tenkovske armije na nekoliko pravaca. Njegova armija je 24. novembra napadala: 24. motorizovanim korpusom u pravcu Revjakino, 47. motorizovanim korpusom u kaširskom i zarajskom pravcu i 53. armijskim korpusom — u pravcu Skopin.

Dvadeset šestog novembra 18. tenkovska divizija neprijatelja probila se u Mihajlov i Serebrjanie Prudi; 17. tenkovska divizija podišla je Kaširi; 3. tenkovska divizija presekla je železničku prugu i drum severno od Tule.

U vezi sa pretnjom da će Kašira biti zauzeta, komanda fronta je u taj rejon uputila 2. konjički korpus pod komandom general-majora P. A. Bjelova sa zadatkom »odmah se razviti iz rejona Kašire frontom na jug, razbiti neprijatelja i odbaciti ga u pravcu juga«.¹⁰ Izvršavajući naređenje, konjički korpus je forsiranim maršem izbio u rejon Kašire i posle kratke pripreme, u toku 26. i 27. novembra, zajedno sa jedinicama kaširskog borbenog odseka, odbio je dalje napade tenkova neprijatelja na Kaširu.

¹⁰ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 10169, д. 25, л. 57.

Neprijatelj je bio zburnen munjevitim dejstvom sovjetske konjice. Njegovi tenkovi su se povukli nazad, što je omogućilo da se krajem dana 27. novembra završi koncentracija u rejonu Kaštire 173. streljačke divizije, 15. gardijskog minobacačkog puka i dva plamenobacačka diviziona, a u rejonu Zarajsk — 9. tenkovske brigade i dva samostalna tenkovska bataljona.

Za herojska dejstva na frontu i u borbama pred Kaštom 2. konjički korpus, naredbom Narodnog komesara odbrane SSSR od 27. novembra bio je pretvoren u 1. gardijski konjički korpus. Uveče 27. novembra u pukovima i divizijama korpusa održavani su kratki mitinzi. Gardisti-konjanici su se zaklinjali domovini i Komunističkoj partiji da će nemilosrdno tući hitlerove osvajače. Ujutro 28. novembra 1. gardijski konjički korpus, u sadejstvu sa 125. tenkovskim pukom iz 112. tenkovske divizije i 9. tenkovskom brigadom, izvršio je iznenadni napad na 17. tenkovsku diviziju neprijatelja južno od Kaštire. Motopešadija te divizije okrenula je u bekstvo, a tenkovi su se uvukli u zake.

Nakon kratkog vremena jedinice 17. tenkovske divizije neprijatelja pokušale su da obnove napad. Razvio se surovi susretni boj, u toku koga su konjički korpus i jedinice borbenog odseka koje su mu sadejstvovale odbacile 17. tenkovsku diviziju na 15 km južno od Kaštire.

Noću uoči 30. novembra neprijatelj je prebacio iz rejona Mihailova u rejon Mordves 29. motorizovanu diviziju i ujutro, u sadejstvu sa tenkovima 17. tenkovske divizije, pokušao je ponovo da napadne jedinice kaširskog borbenog odseka. U to vreme sve jedinice kaširskog borbenog odseka, izuzev 173. streljačke divizije, bile su potčinjene komandantu 1. gardijskog konjičkog korpusa, koji je stoao na čelu frontovske operativne grupe.

Ceo dan 30. novembra u rejonu Mordvesa operativna grupa generala Bjelova vodila je žestoke borbe sa neprijateljem koji je napadao. Obe strane su imale znatne gubitke. Ali je krajem dana grupa generala Bjelova uspela da se solidno utvrdi na položajima severno od Mordvesa.

*Predaja gardijske zastave 1. gardijskom konjičkom korpusu.
Zastavu prima komandant korpusa general-potpukovnik
P. A. Bjelov*

Tako je krajem novembra i na kaširskom pravcu bilo zaustavljenog dalje napredovanje neprijatelja.

U vezi sa neuspelom kod Kaštire, strahujući za svoje desno krilo, komandant 2. tenkovske armije general Guderian je 30. novembra bio prinuđen da izda naređenje o prelasku u odbranu jedinica 53. i 47. korpusa.

Posle neuspelog napada na kaširskom pravcu, neprijatelj je u toku poslednjih dana novembra nastojao da završi okruženje jedinica 50. armije severno od Tule. S tim ciljem je forsirao borbenu dejstva 43. armijskog i 24. motorizovanog korpusa, koji su nastupali jedan drugom u susret severno od Tule. Međutim, nastupanje tih korpusa u toku 26—28. novembra razvijalo se veoma sporo. Jedinice 43. armijskog korpusa, pokušavajući da se probiju na drum Moskva — Tula, naišle su na odlučan

otpor snaga 50. armije. Delimično napredovanje 13. armijskog korpusa u rejonu Taruse takođe nije imalo uspeha. Dvadeset četvrti motorizovani korpus, vezan aktivnim dejstvima jedinica laptevskog i tulskog borbenog odseka sa severa i sa juga, u toku 27—28. novembra tapkao je u mestu, trpeći ogromne gubitke u tenkovima.

Zbog upornog otpora sovjetskih jedinica, neprijateljевim trupama nije pošlo za rukom da se probiju ka Moskvi ni sa juga. Bez obzira na proboj fronta odbrane 50. armije i odsustvo povezane linije fronta severoistočno od Tule, napad neprijatelja severoistočno i u rejonu grada Tule krajem novembra se ugasio. Komanda grupe armija »Centar« bila je prinuđena da prizna propast svojih planova za okruženje Moskve i sada je nastojala da reši svoj glavni zadatak — da zauzme Moskvu napadom na kraćim pravcima sa zapada.

Opasnost koja je pretila Moskvi u vezi sa izbijanjem neprijateljevih trupa na bliže prilaze glavnom gradu primorala je sovjetsku Vrhovnu komandu da preduzme niz dopunskih mera, sa ciljem da poveća čvrstinu odbrane trupa. Vrhovna komanda je zahtevala od komandanta armija i fronta, bez obzira na teške klimatske uslove i nedostatak rezervi, da se u odbrani bolje koriste zemljištem i naseljenim mestima i da se potpuno odreknu manevarske odbrane i pređu na pozicionu odbranu, uz primenu svih sredstava zaprečavanja. Imajući u vidu taktiku neprijatelja, koji je napadao duž glavnih komunikacija koje vode ka Moskvi, i njegovu nepripremljenost za dejstva u zimskim uslovima, Vrhovna komanda je izdala naređenje komandi Zapadnog fronta o posebnom obezbeđenju glavnih puteva koji vode ka Moskvi i o izvođenju rušenja na putevima, a takođe o noćnim ispadima, sve sa ciljem da se neprijatelj iz naseleñih mesta istera na otvoreno zemljište.

Jednovremeno je Vrhovna komanda preduzimala mere za neprekidnu popunu Zapadnog fronta ljudstvom i ratnom tehnikom. Samo krajem novembra i početkom decembra u sastav Zapadnog fronta bilo je upućeno: 9 streljačkih divizija, 2 konjičke divizije, 8 streljačkih brigada, 6 ten-

kovskih brigada i 10 samostalnih tenkovskih bataljona, ne računajući tri rezervne armije (1. udarnu i 20. i 10. armiju).¹¹

U tim danima teških borbi sovjetskih vojnika pod zidinama Moskve ogroman značaj je imao neprekidan partijsko-politički rad, koji su izvodili armijski politički organi i partijske organizacije neposredno na bojištu. Vojni komesari, politički rukovodioci i agitatori su ličnim primerom hrabrosti i istrajnosti oduševljavali borce i starešine za samopregornu borbu sa neprijateljem.

»Ni koraka nazad!« »Držati se do smrti!« »Odstupiti se nema kuda, pozadi je Moskva!« Ti vatreni pozivi Partije duboko su se usadili u srca vojnika. Sovjetski vojnici su pokazivali primere nesavladive otpornosti, junaštva i bezgranične hrabrosti.

Veliku pomoć političkim organima i partijskim organizacijama u njihovom radu na učvršćenju otpornosti sovjetskih trupa, ukazao je Centralni komitet partije mobilizacijom članova i kandidata partije u armiju. U oktobru i novembru 1941. CK partije je sproveo niz dopunskih mobilizacija komunista i uputio ih u operativnu armiju na dužnosti političkih radnika. Pored toga, CK VLKSM je proveo mobilizaciju komsomolaca i uputio ih na dužnosti zamenika političkih rukovodilaca nižih jedinica. Taj kadar političkih radnika bio je odabran iz redova rukovodećeg aktivista, politički uzdignutih, svestrano proverenih, vojnički pripremljenih i fizički zdravih komsomolaca. Tako je u toku teških odbrambenih borbi na bližim prilazima Moskvi, u periodu od 20. do 30. novembra 1941., u jedinice 1. udarne armije, kojima je komandovao general-potpukovnik V. I. Kuznjecov, došlo 609 boraca iz redova političkih radnika. Na stanci Zagorsk dočekali su ih rukovodioci iz političkog odeljenja armija; vojni komesari združenih jedinica obavili su sa njima razgovore o njihovim zadacima i zatim ih lično podelili po jedinicama. Od tih 609 boraca, bilo je postavljeno na dužnost političkih rukovodilaca četa i komesara baterija 47, a za zamenike političkih

¹¹ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 70438, д. 6, лл. 261, 265.

rukovodilaca — 12 ljudi. Ostali su upućeni u jedinice u svojstvu boraca političkih radnika. Svi su oni bili agitatori u jedinicama, svakodnevno su obavljali razgovore sa crvenoarmejcima o vojničkoj obavezi, sovjetskom patriotizmu i mržnji prema fašističkim porobljivačima. Ličnim primerom herojstva u borbi oni su vaspitavali vojnike da preziru smrt i razvijali smelost i hrabrost u borbi za svete položaje Podmoskovlja.¹²

Što je situacija na frontu bivala složenija i teža, što je postajala teža borba sa neprijateljem, tim se snažnije ispoljavalo nastojanje vojnika vanpartijaca da stupe u redove herojske Komunističke partije. U jedinicama 16. armije, na primer, u novembru 1941, u poređenju sa oktobrom, bilo je predato molbi za prijem u članstvo Partije skoro pet puta više, a za prijem u kandidate — skoro za šest puta više.¹³

Porast redova Partije pozitivno se odražavao na razvoj partijsko-političkog rada i dalje učvršćenje moralno-političkog stanja ljudstva i na rad komsomolskih organizacija, čija se aktivnost stalno povećavala.

Komsomolske organizacije, sledeći primer partijskih organizacija, vaspitavale su mlade vojnike u duhu sovjetskog patriotism, čvrste discipline, izdržljivosti i samopožrtvovanja u borbi, visokoj budnosti i mržnji prema neprijatelju. Vodeća uloga komsomolaca u borbi i neprekidan rad sa mladim vojnicima koji nisu bili u komsomolu pomagali su učvršćenje moralno-političkog stanja ljudstva u nižim jedinicama.

U surovoj borbenoj situaciji rasli su redovi ljenjinskog komsomola. U svojim izjavama mlađi vojnici su se zaklinjali da će visoko ceniti čast člana VLKSM i da će hrabro i junački štititi socijalističku otadžbinu.

Komunisti i komsomolci boljševičkom rečju i delom jačali su borbenu moć trupa. M. I. Kalinin, vatreni propagandist naše Partije, odgovarajući na pitanje što je glavno u agitacionom radu na frontu, ukazivao je: »Glavno — to

¹² Архив МО СССР, ф. 208, оп. 2614, д. 2, л. 3.

¹³ Исто, оп. 3135, д. 2, лл. 2, 148.

je lični primer hrabrosti i smelosti, vladanja ratnom tehnikom; glavno — to je umešan i samopožrtvovan rad naših agitatora, političkih radnika i svih komunista... Zadatak agitatora na frontu sastoji se, dakle, u tome da vaspitavaju i uče ljudi ličnim primerom smelosti i hrabrosti, ubedljivom boljševičkom rečju i direktnim postavljanjem pitanja...¹⁴

Te osobine vaspitavao je kod boraca-branilaca Moskve boljševik komesar Dmitrij Aleksandrovič Lestev. Kao načelnik Političke uprave Zapadnog fronta, on se uvek nalazio u redovima vojničkih masa. Tamo gde se situacija na frontu naročito komplikovala gde su rešavani glavni zadaci, pojavljivao se divizijski komesar Lestev. Njega su viđali u rovovima i u zemunnicama boraca. Nalazeći se na isturenim položajima Podmoskovlja, on je mnogo učinio za učvršćenje odbrane naših trupa i za nanošenje što većih gubitaka neprijatelju. On je hrabrio borce i pozivao ih na borbu na život i smrt sa fašizmom.

Rešavajući najznačajnije borbene zadatke, komesar Lestev nikada nije zaboravljaо potrebe boraca. On se ne-prestano brinuo o tome da borci budu na vreme nahranjeni, toplo odeveni i obuveni. On je bio duša vojničkih masa i u tome je bila snaga njegovih uticaja na mase i umešnost da njima rukovodi. Lestev je znao da će bitka za Moskvu biti teška i krvava. Tim je istrajnije i upornije ispunjavao

*Načelnik političke uprave
Zapadnog fronta divizijski
komesar D. A. Lestev*

¹⁴ М. И. Калинин. Слово агитатора на фронте. Изд-во Народного Комисариата обороны, М., 1943, стр. 3, 10.

zadatke koje mu je postavila Komunistička partija. Ne znajući za strah od smrti, on je vaspitavao vojнике u duhu neustrašivosti i smelosti. U novembarskim borbama pred Moskvom divizijski komesar Lestev je poginuo na svom borbenom mestu. Naša armija je izgubila talentovanog političkog radnika, vatrenog boljševika i borca za pravednu stvar, ali uspomena na boljševika komesara Dmitrija Aleksandroviča Lesteva, koji je dao svoj život za rođenu Moskvu, biće sačuvana za uvek.

Vaspitani od strane Komunističke partije i političkih radnika poslatih u armiju, sovjetski vojnici su hrabro branili prilaze sovjetskom glavnom gradu. Borbeni podvizi vojnika su široko popularisani u jedinicama. Tako, na primer, u nizu jedinica 5. armije generala L. A. Govorova politički radnici, agitatori nižih jedinica, komunisti i komsomolci pričali su borcima o dejstvima jedinice kojom je komandovao potporučnik Usoljcev. Dvadeset četvrtog novembra neprijatelj jačine do 50 pešaka preduzeo je napad na prednji kraj odbrane te jedinice. Izvršavajući naređenje svoga komandira, sovjetski vojnici su pustili hitlerovce na 50—70 m, a zatim otvorili snažnu puščano-mitraljesku vatru. Neprijatelj je imao velike gubitke i odstupio je. Tog istog dana neprijatelj je snagom do čete pešadije ponovo pokušao da probije odbranu na odseku jedinice Usoljceva, ali je ponovo uz velike gubitke bio odbačen na polazni položaj. Drugog dana — 25. novembra — neprijatelj je preduzeo treći napad. Tada je napadalo do dve čete pešadije, podržane sa četiri srednja tenka. Ubitačnom vatrom i odlučnim protivnapadom sovjetski vojnici su odbili i taj napad neprijatelja, uništivši jedno oruđe, do pola čete pešadije i dva srednja tenka neprijatelja.

Posle neuspešnog trećeg napada hitlerovci su preduzeli četvrti. Sada je u napad krenulo više od 500 neprijateljevih pešaka. Udar osnovnih snaga neprijatelja i toga puta bio je usmeren na jedinicu Usoljceva. Odvažni komandir je, kao i ranije, umešno organizovao sistem vatre i nemilosrdno uništavao neprijatelja koji je napadao. Sovjetski vojnici su odbili i taj napad neprijatelja, uništivši

oko 300 fašističkih vojnika i oficira. U odbijanju neprijateljskog napada izuzetnu smelost i visoku borbenu umešnost pokazao je mitraljezac Nečajev, uništivši oko 150 neprijateljevih vojnika i oficira.¹⁵

Smelost i heroizam u borbi sa neprijateljem pokazao je mladi tenkista 32. tenkovske brigade Viktor Grigorjev. Prvih dana decembra 1941. neprijatelj je u rejonu sela Baribinke prikupio tenkove, artiljeriju i pešadiju i pripremao snažan udar, nameravajući da prodre u Tulu. Jednoj od jedinica 32. tenkovske brigade bilo je naređeno da podrži protivnapad naše pešadije, koja je napadala na Baribinku, i sruši plan neprijatelja.

U rano studeno jutro, kada je bilo još sasvim mračno, naši tenkovi su počeli da izlaze na polazni položaj za napad; bilo ih je pet — dva teška i tri laka. Tu na polaznom položaju stariji politički rukovodilac Šabunjin odredio je svakom tenku pravac dejstva i dao poslednja uputstva. On je upravljao borbom iz tenka KV, čiji je vozač bio Viktor Grigorjev.

Pri odbijanju juriša neprijatelja tenk Viktora Grigorjeva bio je teže oštećen: top je bio neispravan, izbačen je iz stroja starter, bila je pokvarena menjačka kutija. Pri kretanju tenka nije se smeо gasiti motor, pošto ga je bilo nemogućno ponovo upaliti. Pored toga, trebalo je mnogo napora da bi se dobila potrebna brzina tenka u borbi. Te neispravnosti su se mogle otkloniti, ali za to je trebalo mnogo vremena, a u konkretnoj borbenoj situaciji bio je dragocen svaki minut.

U određeno vreme naši tenkovi su pošli u napad. Tenk Grigorjeva prodro je u selo. Tamo su hitlerovci bili koncentrisali 4 topa i 2 tenka, a nedaleko u šumi dejstvovalo je još 17 tenkova. Hrabri sovjetski tenkista smelo je upao u grupu neprijatelja i naneo mu velike gubitke. U toku borbe Grigorjev je uništio 2 tenka, 20 automobila sa tovarom, 3 protivtenkovska topa, poljsku kuhinju, traktor-

¹⁵ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 3087, д. 4, лл. 32—33.

-tegljač, pogazio gusenicama i uništoio pod ruševinama kuća oko stotinu neprijateljevih vojnika i oficira.¹⁶

Kad je tenk izašao iz borbe, na otvoru se pojavio Viktor Grigorjev, njegovo lice, vrat i ruke bili su jako smrznuti. Na izranjavljenim dlanovima zapekla se krv. Ali, oči smelog tenkiste su svetlele radošću pobjede i sjajale se od sreće. Neprijatelju je bio nanet ozbiljan poraz. Njegove namere da tim pravcem prodre u Tulu bile su osuđene.

Za herojski podvig Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR dodelio je Viktoru Antonoviču Grigorjevu zvanje heroja Sovjetskog Saveza.

Propaganda primera hrabrosti i majstorstva, koje su pokazivali sovjetski vojnici, učvršćivala je borbenu sposobnost združenih i nižih jedinica, doprinosila jačanju udara po neprijatelju i pripremala naše vojнике za protivofanzivu.

Na poljima Podmoskovlja, u dimu baruta ogorčenih borbi sa nemačkim fašističkim osvajačima, množili su se redovi sovjetske garde. Gardijske združene i niže jedinice su služile za primer celoj armiji. U uvodnom članku lista »Pravda«, posvećenom gardi, pisalo je: »Gardista — to je viši tip vojnika. On ne samo da je neustrašiv u borbi, već je i majstor svog posla. On pokazuje oštromost, urođenu narodu. U njemu živi ratnički duh njegovih velikih predaka, koji su branili rusku zemlju od tuđinaca — neprijatelja.«¹⁷ Borbeno pravilo gardista u borbi je bilo: Tamo gde napada garda — neprijatelj neće izdržati; tamo gde se brani garda — neprijatelj neće proći.

Borci, komandiri i politički radnici gardijskih jedinica kleli su se da će odbraniti Moskvu, izražavali su spremnost za nemilosrdno razbijanje neprijatelja. »Nama je pripao istorijski zadatak da branimo Moskvu, da preprečimo put fašističkim osvajačima, razbijemo njihove snage i jecnom za uvek odučimo ih od nasrtanja na našu domovinu —

¹⁶ ОРФ ИИ АН СССР, дело Героя Советского Союза Виктора Антоновича Григорьева.

¹⁷ „Правда“, 18. novembra 1941. г.

izjavili su na svom mitingu tenkisti 1. gardijske tenkovske brigade. »Danas mi dobijamo od vlade crvenu zastavu... mi se kunemo da ćemo počasno zvanje gardiste... i ubuduće opravdavati, nanoseći uništavajuće udare fašističkim osvajačima.«¹⁸

Politički organi i partijske organizacije široko su propagirale borbene podvige garde. Agitatori su držali predavanja na teme: »Sovjetska garda rođena je u bojevima«; »Gardijska zastava — simbol vojničke hrabrosti«, »Gardista — viši tip sovjetskog vojnika«; »Sveto čuvati i svestruko umnožavati borbene tradicije sovjetske garde«; »Tući neprijatelja na gardijski način« i drugim.

Na taj način, mere koje su provodile Komunistička partija i Sovjetska vlada u Sovjetskoj armiji, naporna delatnost komandi i političkih organa, partijskih i komsomolskih organizacija, aktivna podrška koju je trupama ukazivao ceo sovjetski narod, omogućili su da se odbrani Moskva i neprijatelju nanesu ozbiljni gubici.

Parola Partije — odbraniti sovjetski glavni grad i razbiti hitlerovske horde na poljima Podmoskovlja — odredila je pravac i sadržinu čitavog političkog rada političkih organa, komesara i partijskih organizacija jedinica.

Političko vaspitanje i srova oružana borba kalili su branioce Moskve. Prožete saznanjem velikog duga prema domovini, trupe su jačale u borbi sa neprijateljem.

*Heroj Sovjetskog Saveza,
partizanka
Zoja Kosmodemjanskaja*

¹⁸ „Правда“, 22 ноября 1941 г.

Partijsko-politički rad izведен u jedinicama u toku žestokih novembarskih bojeva sa neprijateljem stalno je povećavao izdržljivost i upornost ličnog sastava jedinica Sovjetske armije i obezbeđivao stvaranje uslova za prelazak u protivofanzivu.

Neocenjivu pomoć sovjetskim trupama u tom teškom periodu odbrambenih borbi ukazivali su sovjetski partizani Podmoskovlja. U nepomirljivoj i teškoj borbi sa neprijateljem, ovi odredi su rasli i jačali iz dana u dan. Njihova stalna povezanost sa radnim ljudima okupiranih rejonova jačala je snage partizana u borbi sa nemačkim fašističkim okupatorima. Partizani, dejstvujući u pozadini neprijatelja, pokazivali su izuzetno junaštvo i heroizam.

Celom svetu je poznat besmrtni podvig sedamnaestogodišnje komsomolke Zoje Kosmodemjanske. Izvršavajući veliko delo, ona je ostala snažna, ponosna i gorda do poslednjeg daha. Slavna kći sovjetskog naroda hrabro je podnela sva mučenja. Na samrtnom času ona se obratila seljacima sela Petrišćevo, koje su hitlerovci dotali na mesto kazne, sa uzbudljivim patriotskim rečima: »Drugovi, zašto gledate žalosno, borite se odlučnije, ubijajte Nemce, palite trujte ih. Ja se ne bojim umreti. Časno je umreti za svoj narod. Zbogom, drugovi, borite se, ne bojte se, s nama je Komunistička partija...«¹⁹

Isto takav podvig napravio je šesnaestogodišnji izviđač Čerepetskog partizanskog odreda Tulske oblasti Aleksandar Čekalin. Hitlerovska kaznena ekspedicija, uhvativši ga, zverski je mučila mladića punih pet dana, ali on nije kazao ni reči o odredu. Pred kaznu, 6. novembra 1941. u gradu Lihvinu (sada grad Čekalin) mladi partizan je neprijateljima bacio u lice reči pune snage i vere: »Sve nas nećete povešati. Nas je vrlo mnogo! Pobeda će biti naša!«²⁰ Posle toga Čekalin je zapevao Internacionalu.

U borbi sa nemačkim fašističkim osvajačima posebno junaštvo i hrabrost pokazala je komunista Liza Čajkina, koja je do rata radila kao sekretar rejonskog komiteta

¹⁹ Архив МО СССР, ф. 32, оп. 15798, д. 28, л. 173.

²⁰ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 9800, д. 1, л. 20.

Komsomola Pjenovskog rejona Kalinjinske oblasti. U partizanskom odredu njoj su poveravani najteži zadaci: izviđanje neprijatelja, veza sa stanovništvom, organizovanje partijsko-političkog rada u rejonu. Pavši u ruke neprijatelja Liza Čajkina je hrabro podnela sva zverska zlostavljanja nemačkofašističkih dželata. Pred streljanje, ujutro 22. novembra 1941, stojeći u grobu ona je ponosno kliknula: »Umirem za sovjetsku vlast«.²¹

Herojskom smrću pao je i komandir partizanskog odreda Ugodsko-Zavodskog rejona, Moskovske oblasti, koji je do tada bio predsednik Sovjeta deputata radnih ljudi tog istog rejona, komunista Mihail Gurjanov. Pošto je bio teško ranjen, zarobljen je i posle nečovečnih mučenja obešen. Zaustavivši se pred vešalima, postavljenim u zgradu rejonskog sovjeta, Gurjanov je podigao oprlene ruke iznad glave i uskliknuo: »Ja nisam jedan. Nas je na milione. Smrt fašizmu! Živila domovina!«²²

Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR posmrtno je dodelio zvanje heroja Sovjetskog Saveza Žoji Kosmodemjanskoj, Aleksandru Čekalinu, Elizabeti Čajkinoj i Mihailu Gurjanovu.

U Čerepetskom odredu opšte poštovanje je uživao odlikovani ordenom Lenjina komesar P. S. Makejev koji je odabirao za sebe najteže borbene zadatke, oduševljava-

*Heroj Sovjetskog Saveza
partizanka
Liza Čajkina*

²¹ Архив МО СССР, ф. 213, оп. 307349, д. 23, л. 152.

²² Архив МО СССР, ф. 208, оп. 9800, д. 1, л. 18.

jući partizane svojom smelošću i hrabrošću. Kada se krajem decembra 1941. neprijateljev garnizon grada Lihvina postepeno evakuisao, Makejev se sa manjom grupom partizana noću provukao u grad, koji je neprekidno gađan našom dalekometnom artiljerijom i podigao je mesno stanovništvo na otvorenu borbu sa okupatorima. Posle odlaska neprijatelja on je ustanovio količine i vrste životnih namirnica, koje su se našle u gradu i organizovao da se popravi most na r. Oki, preko koga su uskoro ušle u grad sovjetske trupe.

Grupa partizana u svojoj bazi u pozadini neprijatelja

U tom istom odredu pored Čekalina iskusni i hrabri izviđač bila je i dvadesetrogodišnja Aleksandra Gorbenko, koja je odlikovana odrenom Crvene zastave. Ona je 28. oktobra 1941. učestvovala u napadu na neprijateljevu auto-transportnu kolonu na drumu Peremišlј — Lihvin, 15. novembra — u dizanju u vazduh vojnog ešelonata na pruzi Kozeljsk — Lihvin, 23. decembra — u rušenju

železničkog nasipa oko stanice Šepelevska. Blagodareći toj akciji bili su odsečeni putevi odstupanja neprijateljevim jedinicama i Nemcima onemogućeno da sa stanice Lihvin evakuišu tri ešelona natovarena borbenom tehnikom i ratnim materijalom.²³

Treba istaći da je Čerepetski odred pod komandom vodnika milicije D. T. Teterčeva jedan od prvih koji je organizovao »železnički rat« u pozadini neprijatelja. Čerepetski partizani su sistematski rušili železničku magistralu u rejonima Lihvin, Kozeljsk i Suhiniči, ometajući neprijatelju dovoz municije, oružja, hrane i žive sile za front na važnom tulskom pravcu.

U Ostaševskom odredu, kojim je komandovao Proskurin, majstorski je izvršavao izviđačke zadatke sedamnaestogodišnji komsomolac Anatolij Šumov, posmrtno odlikovan ordenom »Lenjin«. Pod vidom da traži roditelje, on se provlačio u naseljena mesta koja su bili zauzeli hitlerovci i dostavljao odredu detaljne podatke o raspolugu neprijatelja.

U Znamenskom partizanskom odredu složene i opasne zadatke komande izvršavala je partizanka komunista, učiteljica srednje škole, Natalija Zjatjeva. Jednom prilikom, pri izvršavanju zadatka komande odreda o izviđanju obezbeđenja mosta, na Zjatjevu je otvorena vatra, a zatim su je uhvatili hitlerovci koji su u nju veoma podozrevili. Njoj je pretila smrt. No, pretvarajući se da je bolesna i da ne razume nemački jezik, ona je nadmudrila oficira koji je ispitivao i vratila se u odred prikupivši nužne podatke.

Isto tako je postupila druga partizanka tog odreda — komsomolka Valentina Mihailova. Prvih dana decembra 1941., izvršavajući zadatak da ustanovi brojnost i naoružanje neprijateljevog garnizona u selu Velikopoljskom, nju su uhvatile neprijateljeve patrole. Obmanuvši neprijatelja, Valentina se vratila u odred sa potpunim podacima o brojnosti garnizona. Sledeće noći taj garnizon su uništili partizani.

²³ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 9800, д. 1, л. 29.

*Grupa partizana Šahovskog rejona Moskovske oblasti.
Komesar odreda S. A. Ivanov drži predavanje*

U Lukovnikovskom odredu herojski se pokazala kom-somolka učiteljica A. N. Novoselova, koja je isla u izviđanje u duboku pozadinu neprijatelja. Kad su je uhvatili hitlerovci, ona je izjavila: »Od mene nećete ništa saznati, ja se vas ne bojim«. Novoselovu su strašno mučili, ali bez rezultata. Patriotkinja je poginula, ali nije izdala odred.

U partizanski odred uljanovskog rejona komunista Samulenko doveo je dva svoja sina — dečaka. Oni su u odredu postali izviđači. Jednog decembarskog dana, vraćajući se sa borbenog zadatka, porodica Samulenko je nabsala na neprijateljevu zasedu. Tri odvažna partizana stupili su u borbu sa hitlerovcima i uspeli su da ih pobede. Deset neprijateljevih leševa ostalo je na bojištu, a izviđači su se vratili u odred nepovređeni.²⁴

Besmrtni podvig je napravio član uprave kolhoza serebrjano-prudskog rejona I. P. Ivanov. U svojstvu dobro-

²⁴ Архив МО СССР, ф. 32, оп. 22150, д. 43, л. 152.

voljnog vodiča on je jednu neprijateljevu jedinicu koja je odstupala zaveo u blato zasuto snegom. Pred naperenim pištoljem hitlerovskog oficira kolhoznik je osmehnuvši se, rekao: »Hteo si kupiti sovjetskog čoveka?« Smrt heroja — kolhoznički neprijatelji su skupo platili: partizani su uništili kolonu od 30 automobila.

Sličan podvig napravio je partizan kolhoznik liven-skog rejona Ivan Sotnikov. Neprijateljev garnizon iz sela Uspensko hitno se evakuisao. Oficir je od predsednika kolhoza tražio vodiča, koji bi znao da najkraćim putem izvede garnizon ispod udara sovjetskih jedinica koje su napadale. Prijavivši se da bude vodič, Sotnikov je zaveo neprijatelja na minsko polje. On je poginuo, ali zajedno s njim poginulo je više od stotinu hitlerovaca.

Krv sovjetskih patriota — hrabrih partizana, ljudi snažne volje i duha, u čijim srcima je žarkim plamenom gorela neugasiva ljubav i bezuslovna odanost svom narodu i svojoj socijalističkoj domovini, i neiskorenjiva mržnja prema svirepom neprijatelju — nije prolivena uzalud.

Borbena dejstva partizana u toku bojeva na bližim prilazima Moskvi bila su dragoceni doprinos opštoj borbi sa nemačkim fašističkim okupatorima.

KRIZA NAPADA NEMAČKIH TRUPA NA MOSKVU

Krajem novembra ofanziva nemačkih fašističkih snaga na svim pravcima sovjetsko-nemačkog fronta preživljivala je krizu, koja se izražavala u tome što, bez obzira na ogromne gubitke, ni na jednom pravcu svog napada — tihvinskom, moskovskom i rostovskom — trupe neprijatelja nisu mogle da ostvare zadatke koji su im bili postavljeni. Štaviše su, na rostovskom pravcu na primer, jedinice Južnog fronta, prešavši 17. novembra u protivofanzivu, porazile neprijatelja, 29. novembra oslobodile Rostov i pri-nudile 1. tenkovsku armiju neprijatelja da otpočne odstupanje ka reci Mius. Ta protivofanziva je imala velik značaj. Ona je predupredila prodor neprijatelja na severni Kavkaz i prinudila nemačke fašističke trupe da za duže

vreme ovde pređu u odbranu. Utrošivši deo rezervi za odbijanje napada jedinica Južnog fronta, nemačko komandovanje se lišilo mogućnosti da prebací ka Moskvi bilo kakve rezerve.

Skoro istovremeno sa protivofanzivom Južnog fronta, sovjetske trupe su prešle u protivofanzivu protiv grupacije neprijatelja u rejonu Male Višeri i grada Tihvina. Jedinice 52. armije oslobodile su 20. novembra grad Malu Višeru.

*Partizani malojaroslaveckog rejona Moskovske oblasti
pripremaju železničku prugu za rušenje*

Jednovremeno su jedinice 4. armije zauzele nekoliko naseljenih mesta severno i istočno od Tihvina i približile se gradu na 4 do 5 km. Uporna borba sovjetskih trupa na tihvinskom pravcu vezala je znatne snage neprijatelja u rejonu Lenjingrada i nije mu dozvolila da njima manevriše duž fronta u odlučujućem momentu napada na Moskvu.

Na moskovskom pravcu se krajem novembra, kako je već naglašeno, ugasio napad neprijatelja. Međutim, hitlerovsko komandovanje se ipak nadalo da će njegovim

trupama uspeti da zauzmu Moskvu pre nego što sovjetsko komandovanje uspe da privuče nove rezerve ka Moskvi. Sa tim ciljem neprijatelj je preduzeo snažne udare u rejonima Krjukova (severozapadno od Moskve), Zvenjigoroda, Naro-Fominska i Krasne Poljane.

Prvog decembra neprijatelj je uspeo da probije odbranu 33. armije pred Naro-Fominskom, da potisne naše snage i ovlada sa nekoliko naseljenih mesta u pravcu Aprelevke (jugozapadno od Moskve). Posebno je bilo značajno napredovanje neprijatelja u zoni 20. armije, gde mu je pošlo za rukom da krajem dana ovlada jakim uporištima odbrane naših trupa — Ozereckim i Krasnom Poljanom.

Drugog decembra jedinice 1. udarne i 20. armije odbole su sve napade neprijatelja u zonama svojih armija i prinudile ga da krajem dana pređe u odbranu. Ne postigavši uspeh u napadu, neprijatelj je ubrzano počec da veća naseljena mesta — Jahromu, Beli Rast, Ozerecko, Krasnu Poljanu i druga — uređuje u uporišta svoje odbrane. Istog dana bili su odbijeni svi napadi neprijatelja na krjukovskom pravcu. Krjukovo je nekoliko puta u toku dana prelazilo iz ruku u ruke i na kraju dana ostalo je u rukama neprijatelja. Zauzevši Krjukovo, neprijatelj je i ovaj grad počeo hitno da pretvara u jako uporište odbrane.

Nije bila manje opasna situacija 2. decembra ni na zvenjigorodskom, golicinskom a posebno na naro-fominском pravcu. Obišavši Zvenjigorod sa severa, neprijatelj je uspeo da izbije ka r. Moskvi i preseće železničku prugu severno od Kubinke. Jednovremeno on je ovladao naseljenim mestima Juškovo i Burcevo,²⁵, pokušavajući da izade na auto-stradu Minsk — Moskva.

Ocenjujući nastalu situaciju, komanda Zapadnog fronta naredila je 1. udarnoj i 20. armiji da izjutra 3. decembra pređu u napad i razbiju neprijatelja u zauzetim naseljenim mestima — Jahromi, Belom Rastu i Krasnoj Poljani.²⁶

²⁵ Sva ta naseljena mesta nalaze se 25 km severo-istočno od Naro-Fominska.

²⁶ Sva ta naseljena mesta nalaze se 25—30 km severo-zapadno od Moskve.

Jednovremeno su 16. i 5. armija dobile zadatku da izvrše protivudare na krjukovskom, istrinskom i zvenjigorodskom pravcu, a 33. armija da razbije neprijatelja u rejonima Juškova i Burceva.

Izvršavajući naređenje fronta, 1. udarna i 20. armija u vremenu od 3. do 5. decembra nanele su neprijatelju nekoliko udara i izbacile ga iz naseljenih mesta Oljgova, Beli Rast i Ozerecko. Samo u zoni napada 20. armije neprijatelj je izgubio 18 tenkova, 8 oklopnih automobila, 6 oruđa i više od hiljadu vojnika i oficira. Šesnaesta armija je u vremenu od 3. do 5. decembra, odbivši nekoliko žestokih napada neprijatelja u rejonu Krjukova, svojim levokrilnim divizijama, u sadejstvu sa 5. armijom, izbacila neprijatelja iz velike izbočine r. Istre i oslobođila nekoliko naseljenih mesta severoistočno od Zvenjigoroda.

Komanda 33. armije je, za razbijanje ukljinjenog neprijatelja formirala udarnu grupu sastava: 18. streljačka divizija, 5. i 20. tenkovska brigada, dva skijaška i dva samostalna tenkovska bataljona, koje je podržavao jedan protivtenkovski puk i dva diviziona gardijskih minobacača. Noću uoči 3. decembra udarna grupa je zauzela polazne položaje sa zadatkom da odlučnim napadom likvidira ukljinjenog neprijatelja i potpuno uspostavi položaje 33. armije na istočnoj obali r. Nara. Od 3. do 5. decembra neprijatelj je bio razbijen i odbačen na r. Nara i time je zadatak bio izvršen.

Na taj način su u vremenu od 3. do 5. decembra jedinice desnog krila i centra Zapadnog fronta protivudarima nanele niz poraza neprijatelju. Jedinice fronta su oslobođile veći broj naseljenih mesta, koja je neprijatelj bio zauzeo krajem novembra i prvih dana decembra i prinudile neprijatelja da pređe u odbranu severozapadno i zapadno od Moskve.

Jednovremeno, jugozapadno od Moskve, radi likvidacije opasnosti od okruženja Tule i razbijanja tenkova neprijatelja koji su se probili severno od Tule, bila je stvorena udarna grupa 49. armije sastavljena od 340. streljačke i 112. tenkovske divizije, plamenobacačkog diviziona i delo-

va Laptevskog borbenog odseka (510. streljački puk, posebni odred 49. armije, divizion oklopnih vozova). Vojni sastav Zapadnog fronta naredio je komandi 50. armije da s juga izvrši protivudar na revjakinsku grupaciju neprijatelja, a komandi 1. gardijskog konjičkog korpusa i 9. tenkovskoj brigadi — da produže napadna dejstva na venjevskom pravcu. Taj zadatak je, takođe, bio izvršen.

U celini uzev, protivudar naših trupa prvih dana decembra u centru i na krilima Zapadnog fronta prinudio je neprijatelja da pređe u odbranu na celom moskovskom pravcu. Samim tim je konačno bio srušen plan hitlerovaca o zauzimanju Moskve. Moskva je bila spasena!

VOJNI I POLITIČKI BILANS ODBRAMBENE BITKE NA BLIŽIM PRILAZIMA MOSKVI

Nemačkoj fašističkoj armiji je uspelo da za 20 dana žestokih bojeva u novembarskoj ofanzivi na prilazima Moskvi napreduje: severozapadno od Moskve za 80—120 km, a jugozapadno od Moskve za 40—90 km. Međutim, to napredovanje je stajalo neprijatelja ogromnih žrtava u ljudstvu i tehnici. Samo u novembru neprijateljeva armija je kod Moskve imala 73.782 mrtva i više od 100.000 ranjenih i smrznutih, a izgubila je 1.258 tenkova, 722 oruđa i minobacača, 628 mitraljeza, preko 1.000 pušaka*) i 5.000 automobila i traktora.²⁷

Opasnost koja je zapretila Moskvi u vezi sa izbjijanjem neprijateljevih trupa na bliže prilaze gradu, prinudila je sovjetsku Vrhovnu komandu da preduzme niz dopunskih mera sa ciljem da poveća čvrstinu odbrane trupa. Sovjetska Vrhovna komanda zahtevala je od komandi armija i fronta, bez obzira na teške klimatske uslove i nedovoljne rezerve, da se bolje koriste zemljишtem i naseljenim mestima u odbrani i da se potpuno odreknu manevarske i predu na pozicionu odbranu, uz korišćenje svih sredstava zaprečavanja.

*) Očigledna greška u originalu. — Prim. red.

²⁷ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 70438, д. 6, лл. 261, 265.

Pošto je neprijatelj napadao duž glavnih komunikacija koje vode ka Moskvi, i nije bio pripremljen za dejstva u zimskim uslovima, komanda fronta je dobila naredenje da brižljivo organizuje obezbeđenje tih komunikacija, da izvodi i rušenja na putevima i noćne ispade, kako bi isterala neprijatelja iz naseljenih mesta.

Jednovremeno, Vrhovna komanda je preduzimala mera za neprekidno popunjavanje Zapadnog fronta ljudstvom i ratnom tehnikom. Samo krajem novembra i početkom decembra u sastav Zapadnog fronta bilo je upućeno: 9 streljačkih divizija, 2 konjičke divizije, 8 streljačkih brigada, 6 tenkovskih brigada i 10 samostalnih tenkovskih bataljona, ne računajući 3 rezervne armije (1. udarnu, 20. i 10. armiju).²⁸

Kao rezultat preduzetih mera, krajem novembra i prvih dana decembra situacija na moskovskom pravcu se počela menjati u korist Sovjetske armije. Važan znak, koji je karakterisao izmenu situacije kod Moskve, bilo je to što je u početku decembra inicijativa dejstava sve češće počela prelaziti na stranu sovjetskih trupa. Skoro jednovremeno sovjetske trupe su nanele snažne protivudare u rejонима Jahrome, Krasne Poljane, Naro-Fominska i Kašire. Protivudari naših snaga nanošeni su glavnim grupacijama neprijatelja i redovno su se završavali porazom tih grupacija i prelaženjem inicijative dejstava na stranu sovjetskih trupa. Protivudari sovjetskih trupa nisu slučajno prerasli u snažnu strategijsku protivofanzizu Sovjetske armije kod Moskve. Ona je bila pripremljena celokupnim tokom odbrambenih bojeva u jesen 1941. godine.

Naročito poučna bila je odbrana bližih prilaza Moskvi, u toku koje se rešavala sudbina bitke za Moskvu. Naime, na bližim prilazima Moskvi bila je istrošena glavna grupacija nemačkih fašističkih trupa. Upravo ovde je konačno pretrpeo krah nemački plan »munjevitog rata« sa SSSR-om i mit o nepobedivosti nemačke armije. Kod Moskve, prvi put u celom II svetskom ratu, izbile su na videlo ogromne

²⁸ Архив МО СССР, ф. 208, оп. 10169, д. 29, л. 84.

greške u proračunu hitlerove Vrhovne komande pri planiranju rata protiv SSSR-a.

Istorijski značaj odbrambenih dejstava na prilazima Moskvi bio je u tome što su u toku njihovog izvođenja bili načeti vojna sila i moralni duh nemačke armije. To je u neprijateljevim jedinicama prouzrokovalo osećanje neuverenosti u ostvarenje postavljenih ciljeva rata i izazvalo ozbiljno kolebanje u oficirskom i generalskom sastavu, što su posle rata bili prinuđeni da priznaju mnogi hitlerovi generali. Na primer, general Guderijan, ocenjujući stanje nemačke armije kod Moskve u jesen 1941, priznaje da se zbog otpora sovjetskih trupa na prilazima Moskvi »brojno stanje operativnih jedinica smanjivalo tako brzo da je to imalo snažno moralno dejstvo na one koji su ostali u stroju«.²⁹ To Guderijanovo zakasnelo priznanje potvrđuju podaci o gubicima nemačke armije pred Moskvom.

S druge strane, slom neprijateljevog napada na Moskvu pokazao je ogromnu nesavladivu snagu sovjetskog naroda i njegove armije, koji su u teškim uslovima poraza i odstupanja našli snage i bili sposobni da prvo zaustave neprijatelja pod samim zidinama glavnog grada, a zatim da mu nanesu teške poraze na svim pravcima kojima je napadao. Konačno, takav ishod gigantske bitke kod Moskve nije mogao da u sovjetskim ljudima ne izazove nov patriotski polet i na frontu i u pozadini. Sovjeti ljudi su u šlomu nemačkog fašističkog napada na Moskvu videli rezultate svojih napora da pruže svestranu pomoć frontu i uverili se da će neprijatelj biti zaustavljen, a zatim razbijen.

Slom neprijateljevog plana da zauzme sovjetski glavni grad i razbijanje nemačkih fašističkih trupa kod Moskve koje je potom usledilo dali su ogromnu moralnu podršku svim narodima Evrope koji su se borili protiv fašističkog jarma i svim progresivnim snagama sveta. Na primeru uporne odbrane pred Moskvom miroljubivi narodi su uvideli da postoji sila koja je sposobna da zaustavi, a potom da razbije fašističke horde.

²⁹ Итоги второй мировой войны. Сборник статей, стр. 124.